

Πολυτεχνείο Κρήτης_ Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών_ Ερευνητική εργασία_ Φεβρουάριος 2014

Ο δημόσιος χώρος ως πεδίο ρήξης ή εγκατάλειψης και ο «δημόσιος» χώρος ως πεδίο κατανάλωσης

Η Αθηναϊκή περίπτωση

Κορακάκη Αντωνία
Μαυρικάκη Βασιλική

Επιβλέπων_Γιαννούδης Σωκράτης

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα τους γονείς μας, για την συνεχή υποστήριξη και ενθάρρυνση που μας παρείχαν, καθώς και τον επιβλέποντα καθηγητή μας, Σωκράτη Γιαννούδη για την καθοδήγηση και την πολύτιμη βοήθειά του.



Περίληψη

Η παρούσα εργασία ερευνά την εικόνα, που παρουσιάζουν, σήμερα, οι αστικές πλατείες της Αθήνας, σε παράλληλη σχέση με την εικόνα των σύγχρονων πολυλειτουργικών κέντρων της περιφέρειάς της, των “shopping mall”, υπό το πρίσμα των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, που επικρατούν στην Ελλάδα. Η Αθήνα, ως πρωτεύουσα της χώρας, βρίσκεται στο επίκεντρο της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής κρίσης, που έχει ξεσπάσει, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, επιδρώντας σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής και κατ’ επέκταση και της δημόσιας ζωής.

Διαπιστώνεται ότι, οι αστικές πλατείες βανδαλίζονται από εξαγριωμένες μειονότητες, υποβαθμίζονται και τελικά εγκαταλείπονται ως πυρήνες φόβου, από το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας. Την ίδια στιγμή, τα περιφερειακά mall, ως προστατευμένοι πυρήνες, προσελκύουν μεγάλες μερίδες πληθυσμού. Παρατηρείται, λοιπόν, το φαινόμενο της μετακίνησης από τους «επικίνδυνους» δημόσιους χώρους, των πλατειών, στους «ασφαλείς» ιδιωτικούς των mall, που ξεπροβάλλουν ως «νέες μορφές αστικότητας», στην προσπάθειά τους να μιμηθούν τις παραδοσιακές.

Έπειτα, προσεγγίζονται ορισμένες αντιφατικές έννοιες που σχετίζονται με το φαινόμενο αυτό όπως: αστική πλατεία και mall, κέντρο και περιφέρεια, δημόσιο και ιδιωτικό, εξαθλίωση και κατανάλωση, φόβος και ασφάλεια. Μέσω της ανάλυσης που πραγματοποιείται στην πορεία της εργασίας, για το φαινόμενο της μετακίνησης αλλά και των παραπάνω εννοιών, διεξάγεται κριτική επί του υφιστάμενου αρχιτεκτονικού έργου των πλατειών και των

σύγχρονων πολυχώρων κατανάλωσης. Τελικά, προτείνεται η ποιοτική αναβάθμιση των πλατειών και των mall, όχι μόνο ως μεμονωμένες μορφές, αλλά και ως ένα σύστημα που θεμιτά συνυπάρχει, επικοινωνεί και αλληλεπιδρά.

Λέξεις κλειδιά_ αστική πλατεία, περιφερειακό shopping mall, δημόσια ζωή, κατανάλωση, ιδιωτικοποίηση, κρίση

Abstract

The present dissertation, studies the current reflection of the urban squares in Athens in parallel with that of the modern multi-functional centers in the suburb, of the shopping malls, having taken into consideration the social-financial situation in Greece. Athens, as a capital city, is in the middle of the economic, social and cultural crisis that has broken out in recent years. This crisis has affected every single aspect of both private and public life.

It is found out, that urban squares are vandalized by furious minorities, then are gradually downgraded and are finally abandoned by the greater part of the society, as they are considered to be nuclei of fear. Meanwhile, the suburban shopping malls, as being the “protected nuclei”, attract a large section of the population. So the phenomenon of the movement from the “threatening” public places to “safe” private ones of the malls comes as a result, since the shopping malls pop up as “new forms of urbanization” in order to imitate the traditional ones.

Proceeding further opposite notions related to this phenomenon such as urban square versus mall, city centre versus suburbs, public versus private, degradation versus consumption, fear versus safety, are approached. Through the analysis realized in the process of this dissertation, there is a critical approach concerning the architectural structure of the squares and the modern, multi-functional places of the shopping malls. Finally, the quality upgrading of the urban squares and shopping malls is suggested not only partially, but also as a system which coexists, communicates and interacts.

Keywords_ urban square, suburban shopping mall, public life, consumption, privatization, crisis

Περιεχόμενα

Ευρετήριο Εικόνων.....	8
Εισαγωγή.....	10

1_Δημόσια ζωή, Κατανάλωση και “Shopping Mall”

1.1. Η έννοια της αστικής πλατείας, ως πυρήνας της αστικής ζωής.....	15
1.2. Κατανάλωση και ιδιωτικοποίηση. Επαναπροσδιορισμός του δημόσιου χώρου και της δημόσιας ζωής.....	17
1.3. Το πολυλειτουργικό κέντρο – shopping mall.....	19

2_Αστικές αθηναϊκές πλατείες

2.1. Συνεχές πεδίο μεταλλάξεων.....	23
2.2. Μεταολυμπιακή περίοδος	
2.2.1. Η αποκάλυψη της υποβάθμισης. Η εξαθλίωση και η ρήξη.....	27
2.2.2. Η έννοια της επιτήρησης. Η αστυνόμευση και καταστολή.....	34
2.3. Δίκτυο αστικών πλατειών	
2.3.1. Παράδειγμα κεντρικού δικτύου.....	37
2.3.1. Το παράδειγμα της <i>Ομόνοιας</i>	42
2.4. Ο δημόσιος χώρος υποβαθμίζεται. Ο φόβος κυριαρχεί στις πλατείες.....	47

3_Περιφερειακά αθηναϊκά Πολυλειτουργικά Κέντρα

3.1. Η τυπολογική προέλευση των πολύ-καταναλωτικών κέντρων	
3.1.1. Το φαινόμενο του αμερικάνικου mall.....	52
3.1.2. Τα πρώτα εμπορικά κέντρα στον ελλαδικό χώρο και στην Αθήνα.....	54
3.2. Η διάχυση της πόλης. Η εξάπλωση των mall.	
3.2.1. Η «ήρεμη» ζωή στα προάστια.....	56
3.2.2. Ο ρόλος των αυτοκινητόδρομων.....	58
3.3. Σύγχρονα προαστιακά πολυλειτουργικά κέντρα	
3.3.1. Τα πρώτα mall στην περιφέρεια της Αθήνας...59	
3.3.2. Η φύση, η ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά τους.....	62
3.3.3. <i>The Mall Athens</i> . Η ενσάρκωση της ψευδαίσθησης.....	67
3.4. Τα mall προάγουν τον πολιτισμό της «κάψουλας», προσφέροντας «ασφάλεια».....	71

4_Συμπεράσματα - Κριτικές

4.1. Από τις αστικές πλατείες στα προαστιακά mall.....	75
4.2. Δυνατότητες και προοπτικές με αφορμή τη θέση του Koolhaas.....	82

Βιβλιογραφικές πηγές.....	86
Παράρτημα Εικόνων.....	91

Ευρετήριο εικόνων

Εικ.1_ Η αντιπαράθεση των δύο γεγονότων, μέσα από φωτογραφίες.....	10
Εικ.2_ Η κοινωνική διάσταση της αστικής πλατείας.....	15
Εικ.3_ Βανδαλισμοί από ομάδα διαδηλωτών στο κέντρο της Αθήνας.....	26
Εικ.4_ Τρομοκρατημένοι πολίτες διασχίζουν το δημόσιο χώρο, ανάμεσα από ναρκομανείς και εξαθλιωμένους.....	28
Εικ.5_ Ναρκομανής σε απόσταση μόλις λίγων λεπτών από την Ομόνοια.....	28
Εικ.6_ Μία νέα γενιά αστέγων φιλοξενείται στις πλατείες.....	29
Εικ.7_ Συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μεταναστών στις πλατείες.....	29
Εικ.8_ Την τρίτη μέρα των ταραχών, μετά τη δολοφονία του μικρού Αλέξη, οι βανδαλισμοί κατά της δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας συνεχίζονται.....	31
Εικ.9_ Εκδηλώσεις της Χρυσής Αυγής με εθνικιστικό χαρακτήρα προκαλούν οργή, καθώς και τη γιγάντωση των αντιδράσεων από ομάδες αντιφασιστικής δράσης.....	33
Εικ.10_ Ενέργειες καταστολής και συλλήψεις κατά τη διάρκεια του συλλαλητηρίου για τη δολοφονία του Π. Φύσσα.....	35
Εικ.11_ Διάγραμμα δικτύου πλατειών – συνδετήριων αξόνων.....	38

Εικ.12_ Διάγραμμα απεικόνισης κοινωνικών φαινομένων δικτύου.....	41
Εικ.13_ Η Ομόνοια αποτελεί άκρο του ιστορικού τριγώνου της πόλης με προσανατολισμό την Ακρόπολη.....	42
Εικ.14_ Η κοσμική πλατεία Ομονοίας στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	43
Εικ.15_ Η λαμπρή Ομόνοια, μεταμορφωμένη σε κυκλοφοριακό κόμβο, δεκαετία του '60.....	43
Εικ.16_ Διάγραμμα κάτοψης Ομόνοιας.....	45
Εικ.17_ Σημερινή άποψη Ομόνοιας.....	45
Εικ.18_ Ο φόβος αποτυπώνεται στο πρόσωπο ενός αγοριού, που αντικρίζει τα φλεγόμενα τοπία στους δρόμους και τις πλατείες της Αθήνας, μετά τη δολοφονία του Αλέξη.....	49
Εικ.19_ Το τετραόροφο “Southdale Center” -σχεδιασμένο από τον V. Gruen-, συνολικού εμβαδού 120.000 τ.μ. και 5.200 θέσεων στάθμευσης, κυριαρχεί στα προάστια της Μινεσότα.....	52
Εικ.20_ Οικιστική ανάπτυξη στα προάστια στο Levittown της Pennsylvania, 1920.....	52
Εικ.21_ Η πρόσοψη του “Galleria”, επενδεδυμένη με υαλοπετάσματα, της οποίας η είσοδος τονίζεται με την κυβιστική διάσπαση των όγκων.....	55
Εικ.22_ Το εσωτερικό αίθριο του “Atrium”.....	55
Εικ.23_ Αττική Οδός.....	57
Εικ.24_ Χωροθέτηση των πρώτων πολυλειτουργικών κέντρων.....	61

Εικ.25_ «Διακοσμητικός» φέρον οργανισμός.....	64
Εικ.26_ Κυλιόμενες σκάλες σε πολλαπλά επίπεδα.....	64
Εικ.27_ Ευρύ οπτικό πεδίο.....	64
Εικ.28_ Διαφημιστική προπαγάνδα.....	65
Εικ.29_ Θεματικές ενότητες προσελκύουν διαφορετικά target groups.....	65
Εικ.30_ Κολλάζ από διάφορες ομάδες, που ξεκουράζονται, ψυχαγωγούνται και καταναλώνουν στα mall.....	66
Εικ.31_ Το The Mall και το ευρύτερο περιβάλλον του.....	68
Εικ.32_ Προσεγγίζοντας το The Mall, από την πεζογέφυρα.....	68
Εικ.33_ Εσωτερικό αίθριο του The Mall Athens.....	69
Εικ.34_ Το φυλασσόμενο δέντρο της πλατείας Συντάγματος.....	72
Εικ.35_ Το χριστουγεννιάτικο σκηνικό του The Mall Athens	72
Εικ.36_ Ψηφιακοί «πωλητές» με εξελιγμένα συστήματα οπτικής αναγνώρισης που καταγράφουν και εξυπηρετούν τον κάθε πελάτη, προτιμώντάς του προϊόντα, που συμβαδίζουν με τις καταχωρημένες επιλογές και προτιμήσεις του.....	84

Εισαγωγή

Δεκέμβριος 2008_ Το χριστουγεννιάτικο δέντρο της πλατείας Συντάγματος παραδίδεται στις φλόγες. Μαζί με αυτό, δημόσια περιουσία, τράπεζες, καταστήματα και οχήματα βανδαλίζονται από μειονότητες διαδηλωτών, που ξεσπούν ακραία, έπειτα από το γεγονός της δολοφονίας ενός δεκαπεντάχρονου μαθητή από αστυνομικό. Η Αθήνα, όπως και πολλές άλλες πόλεις λεηλατούνται, ενώ ολόκληρη η Ελλάδα διαμαρτύρεται διαδηλώνοντας. Την ίδια στιγμή, ένα κατάφωτο χριστουγεννιάτικο δέντρο, ως το πλέον εμπορικό σύμβολο της υπερκατανάλωσης των Χριστουγέννων, κοσμεί την είσοδο του "Golden Hall", προσελκύοντας πολλούς επισκέπτες, κατά την έναρξη της λειτουργίας του.

Αφορμή για την εκπόνηση αυτής της ερευνητικής εργασίας, στάθηκε η αντιπαράθεση αυτών των δύο γεγονότων, που εξελίχθηκαν στο ίδιο πλαίσιο, αυτό της κρίσης, που κορυφωνόταν εκείνη την περίοδο και θα μας απασχολήσει σε επόμενα κεφάλαια.



Εικ.1 _ Η αντιπαράθεση των δύο γεγονότων, μέσα από φωτογραφίες.

Το κέντρο της Αθήνας του 2014, χαρακτηρίζεται όλο και περισσότερο ως ένα πεδίο βίαιο, ρυπαρό ή παρηκμασμένο, απαξιωμένο ή εγκαταλελειμμένο, αλλά παρόλα αυτά ενεργό υπό περιπτώσεις. Από την άλλη πλευρά, η περιφέρειά της, προσφέρει μία «ασφαλή» ζωή, μέσω της ιδιωτικοποίησης του δημόσιου βίου και του εγκλεισμού σε «προστατευμένους», ιδιωτικούς χώρους. Υπό αυτές τις συνθήκες, **αντικείμενο** της παρούσας ερευνητικής, θα αποτελέσει το φαινόμενο της «χωρικής» και «ποιοτικής» μετακίνησης, από τους χώρους κοινωνικοπολιτικής δράσης, δηλαδή τις πλατείες, στους πολυκαταναλωτικούς χώρους των “shopping mall”. Μέσα από το παράδειγμα της Αθήνας, θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τους παράγοντες, τις συνέπειες και τις δυνατότητες αυτού του φαινομένου, πάντα υπό το πρίσμα των σημερινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών της χώρας.

Το **πρώτο ερώτημα** που τίθεται, αφορά τη «χωρική μετακίνηση» από το κέντρο στην περιφέρεια και από τις αστικές, αθηναϊκές πλατείες, στα περιφερειακά mall. Θα εξετάσουμε, λοιπόν, το δίπολο “κέντρου-περιφέρειας” και το κατά πόσον οι πόλοι του, διαθέτουν άκαμπτα όρια ή συγχέονται, με την διάκρισή τους να γίνεται όλο και πιο ισχνή. Το **δεύτερο** και πιο σημαντικό **ερώτημα**, αφορά την «ποιοτική μετακίνηση» από τους δημόσιους χώρους ελεύθερης δράσης των πολιτών, στους ιδιωτικούς, ελεγχόμενους χώρους κατανάλωσης. Για το λόγο αυτό, θα διερευνήσουμε σε ποιο βαθμό τα mall, στην προσπάθειά τους να μιμηθούν τους δημόσιους χώρους, καταφέρνουν να αναπτύξουν αστικές ποιότητες ή υφίστανται σαν υποκατάστατα του προβληματικού αθηναϊκού δημόσιου χώρου; Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα μελετήσουμε εάν τα mall μπορούν να παραλάβουν

εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής ή να τις μετασχηματίσουν, επανανοηματοδοτώντας τις.

Για να καταφέρουμε να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα, κληθήκαμε να περιγράψουμε και ορισμένες αντιφατικές έννοιες ή επιμέρους δίπολα, όπως “αστική πλατεία-mall”, “δημόσιο-ιδιωτικό”, “φόβος-ασφάλεια” κ.ά. Όσον αφορά τη **μεθοδολογία**, χρησιμοποιήσαμε ως εργαλεία τη βιβλιογραφική έρευνα, την έρευνα πεδίου, την φιλμογραφία και την διαδικτυακή ή έντυπη, ελληνική κυρίως, αρθρογραφία, καθώς τα ζητήματα που πραγματεύεται η εργασία αναφέρονται στα ελληνικά δεδομένα. Η βασική μεθοδολογική επιλογή που ακολουθήθηκε, ήταν αυτή της ανάλυσης, σε παράλληλη σχέση, των ζητημάτων του φαινομένου, αρχικά των αστικών πλατειών και έπειτα των περιφερειακών κέντρων κατανάλωσης. Κατόπιν, επιλέχθηκε προς ανάλυση ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για κάθε επιμέρους ζήτημα και συγκεκριμένα αυτό της πλατείας Ομονοίας και του “The Mall Athens”. Μέσω της αντιπαράθεσης των δύο παραδειγμάτων, οδηγηθήκαμε στα τελικά μας συμπεράσματα.

Η ερευνητική εργασία **δομείται** σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο, εισάγονται έννοιες και ορισμοί, όπως για παράδειγμα του δημόσιου χώρου, της πλατείας και του mall, που θα βοηθήσουν αργότερα στην καλύτερη προσέγγιση και κατανόηση του θέματος. Επίσης, μελετάται ο συσχετισμός και η εμπλοκή μεταξύ αυτών των εννοιών.

Το δεύτερο και το τρίτο κεφάλαιο, είναι ουσιαστικά η ανάλυση του αντικειμένου μελέτης, που όπως προαναφέρθηκε απαρτίζεται από τις αστικές πλατείες και τα περιφερειακά mall, αντίστοιχα. Το δεύτερο κεφάλαιο ξεκινάει με μία σύντομη

αναφορά στις μεταλλάξεις, που έχουν υποστεί οι αθηναϊκές πλατείες από τον 19^ο αιώνα (ανακήρυξη της Αθήνας ως πρωτεύουσα του νεοσύστατου κράτους) και έπειτα. Στην επόμενη ενότητα, καταγράφεται η σημερινή εικόνα που παρουσιάζουν οι πλατείες, στο ευρύτερο πλαίσιο της κρίσης. Ύστερα, επιλέγεται ένα δίκτυο πλατειών του κέντρου της Αθήνας, με αφορμή μία έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου -στα πλαίσια του εργαστηρίου "Αθήνα: Πόλη σε κρίση"- για πέντε αστικές πλατείες, χαρακτηριστικές των παθογενειών του αθηναϊκού χώρου. Εξ' αυτών αναλύεται διεξοδικότερα η πλατεία Ομονοίας.

Το τρίτο κεφάλαιο (και δεύτερο μέρος της ανάλυσης), που αφορά τα mall, επιχειρεί, αρχικά, μία τυπολογική θεώρηση του εμπορικού κέντρου μέσω του αμερικάνικου τύπου. Στη συνέχεια, προσεγγίζεται η εμφάνιση των πρώτων εμπορικών κέντρων στον ελλαδικό χώρο, καθώς και των συνθηκών, που βοήθησαν στην εδραίωσή και αργότερα στη διάχυσή τους. Ακόμη, αναζητάται η φύση, η ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά του νέου εξελιγμένου τύπου εμπορικού κέντρου, αυτού του πολυλειτουργικού. Τα χαρακτηριστικά αυτά, εντοπίζονται στο παράδειγμα του "The Mall Athens", που αναπτύσσεται σε αντιστοιχία με το παράδειγμα της Ομόνοιας του δεύτερου κεφαλαίου.

Το τρίτο, όπως και το δεύτερο κεφάλαιο, κλείνει με την εξαγωγή συμπερασμάτων, ιδιαίτερα κρίσιμων για το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, όπου εκπονούνται τα συμπεράσματά της εργασίας. Σε αυτό, επιλέγεται να παρατεθεί σύντομο θεωρητικό υπόβαθρο για τους χώρους κατανάλωσης και την αλληλεπίδρασή τους με τη δημόσια ζωή, την οποία και σχολιάζει με κριτική στάση ο Rem Koolhaas, ως ένας αρχιτέκτονας-μελετητής που εξέδωσε πλούσιο βιβλιογραφικό υλικό για αυτά τα ζητήματα.

Συνοψολογίζοντας, τελικά, τις θεωρητικές αναζητήσεις του Koolhaas με τα δικά μας συμπεράσματα, προβαίνουμε σε μία περαιτέρω αξιολόγηση και διατύπωση προοπτικών εξέλιξης ενός ευέλικτου μοντέλου mall, που θα διαφοροποιηθεί από τα σημερινά μοντέλα πολυλειτουργικών χώρων, μέσω της συνδιαλλαγής του με τον πραγματικό δημόσιο χώρο.



1 Δημόσια Ζωή, Κατανάλωση και "Shopping Mall"

Είναι βέβαιο, ότι η κατανάλωση, επιδρά και συνεισφέρει με μοναδικό τρόπο στο σχηματισμό σύγχρονων αστικών μορφωμάτων, όπως είναι τα εμπορικά κέντρα, καθώς και ότι οι αστικοί δημόσιοι χώροι, έχουν πάψει να γίνονται αντιληπτοί ή να θεωρούνται ως παθητικοί και ουδέτεροι χώροι κοινωνικών διεργασιών και διαδικασιών.¹

¹ Γκαραγκούνης Θ., 2011, *Η καταναλωτική κοινωνία*, σελ.166

1.1.Η έννοια της αστικής πλατείας, ως πυρήνα της δημόσιας ζωής

Παρόλο που η έννοια της αστικής πλατείας είναι πολυσήμαντη, η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί περισσότερο στην κοινωνική διάσταση αυτού του δημόσιου χώρου. Η διάσταση αυτή, θεωρείται και από μεγάλη πλειοψηφία ερευνητών, ως η σημαντικότερη απ' όλες τις διαστάσεις του (νομική, πολιτική, κοινωνική), καθώς συνδέει το δημόσιο περιβάλλον της πόλης με το «δημόσιο βίο» ή τη «δημόσια ζωή» των πολιτών. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η αστική πλατεία θα εξεταστεί, ουσιαστικά, ως ένας κοινωνικός χώρος ή καλύτερα τόπος, ο οποίος άτακτα και αυθόρμητα, αποκτά τις κοινωνικές του ποιότητες. Προκειμένου να γίνει κατανοητή η την έννοιά της, αλλά και η έννοια του ευρύτερου πλαισίου της, του δημόσιου χώρου, θα παρατεθούν κάποιοι ορισμοί, που εξυπηρετούν και ερμηνεύουν καλύτερα τα ζητήματα και τις έννοιες που πραγματεύεται η εργασία.

Προσεγγίζοντας την έννοια της «αστικής πλατείας», ως αστικού σχηματισμού ή φόρμας, που αποτελεί πυρήνα ή εστία δραστηριοτήτων μιας αστικής περιοχής, θα λέγαμε ότι τα χαρακτηριστικά που την προσδιορίζουν, -όπως συμβαίνει και με τις περισσότερες αστικές φόρμες- είναι η μορφή και η λειτουργία. Όμως, η λειτουργία είναι αυτή που την καθορίζει περισσότερο, καθώς της προσδίδει την ικανότητα να υποδέχεται ποικίλες χρήσεις που αφορούν τη συλλογική ζωή της



Εικ.2 _ Η κοινωνική διάσταση της αστικής πλατείας

κοινωνίας των πολιτών, με αποτέλεσμα να διαμορφώνει τις κοινωνικές της ποιότητες.

Η αστική πλατεία, ως κύριο συστατικό του δημόσιου χώρου και φορέας της δημόσιας ζωής, είναι ο κατεξοχήν χώρος της δημόσιας εμφάνισης, της συνεύρεσης, της συνδιαλλαγής και της επικοινωνίας², μέσω του οποίου εκφράζεται η ανάγκη των πολιτών για συναναστροφή και συλλογικότητα. Είναι, ακόμη, ένα ανοικτό πεδίο για παρατήρηση, αλλά και ένα πεδίο τυχαίων συναντήσεων αγνώστων μεταξύ τους³, το οποίο, εξ' ορισμού, -ως προς την προσπελασιμότητά του από διάφορες κοινωνικές ομάδες- παρέχει ελεύθερη και ισότιμη πρόσβαση για όλο το κοινωνικό σύνολο.

Διερευνώντας, εν συνεχεία, την έννοια της αστικής πλατείας, στα πλαίσια του ευρύτερου αστικού περιβάλλοντος που διαρκώς μετασχηματίζεται, μπορεί να γίνει αποδεκτή και ως «τόπος», η ποιότητα του οποίου καθορίζεται από αυτές των επί μέρους στοιχείων της πόλης, που διαμορφώνουν, τελικά, και τον τρόπο ζωής των κατοίκων της. Η θεώρησή αυτή, της αποδίδει ιδιαίτερη αξία και νόημα, καθώς ως τόπος, αποτελεί ένα ανθρώπινο έργο, μια ολότητα ζωής, ιστορίας, μνήμης, πολιτισμού

² **Arendt H.**, 1986, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, σελ.272

³ Ο R. Sennett, συσχετίζει τη δράση στο δημόσιο χώρο και τις πλατείες, με τη δράση στο θέατρο. Θεωρεί πως υπάρχει κάποιου είδους παραλληλία στις εμπειρίες μεταξύ ενός ακροατηρίου ανθρώπων που παρακολουθεί μία θεατρική παράσταση και αυτών που κινούνται στις πλατείες και στους υπόλοιπους δημόσιους χώρους. Ως το ουσιαστικότερο κοινό σημείο μεταξύ τους, θεωρεί το γεγονός ότι και στους δύο χώρους, στο θέατρο και στην πλατεία, η έκφραση λαμβάνει χώρα σε περιβάλλον ξένων ανθρώπων.

Sennett R., 1977, *The Fall of Public Man*, σελ.109

και κοινωνικότητας, που δημιουργήθηκε για να ένας είναι χώρος ζωντανός, για να «μιλά», να «προσφέρει», να «αντλεί» και να «εκπέμψει».⁴

Είναι, λοιπόν, αντιληπτό ότι, αποτελεί κάτι παραπάνω από ένα χώρο κίνησης ή στάσης, που κατέχει συνδετικό ρόλο μέσα στο πλέγμα των δραστηριοτήτων, των κτηρίων και των σημείων του δομημένου αστικού χώρου. Είναι ένα χωροχρονικό συνεχές της πόλης, που αποτυπώνει τα ορατά και αόρατα ίχνη της παρουσίας των ατόμων -μιας και καθορίζεται στο χρόνο από τη δημόσια ζωή-, της ιστορίας, του χώρου και του χρόνου. Έτσι, εκτός από σημαντικό σημείο του χωρικού δικτύου, μετατρέπεται σε βασικό στοιχείο του κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού δικτύου του αστικού περιβάλλοντος.

Καταφέρνει να επανανοηματοδοτείται ή να ταυτίζεται με τις ιδέες, τα γεγονότα, τις παραστάσεις, τα βιώματα και ιδιαίτερα με τις συνήθειες των ανθρώπων, που εκφράζονται σε κάθε εποχή. Βέβαια, αυτές οι συνήθειες ήταν ανέκαθεν άρρηκτα συνδεδεμένες και με την κατανάλωση ή το εμπόριο, γεγονός που διαφαίνεται από τότε που ξεκινάει η ιστορία της ελληνικής αστικής πλατείας (κλασική αρχαιότητα) και έχει εισχωρήσει, η κατανάλωση, στην έννοια του δημόσιου βίου των πολιτών. Από την πρώτη μορφή αστικής πλατείας, αυτή της Αρχαίας Αθηναϊκής Αγοράς, διαπιστώνεται η παραπάνω άποψη, καθώς η πλατεία λαμβάνει συμβολικό χαρακτήρα. Η Αθηναϊκή Αγορά πέρα από σύμβολο

⁴ **Καπετάνιος Α.**, 24/06/2010, *Σιωπηλές πλατείες*, Αρχιτεκτονικές ματιές

ελεύθερης έκφρασης⁵ και ιδεών, αποτέλεσε και σύμβολο διακίνησης αγαθών, συνδυάζοντας εκφάνσεις του δημόσιου βίου, με μια πρώιμη μορφή αγοραστικής διαδικασίας (κατανάλωση). Οπότε, από τότε έως και σήμερα, η διάκριση μεταξύ κατανάλωσης και δημόσιας ζωής, γίνεται όλο και πιο ασαφής, καθώς η κατανάλωση και η δημόσια ζωή εμπλέκονται.⁶

1.2. Κατανάλωση και Ιδιωτικοποίηση. Επαναπροσδιορισμός του δημόσιου χώρου και της δημόσιας ζωής.

Όπως παρατηρήθηκε παραπάνω, αλλά και κατά γενική ομολογία, η δημόσια ζωή ήταν ανέκαθεν προσανατολισμένη – άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο- γύρω από την κατανάλωση και αντίστροφα, η έννοια της κατανάλωσης⁷ ήταν συνυφασμένη με αυτήν του δημόσιου χώρου. Συνεπώς, η κατανάλωση συσχετίζεται άμεσα με τις εμπειρίες της καθημερινής ζωής και κατ' επέκταση με τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουμε τις έννοιες της αστικής πλατείας και του αστικού χώρου. Αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας και του σύγχρονου τρόπου ζωής -ιδιαιτέρα της δυτικής κοινωνίας-, που αφενός καθορίζεται από τα καταναλωτικά πρότυπα που ο καταναλωτής καλείται να υιοθετήσει και αφετέρου από την δυνατότητα πρόσβασης⁸, σ' ένα όλο και αυξανόμενο φάσμα αγαθών και υπηρεσιών. Υπό αυτήν την προσέγγιση, βρίσκεται στο μεταίχμιο διαφορετικών σφαιρών της καθημερινής ζωής, μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου, του ατομικού και του συλλογικού, κατέχοντας πολλαπλούς κοινωνικούς και πολιτιστικούς ρόλους.⁹

⁷ Ο Baudrillard θεωρεί πως η κατανάλωση δεν είναι μια ιδιωτική ή ατομική πράξη που σκοπεύει να ικανοποιήσει μια ανάγκη, αλλά μια βαθύτατα συλλογική πρακτική.

Baudrillard J., 1970, *The consumer society, myths and structures*, σελ.27

⁸ Η δυνατότητα αυτή σχετίζεται άμεσα με τις κοινωνικές ανισότητες, που άλλοτε δημιουργεί και άλλοτε οξύνει η κατανάλωση, ως αποτέλεσμα της ισχύος των παραγωγικών δυνάμεων -πάνω στις κοινωνικές ομάδες-, που δεν αποσκοπούν στην ικανοποίηση των πραγματικών αναγκών του καταναλωτή, αλλά στον αποπροσανατολισμό. Βέβαια, συχνά δημιουργεί και άλλου είδους ανισότητες, όπως για παράδειγμα σε σχέση με το φύλο και την εθνικότητα ή με τη σεξουαλικότητα.

⁹ **Jayne M.**, 2006, *Cities and consumption*, σελ.119

⁵ Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι σε αυτό το σύμβολο ελεύθερης έκφρασης, η προσπέλαση και οικειοποίηση του χώρου από γυναίκες ήταν απαγορευμένη, αποκλείοντας έτσι, μια μεγάλη μερίδα πολιτών.

⁶ **Leong T.**, 2002, "... and then there was shopping", *Harvard design school guide to shopping*, σελ.153

Επιπλέον, οι διάφορες πρακτικές και συνδηλώσεις της κατανάλωσης, αναπτύσσοντας ιδιαίτερη σχέση με το αστικό περιβάλλον, εξαρτώνται και από τις συνθήκες που επικρατούν στις πόλεις. Δεδομένων, λοιπόν, των συνεχών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών μεταβολών ή και ανατροπών, που υπεισέρχονται μέσω της εξέλιξης της καταναλωτικής κοινωνίας, είναι σαφές ότι ο αστικός δημόσιος χώρος και οι πλατείες του, καθίστανται αποδέκτες αυτών των αλλαγών και υφίστανται διαρκείς μετασχηματισμούς.

Σήμερα, μαζί με τα όσα αναφέρθηκαν για τις πλατείες και το δημόσιο χώρο -στην προηγούμενη ενότητα-, πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι η κυρίαρχη καταναλωτική κουλτούρα προωθεί την εμπορευματοποίηση του χώρου και την «καταναλωτική ιδιότητα του πολίτη».¹⁰ Όμως, η εμπορευματοποίηση, στη σύγχρονη μορφή της, σημαίνει ταυτόχρονα και την ιδιωτικοποίηση και εσωτερίκευση, όχι μόνο του χώρου, αλλά και της ίδιας της δημόσιας ζωής. Ως απόρροια, οι έννοιες του «ιδιωτικού» και του «δημόσιου» δεν ερμηνεύονται ή συλλαμβάνονται, πλέον, σε αντιστοιχία με τις έννοιες του «ατομικού» και του «συλλογικού», καθώς ιδιωτικής φύσης χώροι, φιλοξενώντας εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής, είναι ικανοί να εκφράσουν κάποια συλλογικότητα. Κατ' αυτό τον τρόπο, θα μπορούσε κανείς να πει ότι, μέσα από τη διαμόρφωση «δημόσιων» χρήσεων στα εσωτερικά ιδιωτικών χώρων¹¹, η έννοια του ιδιωτικού

επαναπροσδιορίζεται, θεωρώντας τους χώρους αυτούς ως ημιιδιωτικούς, ημιδημόσιους ή ακόμα και ως «δημόσιους». Πλέον, δηλαδή, ιδιωτικοί και δημόσιοι χώροι, εντοπίζονται περισσότερο μέσα από κλιμακώσεις δημοσιότητας και ιδιωτικότητας, παρά μέσα από ένα σαφή διαχωρισμό των δύο.¹²

Έτσι, γίνεται σαφές ότι, η δημόσια ζωή ενώ παραδοσιακά διεξαγόταν κατ' αποκλειστικότητα σε δημόσιο περιβάλλον -για πολλούς αιώνες στις πλατείες-, στη σύγχρονη εποχή, λαμβάνει χώρα και σε μη-προσδιορισμένους, ως προς τον δημόσιο ή ιδιωτικό τους χαρακτήρα, χώρους. Η ίδια, ενώ αρχικά προσδιορίζεται από την ενεργητική συμμετοχή και αλληλεπίδραση των ατόμων στο δημόσιο χώρο, πλέον προσδιορίζεται από μια παθητική στάση ή και αποφυγή της άμεσης αλληλενέργειας στη δημόσια σφαίρα¹³ και μια παράλληλη «δραστηριοποίηση» στους χώρους κατανάλωσης και αναψυχής.

Ο Manuel de Sola Morales εξετάζοντας τις μεταλλάξεις και τους μετασχηματισμούς αυτούς, σε χώρους ιδιωτικής κτήσης που

¹²Κούρη Π., 2011, "Κοινή χρήση και ιδιοκτησιακό καθεστώς: εξετάζοντας δύο βασικά χαρακτηριστικά του πολιτικού νοήματος του δημόσιου χώρου", *PUBLIC SPACE*, σελ.32

¹³ Την έννοια της δημόσιας σφαίρας, εισήγαγε ο Habermas, τοποθετώντας την στον 18^ο αιώνα, όπου ο δημόσιος διάλογος άνθιζε στις καφετέριες και τις εφημερίδες της Ευρώπης. Συγκεκριμένα, η δημόσια σφαίρα -σε κοινωνίες δημοκρατικού πολιτεύματος- είναι το επίπεδο εκείνο, όπου διατυπώνονται δημόσια οι ιδέες, γενόμενες αντικείμενο συζήτησης, κριτικής, αντιθέσεων, αντιπαραθέσεων κλπ.

Habermas J., 1989, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, http://pages.uoregon.edu/koopman/courses_readings/phil123-net/publicness/habermas_structural_trans_pub_sphere.pdf

¹⁰Δημητρίου Ο., Κουτρολίκου Π., 2011, "Περί δημόσιου, ιδιωτικού, «κοινού» και «συλλογικού»", *PUBLIC SPACE*, σελ.35

¹¹ Σταυριδής Σ., 1990, "Ο θεσμικός χώρος", *Η συμβολική σχέση με τον χώρο*, σελ.106

αποτελούν σκηνή δημόσιας δραστηριότητας, προτείνει τη διεύρυνση και τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του δημόσιου χώρου, ώστε να συμπεριλάβει και αυτούς που εκφράζουν κάποια συλλογικότητα, όπως είναι τα κλειστά εμπορικά κέντρα, τα “shopping mall”.¹⁴ Ταυτόχρονα, διαπιστώνει ότι η δημόσια ζωή στο μεγαλύτερο μέρος της, δεν βρίσκεται σε αυτό που «παραδοσιακά» θεωρείται δημόσιος χώρος, αλλά στους ενδιάμεσους χώρους –τους ούτε δημόσιους, ούτε ιδιωτικούς- που ο ίδιος αποκαλεί ως «συλλογικούς χώρους».

1.3. Το πολυλειτουργικό κέντρο – shopping mall

Για να γίνει κατανοητή η εγκατάσταση του «δημόσιου χώρου», στους εσωστρεφείς ιδιωτικούς των σύγχρονων κλειστών εμπορικών κέντρων, δηλαδή των πολυλειτουργικών mall, παρακάτω, θα γίνει μία αναφορά στον διεθνοποιημένο πολύπλοκο τύπο -ειδικού κτηρίου- του πολυλειτουργικού κέντρου¹⁵, που συνηθέστερα συνδυάζει λειτουργίες λιανικού εμπορείου και αναψυχής μαζί με υπηρεσίες καταναλωτικού χαρακτήρα.

Ο πολύπλοκος κτηριακός τύπος του “shopping mall”, σύμφωνα με το *International Council of Shopping Centers*, ορίζεται ως: «το κατά κανόνα κλειστό οικοδόμημα ή σύμπλεγμα οικοδομημάτων εμπορίου και αναψυχής, το οποίο διαθέτει ελεγχόμενο μικροκλίμα μεταξύ των επιμέρους λειτουργιών που στεγάζει. Αντιμετωπίζεται σαν ενιαία ιδιοκτησία ως προς τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την διαχείριση-διοίκηση και παρέχει χώρο στάθμευσης, το μέγεθος του οποίου ποικίλει, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες και απαιτήσεις.»¹⁶

Με την εισαγωγή του ελεγχόμενου μικροκλίματος (air conditioning) στους χώρους των πολυλειτουργικών mall, σύμφωνα με τον Leong T., δημιουργήθηκε η δυνατότητα να αναπτυχθεί ένας περίκλειστος, ευρύχωρος, χωρίς ανοίγματα χώρος, αλλά με ανέσεις (εξαερισμός, σταθερή θερμοκρασία,

¹⁴ **Morales M.**, όπως παρατίθεται Χατζησαββα Δ., 2011, Δημόσιος χώρος – Δημόσια σφαίρα: Διαφορές, όρια και χωρικός σχεδιασμός, *PUBLIC SPACE*, σελ.24

¹⁵ Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ως τύπους εμπορικών κέντρων τους εξής: “neighborhood center”, “regional center”, “superregional center”, “outlet center” κ.ά.

ICSC, Shopping Center Definition. *Basic Configurations and Types*, <http://www.icsc.org/srch/lib/SCDefinitions99.pdf>

¹⁶ **ICSC**, ό.π.

προστασία από καιρικές συνθήκες), που στους προγενέστερους τύπους δεν ήταν εφικτές. Στο αποκομμένο περιβάλλον των mall ήταν εύλογο να καλλιεργηθεί ένα αίσθημα ασφάλειας στους χρήστες-καταναλωτές, που σταδιακά, επηρέασε τον καθημερινό τρόπο ζωής τους. Ως συνέπεια αυτού, η σχέση των ανθρώπων με τον παραδοσιακό δημόσιο χώρο μετασχηματίζεται, καθώς τα mall εδραιώνουν την κυριαρχία τους ως φορείς της δημόσιας δραστηριότητας.¹⁷ Το φαινόμενο αυτό, διεθνώς, παρατηρείται εντονότερα στα mall που αναπτύσσονται σε προάστια, καθώς εκείνα αποτελούν αυτοτελείς οντότητες, απομακρυσμένες από τη χαοτική ζωή των πόλεων.

Περνώντας, όμως, στην ελληνική πραγματικότητα και συγκεκριμένα στην περίπτωση της Αθήνας, θα έβλεπε κανείς τα περιφερειακά και αυστηρά οριοθετημένα mall του 21^{ου} αιώνα, να αναδύονται ως προσομοιωτές της συλλογικής ζωής και της καταναλωτικής κουλτούρας. Τα προαστιακά mall μεταφράζοντας χαρακτηριστικά και ποιότητες του δημόσιου χώρου, αποτελούν πυρήνες αστικότητας¹⁸ και την ίδια στιγμή, ευνοούν την κατανάλωση -ή και την υπερκατανάλωση- αγαθών και προτύπων. Έτσι, και στην περίπτωση της Αθήνας, εκφάνσεις του δημόσιου βίου, μετατοπίζονται από τους κεντρικούς δημόσιους χώρους της πόλης, στα κέντρα εμπορίου και αναψυχής της περιφέρειας,

δηλαδή σε χώρους σκηνοθετημένους, στους οποίους η «δημόσια» ζωή είναι προβλέψιμη.

Ο Γιάννης Αίσωπος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι:

Ο δημόσιος χώρος και η πλατεία μετασχηματίζονται από ελεύθερους χώρους συλλογικότητας σε ορισμένους χώρους συνεύρεσης, δημιουργημένους από την κατανάλωση και βασισμένους σε αυτήν. Η κατανάλωση προηγείται του δημόσιου χώρου και αποτελεί προϋπόθεση ύπαρξής του. Αυτή είναι μία θεμελιώδης μεταστροφή που, οδήγησε εν μέρει στην αντικατάσταση του παραδοσιακού δημόσιου χώρου από τον «νέο δημόσιο χώρο» της κατανάλωσης και της ψυχαγωγίας, σε αυτόν του mall.¹⁹

Η εν μέρει αντικατάσταση του αθηναϊκού δημόσιου χώρου, αναμφίβολα υποβοηθήθηκε από την εμφάνιση και την εξάπλωση των mall, ωστόσο καθορίστηκε περισσότερο από βαθύτερα προβλήματα και παθογένειες που έχει υποστεί διαχρονικά, όπως αυτές θα μελετηθούν στο επόμενο κεφάλαιο, όπου αναλύονται οι αστικές πλατείες.

¹⁷ **Leong T.**, 2002, " Airconditioning", *Harvard design school guide to shopping*, σελ.93

¹⁸ Η σπουδαιότητα των mall και ιδιαίτερα των περιφερειακών mall, έγκειται στη δυνατότητα τους να παράγουν αστικότητα χωρίς να χρειάζονται την ίδια την πόλη.

Mc Morrough J., 2002, "City of shopping", *Harvard design school guide to shopping*, σελ.202

¹⁹ **Αίσωπος Γ.**, 2003, *Ο ελληνικός δημόσιος χώρος*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.144



2_Αστικές αθηναϊκές πλατείες

Τα ετερόκλητα, αντιφατικά και άλλοτε απειλητικά φαινόμενα της πόλης έχουν ως κοινό σημείο επαφής, τον κυρίαρχο κοινωνικό χώρο της, μετατρέποντας τις πλατείες σε θεατρικές σκηνές, που πάνω τους θα «παιχτούν» δρώμενα (διεκδικήσεις, βίαιες συγκρούσεις, εξεγέρσεις).¹

¹ Φιλιππίδης Δ., 2009, *Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα*, σελ.252

2.1.Συνεχές πεδίο μεταλλάξεων

Ο δημόσιος χώρος και οι πλατείες αυτού, παράγονται μέσα από πολιτικές αποφάσεις, διεκδικήσεις των πολιτών και ενέργειες της πολιτείας, καθορίζονται από την πορεία της οικονομίας, αλλά και τις κοινωνικές μεταβολές, την εξέλιξη των προτύπων διαβίωσης και περισσότερο από τις μεταβολές της ανθρωπογεωγραφίας.²

Η αστική πλατεία, ως ένας ανοικτός δημόσιος χώρος, λαμβάνει μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά, μέσα από την πορεία της στο χρόνο. Η έννοια της επομένως, συνδέεται άμεσα με την ευρύτερη ιστορία, την πολεοδομία, αλλά και τους μετασχηματισμούς των πόλεων. Αποτυπώνει το πνεύμα κάθε εποχής και υφίσταται ενίοτε ως πεδίο διαλόγου ή διαμάχης, δράσης ή αντίδρασης, συμμετοχής ή αποκλεισμού. Αποτελεί τον κατ'έξοχήν χώρο εξέλιξης του δημόσιου βίου, όπως επίσης και των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτιστικών δρώμενων, ακόμα και όταν αυτά εκδηλώνονται υπό ακραία μορφή. Ως εκ τούτου, είναι οργανικό τμήμα και κύριο συστατικό στοιχείο του αστικού χώρου, αντικατοπτρίζοντας αρχές, που διέπουν την οργάνωση και τη ζωή στην πόλη³, που άλλοτε μετασχηματίζεται και άλλοτε αποσυντίθεται και εγκαταλείπεται.

Ιστορικά, η ελληνική πλατεία –με τη σημερινή της έννοια- ανάγει τις ρίζες της στα πρότυπα των πλατειών της Ανατολικής Μεσογείου. Αντιτιθέμενη στην φυσιογνωμία της αστικής πλατείας

της Δύσης⁴, άργησε να αναπτύξει συγκεκριμένο ιδεολογικό υπόβαθρο σχετικά με τη μορφή, το ρόλο και τη σημασία της πλατείας, καθιστώντας την ορισμένες φορές τυχαία και άναρχη.

Σημείο καμπής για το ρόλο της, αποτέλεσαν τόσο τα σχέδια που εκπονήθηκαν από τους Κλεάνθη και Σάουμπερτ (1833) -υποστηρικτών του γερμανικού νεοκλασικισμού- όσο και αυτό του Κλεντσέ (1834) –που υλοποιήθηκε τελικά με πρωτοβουλία του Όθωνα-, για την Αθήνα, καθώς εξέφραζαν τις σχεδιαστικές ιδέες και αντιλήψεις, που επικρατούσαν στην Ευρώπη⁵. Βάσει των σχεδίων αυτών, η τότε επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, με την ανακήρυξή της σε πρωτεύουσα (1834) του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, θα μετατρεπόταν σε μια σύγχρονη ευρωπαϊκή πρωτεύουσα.⁶

Η νέα Αθήνα, σηματοδοτήθηκε από μεγαλεπήβολους άξονες, που οργάνωσαν την πόλη με γνώμονα τη μνήμη, την ιστορικότητα, την ανάδειξη των ιχνών της αρχαίας Αθήνας και τον προσανατολισμό της προς το λόφο της Ακρόπολης. Στις αρθρώσεις των αξόνων αυτών, χωροθετήθηκαν σχεδιασμένες

⁴ Στον δυτικό κόσμο, από την Αναγέννηση και μέχρι τον Διαφωτισμό, σχεδιάζονται αυστηρά σχεδιασμένες αστικές πλατείες με πολλαπλούς κοινωνικούς και πολιτικούς ρόλους, όπως η βασιλική πλατεία και η στρατιωτική πλατεία.

Ανανιάδου Μ., Καραδήμου Α., 2006, *Πλατείες της Ευρώπης. Πλατείες για την Ευρώπη*, σελ.18-19

⁵ **Καλλιβρετάκης Λ.,** *Ο σχεδιασμός της νέας πόλης. Η Αθήνα τον 19^ο αιώνα: Από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών

⁶ **Καρδαμίτση Μ.,** 15/05/2013, *Η πολεοδομική ιστορία της Αθήνας*, κύκλος συζητήσεων: «Παγκόσμια πόλη. Ξανασκέψου την Αθήνα»

² **Δραγώνας Π,** 15/05/2013, *Η πολεοδομική ιστορία της Αθήνας*, κύκλος συζητήσεων: «Παγκόσμια πόλη. Ξανασκέψου την Αθήνα»

³ **Κρίκου Ν.,** 04/04/2008, *Η προσπελασιμότητα της πόλης μέσα από τις αστικές πλατείες*, Αρχιτεκτονικές ματιές

αστικές πλατείες, που έφεραν τις μνήμες του παρελθόντος και εξυπηρετούσαν τις νέες λειτουργικές ανάγκες της πόλης.

Όμως, τα μεγάλα πολεοδομικά οράματα του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}, με τους οργανωμένους «πλούσιους» δημόσιους χώρους και τις ζωντανές πλατείες, δεν σταμάτησαν εκεί. Συνέχισαν να διατυπώνονται, και είτε να υφίστανται διαρκείς μετατροπές, εξαιτίας των επιδιώξεων της τοπικής κοινωνίας, είτε να ανακαλούνται. Με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αυτή η λαμπρή εικόνα των πλατειών, άλλαξε. Οι πλατείες του κέντρου της Αθήνας, αποτέλεσαν από τότε και έπειτα ένα πεδίο συνεχών αλλαγών. Παρακάτω, θα ακολουθήσει μία εκτενέστερη αναφορά στις μεταλλάξεις που υπέστησαν, από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και έπειτα.

Κάνοντας μια αναδρομή στην μεταπολεμική Αθήνα της δεκαετίας του '50 και '60, την Αθήνα της πολυκατοικίας, όπου οι τάσεις αστικοποίησης και κατ' επέκταση οικοδόμησης, ήταν έκδηλες, θα παρατηρούσαμε, την απόλυτη κυριαρχία της ιδιωτικής σφαίρας και των ιδιωτικών συμφερόντων, με την ταυτόχρονη συρρίκνωση των πλατειών και δημόσιων χώρων του κέντρου. Η σχέση δημόσιου και ιδιωτικού είχε ανατραπεί, καθώς οι καλές οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν, επέτρεψαν την ανάπτυξη της πόλης με ιλιγγιώδεις ρυθμούς, επιφέροντας τελικά τον κατακερματισμό του δημόσιου χώρου.

Στα χρόνια της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης, η εμπειρία της πόλης, ήταν μια εμπειρία μέσα από το αυτοκίνητο, μέσω της οποίας θα γνωρίζαμε τη λαμπρή Αθήνα, «την Αθήνα του

θεάματος»⁷. Η πόλη αποτελούσε τη βιτρίνα που καθρέφτιζε το όνειρο μιας ωραίας ζωής, για το όλο και αυξανόμενο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης⁸ που κατέφθανε από την ελληνική ύπαιθρο. Η Αθήνα, παρέμενε ζωντανή ακόμα τη νύχτα -με τα φαινόμενα εγκληματικότητας να είναι ελάχιστα- και ιδιαίτερα στην περίπτωση της Ομόνοιας, δίχως τον φόβο να στέκει φραγμός μεταξύ των πολιτών και του δημόσιου χώρου. Όμως, στα χρόνια που ακολούθησαν, οι κεντρικοί δημόσιοι χώροι, που ήδη από τις αρχές του αιώνα γνώριζαν μεγάλη αιγλή, σταδιακά άρχισαν να απαξιώνονται, αφενός λόγω της υπερτροφίας του ιδιωτικού τομέα και αφετέρου λόγω της αδυναμίας των νέων κατοίκων να αναπτύξουν αστική κουλτούρα.

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, η εικόνα των πλατειών είχε αλλάξει ριζικά, καθώς η Αθήνα διερχόταν συνεχώς μέσα από πολλαπλούς κοινωνικούς και χωρικούς μετασχηματισμούς. Τέτοιο μετασχηματισμό, αποτέλεσε η αιφνίδια εισροή ενός κύματος εξωτερικών μεταναστών⁹, αυτή τη φορά, θέτοντας τις πλατείες σε ρόλο υποδοχέα. Η έλλειψη μέριμνας και η μη ουσιαστική αντιμετώπιση των νέων δεδομένων από τους θεσμούς και τον κρατικό φορέα, η απάθεια, η ξενοφοβία και η αδιαφορία ένταξης

⁷ Η «Αθήνα του θεάματος» είναι η Αθήνα, που περιγράφει ο Κλέαρχος Κονιτσιώτης στην ταινία του, «η Αθήνα τη νύχτα» (1962) και θυμίζει μία ζωντανή ευρωπαϊκή πρωτεύουσα, που δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από το Λονδίνο ή το Παρίσι. Πραγματοποιείται μία περιήγηση στην νυχτερινή ζωή της Αθήνας από τα ρεμπετάδικα και τα μπουζούκια στις αίθουσες συναυλιών και τα κοσμικά κέντρα.

⁸ Από τη δεκαετία του '50 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '70, ο πληθυσμός της Αθήνας σχεδόν τριπλασιάστηκε.

⁹ Αρχικά από την ανατολική Ευρώπη και στη συνέχεια από τις απομακρυσμένες ισλαμικές χώρες της Αφρικής και της Ασίας.

των μεταναστών στο κοινωνικό σύνολο, σε συνδυασμό με την εμφάνιση φθίνουσας πορείας στην οικονομία της χώρας, ενέτειναν περαιτέρω την υποβάθμιση του δημόσιου χώρου και την ισχύουσα κατάσταση.

Στο πλαίσιο αυτό, εντάθηκε μία άλλη μορφή κινητικότητας, η χωρική μετακίνηση προς τα προάστια¹⁰, μία διαδικασία που είχε ήδη ξεκινήσει από τη δεκαετία του '70 και επέφερε κοινωνική αναδιάρθρωση. Η χωρική και κοινωνική γεωγραφία της πόλης είχε αλλάξει και πάλι, διχάζοντας την Αθήνα σε δύο πόλους, αυτούς του κέντρου και της περιφέρειας, σημαίνοντας, ταυτόχρονα, την εγκατάλειψη του κέντρου και των αστικών πλατειών, αλλά και την αλλαγή της σύστασης των χρηστών τους.

Υπό αυτές τις συνθήκες, άρχισε να εμφανίζεται συγκρουσιακή διάθεση σε ατομική βάση, καθώς επίσης και σποραδικές εξάρσεις βίας και εγκληματικότητας, οι οποίες σταδιακά εξελίχθηκαν σε καθημερινά φαινόμενα. *Τότε, το ιστορικό κέντρο μετατράπηκε σε τοπίο περιπλάνησης της γυμνής ζωής και του εξαθλιωμένου πλήθους*¹¹. Για ακόμα μια φορά αποδεικνύεται, πως η παθογένεια της σχέσης μεταξύ πολίτη και δημόσιου χώρου, παραμένει χρόνια και αμφίδρομη, τροφοδοτώντας κοινωνικές παθογένειες και με τον υφιστάμενο

δημόσιο χώρο να έχει διαπαιδαγωγήσει τις νεότερες γενιές των Αθηναίων στην απαξίωση του και στην άγνοια χρήσης του.

Αργότερα, με την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων καλλιεργήθηκε η επιθυμία για ένα μεγαλόπνοο όραμα αναβάθμισης της Αθήνας, που θα δημιουργούσε ένα κλίμα ευφορίας. Το όραμα αυτό, προέβλεπε την ανάδειξη της, σε διεθνή τουριστικό προορισμό, *μέσω της επίπλαστης και βασισμένης στο δανεισμό - όπως αποδείχθηκε αργότερα- οικονομικής ανάπτυξης*¹² που θα είχε. Παρόλο που οι κεντρικοί δημόσιοι χώροι της, προβλεπόταν να επανασχεδιαστούν ή να τροποποιηθούν, *τελικά υπέστησαν ένα ανώδυνο «λίφτινγκ» κυρίως στα πεζοδρόμια και στις πλατείες*.¹³ Τα έργα που υλοποιήθηκαν, όπως αναγνωρίζει ο Νίκος Αναστασόπουλος, δεν επιδίωξαν μία ουσιαστική αναβάθμιση, αλλά αποτέλεσαν αποσπασματικές επεμβάσεις, ελλιπών προδιαγραφών, ακατάλληλων υλικών και κακοτεχνιών, *κάνοντάς τα να έχουν παρακμάσει σε τέτοιο βαθμό, που φαίνονται πιο προβληματικά από πριν*.¹⁴

¹⁰ Η αποκέντρωση της Αθήνας (νέο πρότυπο κατοίκησης και ευμάρειας), αποτέλεσε μακροχρόνιο πολιτικό όραμα, το οποίο διατυπώθηκε ως αντίδραση στα λειτουργικά και περιβαλλοντικά προβλήματα της πόλης στα τέλη του 20^{ου} αι. **Δραγώνας Π.**, 21/10/2011, *Από τη φαντασίωση στη διεκδίκηση. Στοιχεία ταυτότητας του αθηναϊκού δημόσιου χώρου*

¹¹ **Αναστασόπουλος Ν.**, 2012, «Κοινοποιήστε!», *made in Athens*, σελ.100

¹² **Δραγώνας Π.**, *Η πολεοδομική ιστορία της Αθήνας*, ό.π.

¹³ **Αίσωπος Γ.**, 2012, "Διάχυτη Αθήνα: δίκτυα, καταναλωτισμός και κρίση", *made in Athens*, σελ.44

¹⁴ **Αναστασόπουλος Ν.**, ό.π. σελ.101

Κατά τη διάρκεια των Αγώνων, οι πλατείες της Αθήνας - που λίγους μήνες πριν θύμιζαν εργοτάξια- δέχονταν πληθώρα επισκεπτών με εορταστική διάθεση, από ολόκληρο τον κόσμο. Όμως, με τη λήξη αυτού του ξέφρενου γλεντιού στις πλατείες και τους δρόμους του κέντρου¹⁵, όλα τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα της χώρας αναδύθηκαν και οι δημόσιοι χώροι στιγματίστηκαν απόλυτα από αυτή την αστραπιαία μετάλλαξη¹⁶.

Με την προσφυγή της Ελλάδας στο ΔΝΤ και τα επεισόδια του Δεκέμβριου του 2008, μετά τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου, σημειώνεται μια βίαιη αφύπνιση¹⁷ για την ελληνική κοινωνία. Επιφέρει αλυσιδωτές εκρήξεις βίας, βανδαλισμούς εις βάρος των πλατειών και των υπόλοιπων δημόσιων χώρων, κάνοντας την Αθήνα να καταλάβει την εικόνα μιας «βομβαρδισμένης» πόλης.

Μέρες μετά τις εκρήξεις των μολότοφ (...), θα μπορούσε κανείς να διακρίνει τα σημάδια από τις φωτιές στην ασφαλτο των δρόμων. Εκείνους τους κολλημένους σκούρους λεκέδες, απροσδιόριστης σύστασης. Ενώ οι λεκέδες στους δρόμους φαίνονταν, όλα τα υπόλοιπα είχαν εξαφανιστεί.¹⁸

Οι πλατείες, μοιραία θα αποτυπώσουν και πάλι την εξαγρίωση, την αποσύνθεση και την εγκατάλειψη, ως

¹⁵ Φιλιππίδης Δ., 2005, *Για την ρευστότητα των πραγμάτων: σχόλια για τον ελληνικό δημόσιο χώρο*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.24

¹⁶ Εφαρμόστηκαν κατασταλτικά μέτρα, λίγο πριν και κατά τη διάρκεια των Αγώνων, που αντί να αντιμετωπίσουν οριστικά τα προβλήματα που μάστιζαν τους δημόσιους χώρους, τα συγκάλυψαν προσωρινά, μεταθέτοντάς τα σε άλλα σημεία της πόλης.

¹⁷ Η Αθήνα, που τέσσερα χρόνια πριν αυτοδοξαζόταν, βρίσκεται σε βαθιά κρίση

¹⁸ Φιλιππίδης Δ., *Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα*, ό.π. σελ.216



Εικ.3 _ Βανδαλισμοί από ομάδα διαδηλωτών στο κέντρο της Αθήνας_13.12.08_Laban-Mattei O.

απόρροια όλων των παραπάνω μεταβολών, μετατρέποντας το «κοινό έδαφος» σε **πεδίο ρήξης**.¹⁹ Στην επόμενη ενότητα θα αναλυθούν ακραία περιστατικά που διαδραματίστηκαν σε πλατείες και δημόσιους χώρους, όπως της δολοφονίας του μικρού Αλέξη – που προαναφέρθηκε- από μέλος της Αστυνομίας (2008) και των μετέπειτα γεγονότων, που ακολούθησαν, του κινήματος των Διαμαρτυρόμενων εν όψει της ψήφισης του Μεσοπρόθεσμου Προγράμματος (2011) και της εν ψυχρώ δολοφονίας του Παύλου Φύσσα από μέλος ακροδεξιάς οργάνωσης (2013). Τα περιστατικά αυτά που σημειώθηκαν το χρονικό διάστημα από το 2008 και μετά, συγκλονίζοντας όχι μόνο την ελληνική, αλλά και τη διεθνή κοινότητα, θα μελετηθούν, παρακάτω, υπό κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικό πρίσμα.

¹⁹ **Καρύδης Β.**, 03/04/2010, *Η μετάλλαξη της «εγκληματικότητας του δρόμου»*, Το Βήμα

2.2.Μεταολυμπιακή περίοδος

2.2.1.Η αποκάλυψη της υποβάθμισης. Η εξαθλίωση και η ρήξη.

«Ο δημόσιος χώρος είναι ο δείκτης της υγείας μιας κοινωνίας. Είναι επίσης το δοχείο όπου πρώτα θα εκδηλωθούν και όπου συχνά εκκολάπτονται διάφορες άλλου είδους κρίσεις, γι αυτό και ισχυρίζομαι ότι η κρίση των δημόσιων χώρων είναι η μητέρα των κρίσεων.»²⁰

Η Αθήνα του 2014, βρίσκεται στο επίκεντρο ενός διεθνούς δράματος, στο οποίο εξελίσσεται η τραπεζική κρίση και η κρίση του δημόσιου χρέους. Απαρχή αυτού του δράματος ήταν το 2008, καθώς υπήρξε ραγδαία επιδείνωση των οικονομικών δεδομένων, με κυριότερο τη δραματική αύξηση της ανεργίας και της φτώχειας. Εκτός όμως από την οικονομική κρίση που μαστίζει την χώρα μέχρι και σήμερα, η Ελλάδα και η Αθήνα διανύει μια περίοδο βαθύτατης κοινωνικής κρίσης και κρίσης αξιών, με τις ρίζες αυτών να είναι πολλές και βαθιές.

Η συνεχιζόμενη αδυναμία της πολιτείας να ελέγξει την αδιάκοπη μεταναστευτική εισροή, σε συνδυασμό με το νέο κύμα εξωτερικής –σε αρκετές περιπτώσεις παράνομης- μετανάστευσης, από τις χώρες της Αφρικής και της Ασίας, μετέβαλλαν ξανά την ανθρωπογεωγραφία της πόλης και οδήγησαν, εκ νέου, στον **κοινωνικό διαχωρισμό**. Η διάσπαση του κοινωνικού ιστού, η έξαρση των ρατσιστικών φαινομένων, η απαξίωση της κρατικής και πολιτειακής αυθεντίας, αλλά και η

²⁰ **Αναστασόπουλος Ν.**, 2011, “Ο δημόσιος χώρος, η κοινωνική διάσταση και το κοινό”, *Οι δημόσιοι χώροι ως κοινωνικό αγαθό σε κρίση*, σελ.14

απονομιμοποίηση των θεσμών, δημιούργησαν στην κοινωνία, την τάση προς την αυτοδικία και συνεπώς την εκδήλωση μορφών βίας.²¹

Σήμερα, οι δημόσιοι χώροι και οι πλατείες της Αθήνας, αρκετές φορές βιώνουν την οργή των πολιτών που ξεσπά πάνω τους, βανδαλίζοντας, καίγοντας και λεηλατώντας τους. Άλλοτε πάλι, εγκαταλείπονται από τους χρήστες τους, καταλαμβάνοντας την εικόνα έρημων τοπίων ή άλλοτε κατακλύζονται από παραβατικές δραστηριότητες. Πάραυτα, σε περιπτώσεις όπως αυτές των διαδηλώσεων, λαμβάνουν την πραγματική τους υπόσταση, ως χώροι κοινωνικής δράσης και ελευθερίας λόγου. Αποτελούν, λοιπόν, κάποιες φορές πεδία οργής, εγκατάλειψης, και εξαθλίωσης, ενώ άλλες, πεδία αγώνων, επανάστασης και ρήξης.

Αυτό που αναμφίβολα χαρακτηρίζει τις πλατείες ως πεδία ρήξης, είναι ότι αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την άνθηση εγκληματικών φαινομένων, παράνομης δράσης μεταναστών, παρεμπορίου του δρόμου, κυκλωμάτων διακίνησης ναρκωτικών και πορνείας²², καθώς και των προαναφερθέντων επεισοδίων. Έτσι, ο δημόσιος χώρος της πόλης, καθίσταται πεδίο δράσης διαφόρων ομάδων, που επιβάλλουν τους δικούς τους κανόνες με χρήση βίας και *μοιραία μετατρέπεται, σ' ένα πολύχρωμο πάζλ εγκληματικότητας*.²³ Την ίδια στιγμή, δηλαδή, που για τις μειονότητες, οι πλατείες αποτελούν χώρο προς διεκδίκηση, για

²¹ Καρύδης Β., ό.π.

²² Καρανάση Ε., 09/02/2010, Η «χαρτογράφηση» της υποβάθμισης, Η Καθημερινή

²³ Μπαϊλης Π., 15/09/2008, Το πολύχρωμο παζλ της εγκληματικότητας, Ελεύθερος Τύπος



την πλειοψηφία των πολιτών φαντάζουν ως «πυρήνες εγκληματικότητας» -ιδιαίτερα τις νυχτερινές ώρες-.

Τα παραπάνω φαινόμενα, που χαρακτηρίζουν τις πλατείες ως πεδία διαφθοράς και υποβάθμισης, έρχεται να συμπληρώσει, η αποκαρδιωτική εικόνα του μεγάλου πλήθους ευπαθών ομάδων να βρίσκουν καταφύγιο σε αυτές. Αξιοσημείωτη είναι η αλλαγή στη σύσταση και στο πλήθος των αστέγων, που παρατηρείται να αυξάνεται εκθετικά λόγω της εντεινόμενης φτώχειας, με Έλληνες νεοάστεγους, όλο και να προστίθενται σε αυτό. *Κάθε βράδυ η Αθήνα μοιάζει με έναν υπαίθριο ξενώνα, καθώς πάνω από 10.000 άνθρωποι -αριθμός που διπλασιάστηκε μέσα στην τελευταία χρονιά- διαβιούν εκεί.*²⁴ Οι πλατείες, τότε φιλοξενούν την πιο εξαθλιωμένη πλευρά της ανθρώπινης ζωής. Όλοι οι άστεγοι που ζουν στο όριο, οι μετανάστες και μη, οι ουσιοεξαρτημένοι και οι γυναίκες θύματα του *trafficking*²⁵, όντας παραμελημένοι από την κοινωνία και το κράτος, άλλοτε ωθούνται και άλλοτε ωθούν, σε παράνομες ή εγκληματικές πράξεις, με ορισμένες εκ των οποίων να αποτελούν εγκλήματα επιβίωσης.²⁶

Πέρα όμως από αυτές τις καθημερινές καταστάσεις, -που εξελίσσονται σήμερα στους κεντρικούς ελεύθερους χώρους της Αθήνας- στη σκιά των οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων, την εικόνα των δημόσιων χώρων έχουν χαράξει και συγκεκριμένα γεγονότα, τα οποία είτε προκάλεσαν εθνική εξέγερση και βίαιες συγκρούσεις, είτε καθόρισαν τη μετέπειτα πορεία τους.

Στις 29 Σεπτεμβρίου του 2008 σημειώνονται πρωτοφανή επεισόδια μεταξύ Αφρικανών μεταναστών στην συμβολή της οδού

²⁴ **Τσίμας Π.**, 19/01/2012, *Αθήνα: Η ζωή στο όριο*, Έρευνα

²⁵ Εμπορία ανθρώπων με σκοπό την σεξουαλική εκμετάλλευση.

²⁶ **Χεκίμογλου Α.**, 14/12/2009, *Το αθηναϊκό τρίγωνο της αμαρτίας*, Το Βήμα



Εικ.6 _ Μία νέα γενιά αστέγων φιλοξενείται στις πλατείες_ EUROKINISSI_Μπόλαρη Τ.



Εικ.7 _ Συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μεταναστών στις πλατείες_ Portfolio 2010-13_Μιχαλάκης Δ.

Μενάνδρου με την πλατεία Βάθης. Οι λόγοι της σύγκρουσης αφορούν φυλετικές διαφορές μεταξύ συμμοριών, που διεκδικούν τον έλεγχο του λαθρεμπορίου, της διακίνησης ναρκωτικών και των κυκλωμάτων πορνείας.²⁷ Με άλλα λόγια, η βίαιη προσπάθεια για οικειοποίηση του χώρου, από διαφορετικά κυκλώματα μεταναστών, επιδιώκοντας την κυριαρχία επί αυστηρά οριοθετημένου εδάφους²⁸, εξελίσσεται σ' ένα αιματηρό παιχνίδι επικράτησης. Η αστυνομία φαίνεται να αδυνατεί να διαχειριστεί τη νέα αυτή κατάσταση, που διαμορφώθηκε στο κέντρο της πόλης και ενεργοποίησε ένα νέο «φαύλο κύκλο» αρνητικής κοινωνικής διαντίδρασης, -κυρίως στα μικροαστικά και λαϊκά στρώματα- οξύνοντας εκ νέου την ξενοφοβία, κυρίως υπό τη μορφή της «Ισλαμοφοβίας».²⁹

Μερικούς μήνες αργότερα, στις 6 Δεκεμβρίου του 2008, ο δεκαπεντάχρονος Αλέξανδρος Γρηγορόπουλος πέφτει νεκρός από σφαίρα αστυνομικού. Το γεγονός συμβαίνει στη συμβολή των οδών Τζαβέλλα και Μεσολογγίου, λίγα μέτρα μακριά από την πλατεία Εξαρχείων. Μέσα σε ελάχιστη ώρα, πλήθος κόσμου διαδηλώνει διαμαρτυρόμενο για το γεγονός. Οι διαδηλώσεις κορυφώνονται το βράδυ της 9^{ης} Δεκεμβρίου, στις κεντρικές πλατείας και τους δρόμους της Αθήνας, μετατρέποντάς τους σε πεδία μάχης, με πρωτοφανείς καταστροφές δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας, μαζί μ' αυτές και αυτή του Χριστουγεννιάτικου δέντρου της πλατείας Συντάγματος που καίγεται. Ο κύκλος της

²⁷ **Δραγώνας Π.**, 2009, *merry crisis.. and a happy new fear!*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.10

²⁸ **Μαγιάφα Ρ.**, 2011, "Διεκδικώντας το δημόσιο χώρο", *Οι δημόσιοι χώροι ως κοινωνικό αγαθό σε κρίση*, σελ.20

²⁹ **Καρύδης Β.**, ό.π.

βίας ολοκληρώνεται στις 5 Ιανουαρίου του 2009 όταν τρεις αστυνομικοί δέχονται δολοφονική επίθεση έξω από το υπουργείο πολιτισμού στα Εξάρχεια.³⁰

Ο Θωμάς Δοξιάδης εξετάζοντας τέτοιες περιπτώσεις, όπου ο δημόσιος χώρος βιώνει την μανία και την οργή των διαμαρτυρόμενων πολιτών, χαρακτηριστικά αναφέρει:

Ο αστικός χώρος μετατρέπεται σε θέατρο, όπου οι υποκείμενες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις γίνονται ορατές και κατανοητές. Ο δημόσιος χώρος λαμβάνει την πραγματική, αν και στη στιγμή αυτή, την καταστροφική, φύση του, φιλοξενώντας τη σωματική παρουσία της κοινωνίας των πολιτών και ενσαρκώνοντας τα άκρως πραγματικά δράματά της.³¹

Το δραματικό περιστατικό του μικρού Αλέξη, αποδεικνύει - για ακόμα μια φορά- την ανεξέλεγκτη άσκηση εξουσίας από την Αστυνομία εις βάρος πολιτών, με χρήση βίας. Όμως, στην περίπτωση αυτή, η Αστυνομία δεν ξεπερνάει μόνο τα όρια της βίας, αλλά κάθε όριο, φτάνοντας να διαπράξει το χειριστο κακούργημα, μια ειδεχθή δολοφονία. Μια μειοψηφία από τους εξεγερθέντες, απαντάει και αυτή με τη σειρά της, ασκώντας βία, με αποκορύφωμα την επίθεση κατά της Αστυνομίας, ως μια πράξη αυτοδικίας.

³⁰ **Δραγώνας Π.**, ό.π. σελ.10

³¹ **Δοξιάδης Θ.**, 2012, "Χώροι ενσαρκωμένης Δημοκρατίας", *made in Athens*, σελ.100



Εικ.8 _ Την τρίτη μέρα των ταραχών, μετά τη δολοφονία του μικρού Αλέξη, οι βανδαλισμοί κατά της δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας συνεχίζονται_ 10.12.2008_Γιαννακούρης Π.

Δύο χρόνια μετά, τον Ιούνιο του 2011, στην προοπτική ψήφισης του *Μεσοπρόθεσμου*³² και έπειτα από την ψήφιση των οικονομικών μέτρων στήριξης, δημιουργείται ένα **τεράστιο κύμα αντιδράσεων**, το λεγόμενο «κίνημα των Αγανακτισμένων». Μέχρι και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, θα πραγματοποιεί διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις και μια σειρά αντικυβερνητικών κινητοποιήσεων, με κοινό σκοπό την εναντίωση και αντίσταση στις ληφθείσες πολιτικές αποφάσεις και θα έκριναν το μέλλον της χώρας. Ορισμένοι δε από τους διαδηλωτές, προχωρούν σε διαμαρτυρία διαρκείας, διανυκτερεύοντας στην πιο σημαντική πλατεία της πόλης, την πλατεία Συντάγματος.

Ως κύριο γνώρισμά των διαδηλώσεων αυτών, όμως, εκτός από τη διάρκεια, είναι και ο ειρηνικός χαρακτήρας που είχαν, κατά το μεγαλύτερό τους διάστημα. Το αίτημα της άμεσης δημοκρατίας, διατυπώνεται άμεσα και ξεκάθαρα, με τους διαμαρτυρόμενους πολίτες, να αποδίδουν στο δημόσιο χώρο την αληθινή του φύση. Εξαίρεση αποτέλεσαν, οι κρίσιμες μέρες ψήφισης του Προγράμματος Στήριξης, με τους διαδηλωτές να εξαγριώνονται και να οδηγούνται σε σκληρές μάχες με την Αστυνομία³³.

³² *Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015*: Τέθηκε σε ψηφοφορία από τα μέλη της Βουλής και ψηφίστηκε, στις 29 Ιουνίου 2011, γεγονός που προκάλεσε ακραία περιστατικά και πολλαπλές βανδαλιστικές επιθέσεις, σε βάρος δημόσιας και μη περιουσίας, τις επόμενες μέρες.

³³ **Αίσωπος Γ.**, ό.π. σελ.44

Το τελευταίο και πιο πρόσφατο περιστατικό της 18^{ης} Σεπτεμβρίου του 2013, αυτό της εν ψυχρώ δολοφονίας του αντιφασίστα Παύλου Φύσσα, από μέλος της ακροδεξιής οργάνωσης "Χρυσής Αυγής", προκάλεσε και πάλι κοινωνική και πολιτική αναταραχή. Αποτελεί την πραγμάτωση της απόλυτης κρίσης για τη χώρα, αλλά και της κατάλυσης της δημοκρατίας, όπως αυτή εκφράστηκε στο δημόσιο χώρο, αναιρώντας την αξία του ως κοινωνικό αγαθό.

Η Χρυσή Αυγή³⁴, -το νεοναζιστικό αυτό μόρφωμα- αναδύεται ως παραπροϊόν της οικονομικής κρίσης³⁵ και εγείρει πολλαπλά ερωτήματα, σχετικά με τα βαθύτερα αίτια εμφάνισης μιας τέτοιας ακραίας εθνικιστικής οργάνωσης, που εκφράζει τις ιδεολογίες της με όρους βίας. Δεδομένης της βαθιάς πολιτικής και κοινωνικής αποσύνθεσης, οι πολίτες σήμερα, φαίνεται να διακατέχονται από ένα **αίσθημα διαρκούς απογοήτευσης και ματαίωσης**. Η Χρυσή Αυγή τότε, προσφέρει στους πιο αποδιοργανωμένους και ψυχικά μετέωρους σημεία σταθερής αναφοράς ή άφθαρτες αξίες, στην προσπάθεια να ανακτήσει το χαμένο αίσθημα ασφάλειας³⁶ του πολίτη.³⁷ Στο πλαίσιο αυτό,

³⁴ Πρόκειται για μια αυτοαποκαλούμενη ως εθνικιστική οργάνωση, η οποία δραστηριοποιείται από τη δεκαετία του '80. Στις βουλευτικές εκλογές τον Ιούνιο του 2012, συγκέντρωσε ποσοστό ψήφου 7% και πήρε έδρες στη Βουλή. Μετά τη δολοφονία του Φύσσα, ανακηρύχθηκε σε δολοφονική οργάνωση.

³⁵ Χαρακτηριστικά η βρετανική εφημερίδα Independent αναφέρει: «Η δημοτικότητα της Χρυσής Αυγής έχει εκτοξευθεί στη διάρκεια των έξι συνεχόμενων χρόνων ύφεσης της Ελλάδας»

³⁶ «*Η φασιστική ιδεολογία, γεννιέται από τον τρόμο, που εξωθεί στην αναζήτηση ασφάλειας κάτω από μία συλλογική εξομοίωση.*»

Σταυρίδης Σ., 2002, *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, σελ.98



Εικ.9 _ Εκδηλώσεις της Χρυσής Αυγής με εθνικιστικό χαρακτήρα προκαλούν οργή, καθώς και τη γιγάντωση των αντιδράσεων από ομάδες αντιφασιστικής δράσης.

προάγει ρατσιστικές αντιλήψεις, οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν συνάδουν με την πολυσύνθετη δομή μιας σύγχρονης κοινωνίας.

³⁷ «Για την ακρίβεια του προσέφερε πειστικό παλαιάς κοπής, ιδεολογικό υλικό που παραπέμπει σε άφθαρτες αξίες οι οποίες τον τιμούν, όπως η πατρίδα και η πάλη εναντίον της διαφθοράς. Όταν το υλικό αυτό ακολουθείται από στολές, οργάνωση, παρελάσεις και στρατιωτικές ασκήσεις, τότε η εσωτερική συγκόλληση γίνεται μάλλον εύκολη και η ένταξη θεραπευτική.»

Ράμφος Σ., 06/10/2013, *Η ανασφάλεια οδήγησε στη Χρυσή Αυγή*, Η Καθημερινή

Η δύναμη που απέκτησε με την είσοδό της στη Βουλή³⁸, σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των μεταναστών, τα τελευταία χρόνια, έχει σαφώς πολλαπλασιάσει τα κρούσματα ρατσιστικής βίας. Ως αποτέλεσμα αυτού, οι κεντρικές πλατείες της Αθήνας, ορισμένες φορές, μετατρέπονται σε θέατρο δράσης ακροδεξιών συμμοριών, που οργανώνουν ανθρωποκυνηγητά

³⁸ Από τον Μάιο του 2012 έως τον Ιανουάριο του 2013 σημειώθηκαν 56 περιστατικά με εμπλοκή της Χρυσής Αυγής –κυρίως ρατσιστικής βίας-, όταν το διάστημα πριν τις εκλογές, από τον Ιανουάριο έως τον Απρίλιο του 12, καταγράφηκαν μόλις 3 καταγγελίες.

μεταναστών, καθώς τους θεωρούν απειλή για το έθνος και την ομοιογένεια της κοινωνία.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι το χρονικό των γεγονότων αυτών, έχει πραγματικά στιγματίσει τις αστικές πλατείες, εμπλουτίζοντάς τους με γεγονότα και αξίες. Οι πλατείες, ως αποτυπώματα της πορείας της πόλης στο χρόνο, αποτελούν και πάλι σύμβολα αγώνων και επανάστασης, αλλά και τεκμήρια των πληγών της σημερινής κοινωνίας, που εν μέσω της κρίσης αδυνατούν να επουλωθούν. Κάθε φορά που ένας ελεύθερος πολίτης στερείται της ελευθερίας λόγου, κάθε φορά που εκδηλώνονται βίαια περιστατικά ρατσιστικά και μη, κάθε φορά που η θεσπισμένη εξουσία χρησιμοποιεί κατασταλτικά μέτρα για τη διάσπαση διαδηλώσεων και κάθε φορά που το **αίσθημα του φόβου** καλλιεργείται, το «κοινό έδαφος» της πόλης ρηγματώνεται.

2.2.2. Η έννοια της επιτήρησης. Η αστυνόμευση και η καταστολή.

Τα ακραία περιστατικά, που αναλύθηκαν παραπάνω, καθώς και η καθημερινή βία που εγκαθίσταται στους δημόσιους χώρους της πόλης, είναι *φαινόμενα «ολιστικά», και μόνο με ανάλογες ολιστικές μεθόδους μπορούν να αντιμετωπιστούν ή να περισταλούν*³⁹. Εφόσον αποτελούν βαθύτερα κοινωνικά προβλήματα, απαιτούν τη λήψη όχι μόνο βραχυπρόθεσμων αλλά και μεσοπρόθεσμων πολιτικών μέτρων. Αυτό είναι και το κύριο αίτιο της αδυναμίας αντιμετώπισης της βίας, σήμερα. Για παράδειγμα, ενώ η αστυνόμευση είναι χρήσιμη και αναγκαία, δεν οδηγεί πουθενά, διότι δεν συνοδεύεται από την εφαρμογή τοπικά προσδιορισμένων μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής.

Σήμερα, η θεσπισμένη εξουσία, συχνά, υπολειτουργεί ή λειτουργεί προβληματικά. Χαρακτηριστικό πρόβλημα, αποτελεί η απάντηση της Αστυνομίας, σε κάθε μορφής διαμαρτυρία, με την καταστολή, μία διαδικασία που συμπεριλαμβάνει εξ ορισμού, κάποιο είδος βίας, σωματικής, λεκτικής, ηχητικής, χημικής κλπ. Διασπώντας διαδηλώσεις, διασκορπίζει τους διαμαρτυρόμενους και διαλύει τις ευκαιρίες των πολιτών για μια ειρηνική παρουσία στον χώρο⁴⁰.

³⁹ Καρύδης Β., ό.π.

⁴⁰ Αναστασόπουλος Ν., ό.π. σελ.13



Εικ.10 _ Ενέργειες καταστολής και συλλήψεις κατά τη διάρκεια του συλλαλητηρίου για τη δολοφονία του Π. Φύσσα, στην Αμφιάλη_19.09.2013_REUTERS_Αβραμίδης Α.

Επιπλέον, ορισμένες φορές δρα αναποτελεσματικά, ακόμη και όταν οργανώνει επιχειρήσεις «σκούπα», αδυνατώντας να αντιμετωπίσει τις διάφορες σκηνές εγκληματικότητας, που εξελίσσονται ή άλλες, επιτρέπει στις διάφορες συμμορίες να δρουν ανενόχλητα, μέσω της απουσίας της.

Εργαλείο κοινωνικού ελέγχου, εκτός όμως από την αστυνόμευση, αποτελεί και η **επιτήρηση**, που μέσω της «διακριτικής» παρουσίας καμερών και εποπτικών μέσων παρακολούθησης, καταγράφει τις «ελεύθερες» κινήσεις των πολιτών στο δημόσιο χώρο, συχνά εν αγνοία τους. Συγκεκριμένα, στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, η κάλυψη του λεκανοπεδίου Αττικής από κάμερες⁴¹, άγγιξε το 95%, όχι μόνο για τον έλεγχο της κυκλοφορίας, αλλά και με «αφορμή» την πρόληψη «παράνομων πράξεων, προτού αυτές συμβούν».⁴²

Γενικότερα, θα μπορούσε κανείς να πει ότι η κοινωνία του σήμερα, είναι μια **κοινωνία ελέγχου**, που επιτηρείται από κάμερες και Αστυνομία. Σ' αυτήν την κοινωνία, τα συστήματα παρακολούθησης εξαπλώνονται διαρκώς, διακυβεύοντας όχι μόνο την ποιότητα των πλατειών, ως κοινωνικών χώρων, αλλά και τη δυνατότητά τους να λειτουργούν ως γεννήτριες δημοκρατίας. Έτσι, η επιτήρηση, φαίνεται να δρα αποτρεπτικά για τους χρήστες, που αφενός κυριεύονται από **φόβο** –λόγω των

⁴¹ Στο «Πανόπτικον» (τον ιδιόμορφο τύπο φυλακής που επινόησε τον 18^ο αιώνα) του J.Bentham, το ρόλο των καμερών, κατείχε ένας κεντρικός χώρος ελέγχου, μέσω του οποίου ο φύλακας παρακολουθούσε τα ακτινωτά κελιά. Έτσι, ήταν εφικτή η οπτική επαφή από το κέντρο του κτηρίου στα κελιά, αλλά και το αντίστροφο, γεγονός που σύμφωνα με τον Foucault, εξασφάλισε την επιτυχία του και την λειτουργία της εξουσίας.

⁴² **Δραγώνας Π.**, 2003, *Η σκηνοθεσία του αστικού θεάματος. Ο δημόσιος χώρος στην Ευρώπη*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.64

διάφορων εγκληματικών σκηνών- και αφετέρου στερούνται το δικαίωμα ανάπτυξης ελεύθερης πολιτικής και κοινωνικής δραστηριότητας μέσα σ' αυτές.

2.3. Δίκτυο αστικών πλατειών

2.3.1. Παράδειγμα κεντρικού δικτύου

Το δίκτυο που αναλύεται, παρουσιάζει κάποιες από τις κεντρικότερες πλατείες της Αθήνας, που εγγράφονται στο πλαίσιο του ιστορικού της κέντρου, να χαρακτηρίζονται από αντιφάσεις. Η αντιφατικότητα αυτή, αναφέρεται στο ρόλο και στο χαρακτήρα, που αποκτούν σήμερα, λόγω των παραβατικών πράξεων και της υποβάθμισης που εξελίσσονται σ' αυτές και αντικρούεται στο ρόλο που θα αποκτούσαν εξαιτίας της κεντρικότητάς τους, η οποία υπό άλλες συνθήκες θα τις καθιστούσε ζωντανούς πυρήνες. Η **ΚΕΝΤΡΙΚΟΤΗΤΑ** δηλαδή, είναι συναρτημένη με την κατακόρυφη αύξηση των επιπέδων **εγκληματικότητας**, την διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και την επικράτηση της κρίσης, που επιδρά σε όλα τα επίπεδα. Πλέον, φαίνεται η καρδιά της εγκληματικότητας πλησιάζοντας στα κεντρικότερα σημεία της πόλης, να χτυπά πιο δυνατά, *εκεί που οι αλλαγές είναι πιο ριζικές και οι ρυθμοί πιο έντονοι.*⁴³

Η αξιολόγηση αυτής της αντιφατικότητας των πλατειών, δεν προϋποθέτει μόνο την ανάγνωση κοινωνικών ζητημάτων, όπως αυτά αναπτύχθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, αλλά και χωρικών, που οφείλουν μάλιστα να αναλυθούν τόσο σε επίπεδο πόλης όσο και στην κλίμακα του δικτύου, αλλά και της μονάδας αυτού, της πλατείας. Επιπλέον, είναι κρίσιμο να μελετηθεί το ευρύτερο ιστορικό, αρχιτεκτονικό, πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον των πλατειών, καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν την ταυτότητά τους, προκειμένου να

σκιαγραφηθεί η φυσιογνωμία τους. Μόνο έτσι, θα διεξαχθεί μία ολοκληρωμένη ανάλυση και θα καταστεί δυνατή η αποτίμηση των παραγόντων, που συνέβαλλαν στην διαμόρφωση της σημερινής τους κατάστασης.

Δεδομένου, λοιπόν, του ότι οι πλατείες είναι τόποι με δυναμική φύση, γεννάται το ερώτημα αν τελικά η σημερινή τους εικόνα, καθορίζεται περισσότερο από τη στρατηγική θέση τους, την χωρική τους υπόσταση και τον αστικό σχεδιασμό τους ή από τις οικονομικο-πολιτικές εξελίξεις και τις κοινωνικές τους προεκτάσεις.

Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, -αφού έχουμε ήδη προσδιορίσει το κοινωνικο-οικονομικό τους υπόβαθρο- αρκεί να αναλύσουμε χωρικά και αρχιτεκτονικά πέντε κεντρικές πλατείες του αθηναϊκού ιστού, με τους περιβάλλοντες οδικούς τους άξονες, ως ένα δίκτυο κεντροβαρικά χωροθετημένο. Επιλέγονται προς διερεύνηση, οι πλατείες *Βικτωρίας, Κοτζιά, Θεάτρου, Βάθης* και *Ομονοίας*, καθώς πληρούν το κριτήριο της κεντρικότητας (χωρική διάσταση) και βρίσκονται καθημερινά αντιμέτωπες με τις δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν (κοινωνική διάσταση).

Ξεκινώντας την ανάλυση μακροσκοπικά, εξετάζεται η σχέση που αναπτύσσει το εν λόγω δίκτυο με τον ευρύτερο αστικό ιστό, ως ένα στοιχείο που διαμορφώνει την ταυτότητα της κάθε πλατείας. Το δίκτυο συγκροτείται από τους άξονες *3^{ης} Σεπτεμβρίου, Λιοσίων, Σταδίου, Αθήνας, Μενάνδρου, Σωκράτους, Αγ. Κωνσταντίνου* και *Ελ.Βενιζέλου*, πάνω στους οποίους αρθρώνονται οι πλατείες, όπως παρουσιάζεται στην εικ.11. Κύριο άξονα ανάπτυξής του, αποτελεί ο ιστορικός άξονας βορρά-νότου -που προέβλεπε το σχέδιο των Κλεάνθη και Σάουμπερτ-, δηλαδή

⁴³ Φιλιππίδης Δ., ό.π. σελ.212

η σημερινή οδός 3^{ης} Σεπτεμβρίου με την προέκτασή της, την οδό Αθήνας, που συνδέει την Ομόνοια -μια από τις κορυφές του ιστορικού τριγώνου Ομόνοια, Σύνταγμα, Κεραμεικός- με το Μοναστηράκι. Η 3^{ης} Σεπτεμβρίου, λειτουργεί ως συνδετήρια αρτηρία, μεταξύ των πλατειών Βικτωρίας και Ομοנוίας, ενώ η Αθήνας, είναι αυτή που συνδέει τις δύο παραπάνω, με την πλατεία Κοτζιά. Οι πλατείες Βάθης και Θεάτρου αρθρώνονται στο υπόλοιπο δίκτυο, μέσω δευτερευουσών συνδέσεων, των οδών Μάρνη και Τσαλδάρη αντίστοιχα.

Παρατηρούμε λοιπόν, τη χωροθέτηση των πλατειών, να σχετίζεται άμεσα με κύριες κυκλοφοριακές αρτηρίες -με εξαίρεση τη πλατεία Θεάτρου-, βρισκόμενες είτε σε επαφή, είτε στη συμβολή τους. Στην πρώτη περίπτωση, θα συγκαταλέγαμε τις πλατείες Κοτζιά και Βικτωρίας, που στο δυτικό και ανατολικό τμήμα τους αντίστοιχα, εφάπτονται επί της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, ενώ στην δεύτερη, τις πλατείες Βάθης και Ομονοίας, που στην προσπάθειά τους να εξυπηρετήσουν λειτουργίες κυκλοφορίας, μετατρέπονται σε «αφιλόξενους» κόμβους οχημάτων⁴⁴. Ειδικά στην περίπτωση της Ομόνοιας, ξεκινούν ή καταλήγουν στην πλατεία έξι από τους κυριότερους οδικούς άξονες του κέντρου. Και οι δύο παραπάνω πλατείες, από χώρους που υπό άλλες συνθήκες θα απευθύνονταν στους πεζούς, έχουν μετατραπεί σε χώρους που στραγγαλίζονται από την ύπαρξη των αυτοκινήτων, με αποτέλεσμα τη μείωση στο ελάχιστο της επισκεψιμότητάς τους.

⁴⁴ Πλατεία Βάθης: Βρίσκεται στη συμβολή των οδών Λιοσίων, Αχαρνών, Μάρνης και Καματερού.

Πλατεία Ομονοίας και Αγίου Κωνσταντίνου: Βρίσκεται στη συμβολή των οδών 3^{ης} Σεπτεμβρίου, Αθήνας, Σταδίου, Ελ.Βενιζέλου και Τσαλδάρη.



Εικ.11 _ Διάγραμμα δικτύου πλατειών - συνδετήριων αξόνων.

Προσεγγίζοντας το δίκτυο σε κοντινότερη κλίμακα παρατηρούμε ότι το περιβάλλον και τα στοιχεία του, είτε λειτουργούν υποστηρικτικά προς τις πλατείες, ενισχύοντας τον ρόλο τους (ή και αντίστροφα), είτε σε άλλες περιπτώσεις είναι ικανά να διαμορφώσουν την ταυτότητά τους. Ξεκινώντας την ανάλυση με την πλατεία Βικτωρίας, μια σχετικά «πράσινη» πλατεία, για την οποία θα μπορούσε κανείς να πει ότι αποτελεί απόληξη του Πεδίου του Άρεως⁴⁵ -προς τα δυτικά-, που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση. Ακόμα, παρουσιάζει εγγύτητα με τον παρκοπεζόδρομο Τσοίτσα και το Αρχαιολογικό Μουσείο. Στην περίπτωση της Βικτωρίας, ενώ η πλατεία περιβάλλεται από ενδιαφέρον φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, δεν καταφέρνει να αποτελέσει έναν «ανοιχτό» χώρο προς όλους, καθώς καταλαμβάνεται από κλειστές κοινωνικές ομάδες, κυρίως μεταναστών. Η πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών, αποτελεί απλά, ένα διερχόμενο πλήθος -μέσα στο οποίο ανήκει και αυτό των φοιτητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου, που στεγάζεται επί της 28^{ης} Οκτωβρίου-, αποφεύγοντας την παραμονή του στην πλατεία.

Εν συνεχεία, η πλατεία Κοτζιά ή πλατεία Δημαρχείου, καλείται να αναδείξει το σημαντικότερο κτήριο Διοίκησης της πόλης, το Δημαρχιακό Μέγαρο των Αθηνών. Η ταυτότητά της πλατείας, εμφανίζεται άρρηκτα συνδεδεμένη μ' αυτό, με αποτέλεσμα να αποτελεί σημείο συγκέντρωσης διαμαρτυρούμενων πολιτών -και ιδιαίτερα δημοτικών υπαλλήλων-, μετατρέποντας

⁴⁵Ένας χώρος που ήδη από την εποχή του Όθωνα αποτελούσε τον κύριο τόπο αναψυχής των Αθηναίων και μέχρι σήμερα αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα άλση της Αθήνας που περιλαμβάνει χιλιάδες δέντρα και φυτά.
wikipedia.org/wiki/Πεδίον_του_Άρεως

την, σε χώρο διεκδίκησης δικαιωμάτων. Παράλληλα, εγγράφεται σ' ένα πλαίσιο ιστορικών κτηρίων -ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος- και ενός αρχαιολογικού χώρου⁴⁶, που της προσδίδει πολιτιστικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Ένας ακόμη παράγοντας, που επιδρά στην επισκεψιμότητά της, είναι η ύπαρξη ενός ζωντανού σημείου της πόλης, της Βαρβάκειου Αγοράς -μόλις λίγα μέτρα μακριά της- που παραμένει ανοιχτή ολόκληρο το εικοσιτετράωρο.

Διερευνώντας την πλατεία Θεάτρου, την αρκετά μικρότερη εκ των πέντε πλατειών του δικτύου, αναφερόμαστε σε ένα ασχεδιαστο κενό χώρο, που λειτουργεί, κυρίως, ως χώρος στάθμευσης οχημάτων, την ίδια στιγμή, που η ίδια και οι γύρω δρόμοι της, αποτελούν πεδίο παράνομης δράσης μεταναστών, κυκλωμάτων πορνείας και ναρκωτικών. Εκεί, εμφανίζεται, κατά τη διάρκεια της μέρας, ένας αρκετά διαφορετικός χαρακτήρας, από αυτόν της πλατείας Κοτζιά, μολονότι η μεταξύ τους απόσταση είναι ελάχιστη.

Στην περίπτωση της πλατείας Βάθης, την ταυτότητά της, έρχονται να χαράξουν οι δρόμοι που την συγκροτούν και την καθιστούν σημείο συνάντησης διερχόμενων αυτοκινήτων. Έτσι, αναζητά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της στην καλλιτεχνική και αρχιτεκτονική αξία των κτηρίων του 19^{ου} αιώνα, που βρίσκονται στους άξονες που την περιβάλλουν. Όμως, τα κτήρια αυτά δεν καταφέρνουν να της αποδώσουν χαρακτήρα, μιας και ο

⁴⁶ Συγκεκριμένα, στη νότια γωνία τη πλατείας, που εφάπτεται με την οδό Αιόλου, χωροθετείται το Μέγαρο Μελά του αρχιτέκτονα Ernst Ziller (1874) και στην ανατολική το Μέγαρο Γ.Σταύρου, ένα αναγεννησιακού ρυθμού κτήριο, ενώ στο βορειοανατολικό άκρο της, βρίσκονται τα ευρήματα τμήματος της Αχαρνικής πύλης του Θεμιστόκλειου τείχους.

λανθασμένος σχεδιασμός της υπερτερεί, έχοντας ένα μοναδικό χώρο στάσης, αρκετά μικρό, που θα παρομοίαζε κανείς με πλατύ πεζοδρόμιο.

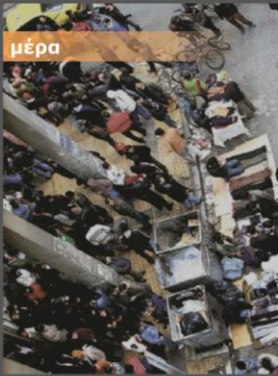
Ιδιάζουσα, παρουσιάζεται η τελευταία περίπτωση πλατείας, αυτή της Ομόνοιας, που αποτελεί και την καρδιά του εν λόγω δικτύου. Η Ομόνοια, έχοντας στρατηγική θέση προς την Ακρόπολη και τον υπόλοιπο αστικό ιστό, ήδη από τη γέννησή της έμελλε να καταστεί σημείο αναφοράς για την πόλη. Η ταυτότητα της, καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της, δεν προσδιοριζόταν από τις χρήσεις που την πλαισίωναν ή από τη σχέση που ανέπτυσσε με σημαντικά κτήρια, αλλά από τις αξίες και τα γεγονότα που εξέφραζαν την κάθε εποχή. Ακολουθώντας την εξελικτική πορεία της πόλης, αποτελούσε πάντα διαχρονικό εθνικό σύμβολο, που όμως σήμερα αναγνωρίζεται ως σύμβολο εξαθλίωσης.

Με αφορμή αυτό το δίκτυο, διερευνήθηκαν ετερόκλητα παραδείγματα πλατειών, με κοινό παρονομαστή την κεντρικότητα, στα οποία και διαπιστώθηκαν σε επίπεδο σχεδιασμού αδυναμίες και λανθασμένοι χειρισμοί. Από τις πέντε πλατείες, λοιπόν, άλλες παρουσιάζονται ως αμήχανα κενά με δυσλειτουργικούς και μη βιώσιμους χώρους, όπως οι Ομόνοιας και Θεάτρου, άλλες ως κόμβοι οχημάτων, όπως η Βάθης και άλλες λιγότερο προβληματικές ικανοποιούν κάποια κριτήρια σχεδιασμού, όπως η Κοτζιά και Βικτωρίας.

Όμως, οι αδυναμίες αυτές, δεν καταφέρνουν να αιτιολογήσουν την σημερινή εικόνα που παρουσιάζουν και περιγράφηκε στο κεφάλαιο 2.2.1., καθώς σε ανάλογες περιπτώσεις αστικού σχεδιασμού που εμφανίζονταν αδυναμίες στο

παρελθόν, δεν σημειώθηκε αυτή η υποβάθμιση, η παρακμή και η εξαθλίωση, της Αθήνας της κρίσης. Αυτό το γεγονός, δηλώνει τη χωροχρονική φύση των πλατειών, που διαμορφώνεται από τις συνθήκες της κάθε εποχής. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι η εικόνα⁴⁷ και η χωροχρονική φύση των πλατειών προσδιορίζονται λιγότερο από σχεδιαστικούς και χωρικούς παράγοντες, καθώς αναφερόμαστε σε αστικές φόρμες -όπως τις ορίσαμε στην εισαγωγική ενότητα- οι οποίες καθορίζονται από βαθύτερους κοινωνικούς παράγοντες, που διαμορφώνονται από τις συνθήκες της εποχής.

⁴⁷ Γίνεται αντιληπτή κατά τη διάρκεια της μέρας και ακόμα περισσότερο τη νύχτα, που οι εξαθλιωτικές καταστάσεις είναι πιο έντονες.



μέρα

- έντονη κίνηση οχημάτων
- κυκλοφορία Ελλήνων φοιτητών (Οικονομικό Πανεπιστήμιο)
- διαδηλώσεις
- έντονη παρουσία αλλοδαπών (από χώρες της Βόρειας Αφρικής)
- παρεμπόριο



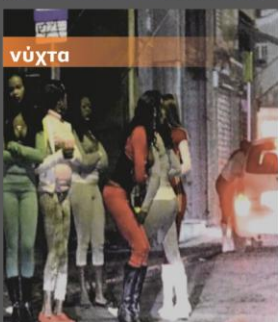
νύχτα

- έρρημη πλατεία
- ανοικτά καταστήματα (χώροι εστίασης, αναψυχής, ψιλικά με εργαζόμενους αλλοδαπούς)
- παρεμπόριο λαθραίων προϊόντων
- ομάδες αλλοδαπών κυκλοφορούν στην πλατεία, αλλά και στους τριγύρω δρόμους (Αχαρνών).
- παρουσία αστυνομίας



μέρα

- κυκλοφορία Ελλήνων, αλλά και μεταναστών
- ανοικτά καταστήματα (Ελλήνων & αλλοδαπών)
- αισθητή αστυνομική παρουσία
- γκέτο αλλοδαπών



νύχτα

- κλείσιμο ελληνικών μαγαζιών
- ανοικτά τα μαγαζιά των αλλοδαπών
- αύξηση ποσοστού αλλοδαπών
- πορνεία έγχρωμων γυναικών (στην οδό Σωκράτους)

πλατεία Βικτώριας



πλατεία Βάθης



πεδίο Αρεως

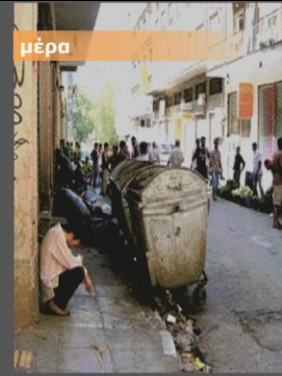
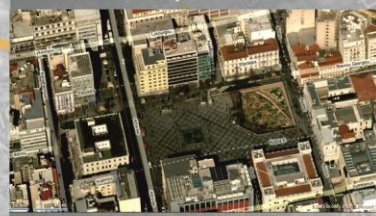
πλατεία Ομόνοιας



πλατεία Θεάτρου

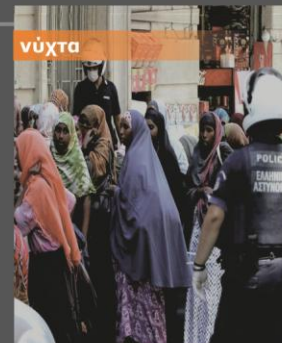


πλατεία Κοτζιά



μέρα

- λειτουργία καταστημάτων
- έντονη κίνηση οχημάτων
- κυκλοφορία Ελλήνων, αλλά και μεταναστών (λόγω της λειτουργίας καταστημάτων και υπηρεσιών στην περιοχή)
- παρεμπόριο, ναρκωτικά και πορνεία
- μειωμένοι πεζοί



νύχτα

- αυξημένη παρουσία αλλοδαπών (γυναίκες με μαντίλα ή μπουργκα)
- άστεγοι
- ναρκωμανείς
- απουσία αστυνομίας (με εξαίρεση εποχούμενες περιπολίες της ομάδας ΔΙΑΣ)



μέρα

- κυκλοφορία κυρίως Ελλήνων (ελάχιστοι μετανάστες)
- ανοικτά καταστήματα (Ελλήνων & αλλοδαπών)
- αστυνομική παρουσία
- διαδηλώσεις



νύχτα

- κλείσιμο ελληνικών μαγαζιών
- αύξηση ποσοστού αλλοδαπών
- τσιγγάνοι
- άστεγοι
- ναρκωτικά

2.3.2. Το παράδειγμα της Ομόνοιας

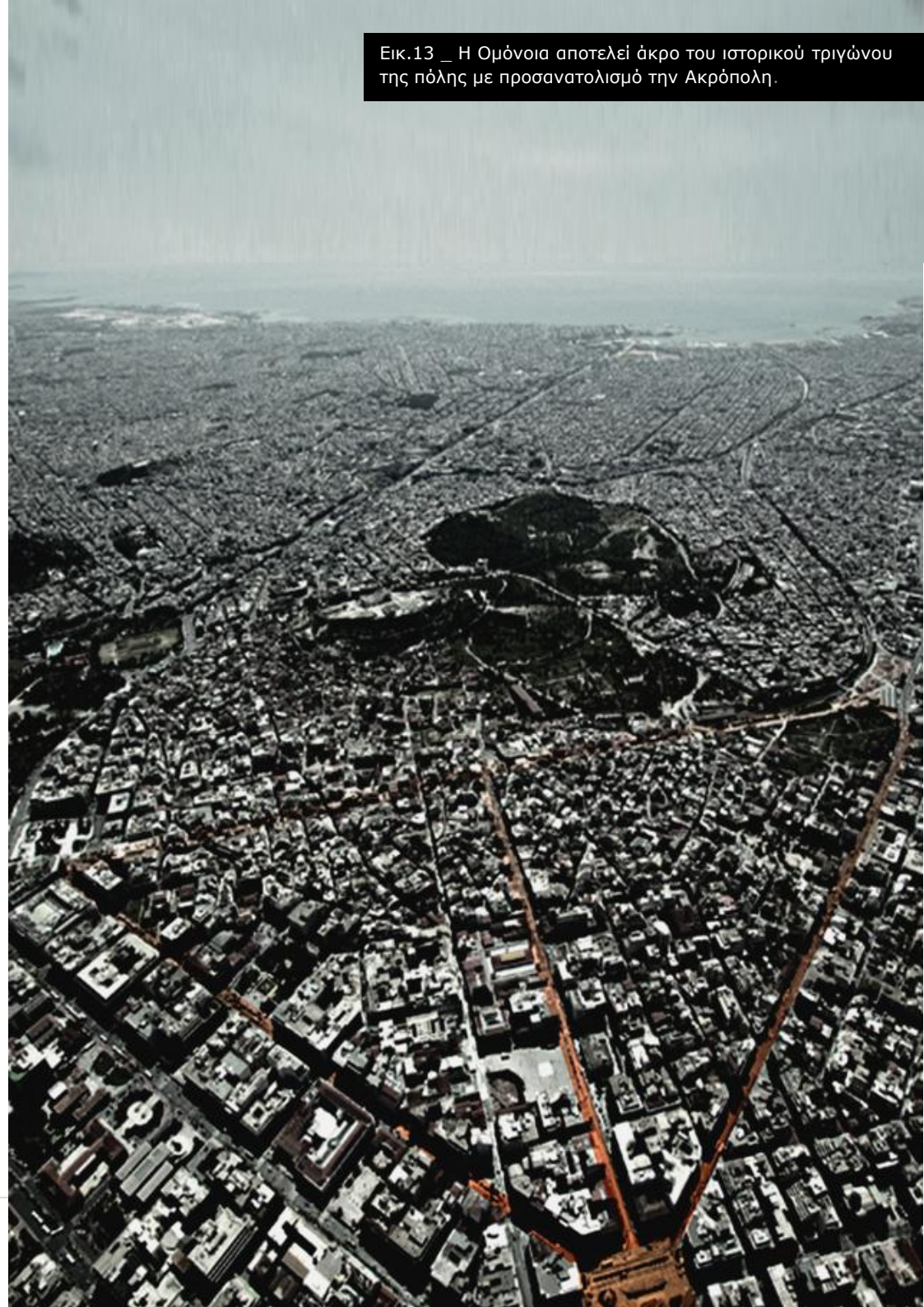
Στις προηγούμενες ενότητες, είδαμε ότι η πολυπλοκότητα και το πλήθος των προβλημάτων που αντιμετωπίζει σήμερα η Αθήνα, υποδηλώνεται από το βάθος της αστικής αποσύνθεσης, που χαρακτηρίζει τους δημόσιους χώρους του κέντρου της.⁴⁸ Η πλατεία Ομοנוίας, όντας χωροθετημένη ως ομφαλός ολόκληρης της πόλης -μόλις από τα πρώτα σχέδια του Κλεάνθη και του Σάουμπερτ⁴⁹-, καθίσταται το αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα πλατείας προς ανάλυση. Μέχρι σήμερα, έχει ανασχηματιστεί, αρκετές φορές, έτσι ώστε να λειτουργήσει κάθε φορά, ως κύρια πρόσβαση στον ηλεκτρικό (και αργότερα στο μετρό), ως διακοσμητικός κυκλικός κόμβος - αποκομμένος από την ευρύτερη πόλη- και μέρος όπου μία συνεχής ροή προσφύγων και μεταναστών κατέφθασε.⁵⁰ Ως εκ τούτου, η Ομόνοια έχει διέλθει μέσα από αρκετές μεταλλάξεις, φιλοξενώντας κάθε φορά ποικίλες δράσεις και γεγονότα. Αυτό αποτέλεσε ακόμη ένα κριτήριο για την επιλογή της.

⁴⁸ Alderman L., 22/05/2013, *Societal Ills spike in crisis-stricken Greece*, The New York Times

⁴⁹ Στο αρχικό οραματικό σχέδιο -του Κλεάνθη και του Σάουμπερτ (1833)- της Αθήνας, η περιοχή της Ομόνοιας αποτελούσε το κέντρο της πόλης και περιείχε τα σπουδαιότερα, για την εποχή κτίσματα (ανάκτορα, κήπους, διοικητικά και δημόσια κτήρια). Η επιβλητική πλατεία Ομοנוίας -που είχαν φανταστεί- αντικαταστάθηκε, στο σχέδιο του Κλεντσέ (1834) από μια μικρότερη, στρογγυλού σχήματος.

Καρδαμίτση Μ., Κωνσταντίνου Φ., 2004, *Αθήνα τότε και τώρα*, σελ.173

⁵⁰ Δοξιάδης Θ., ό.π. σελ.100



Προτού αναλυθεί η σημερινή της κατάσταση, θα υπάρξει μία σύντομη αναφορά στις μεταλλάξεις, που έχει υποστεί -τον τελευταίο αιώνα-, έτσι ώστε να γίνουν κατανοητοί οι παράγοντες που διαμόρφωσαν την τωρινή εικόνα της. Στις αρχές του 20^{ου} αι., αποτέλεσε τόπο εορταστικών ή πολιτικών συγκεντρώσεων, αλλά και τόπο υποδοχής όλων των σημαντικών προσώπων, που κατέφθαναν στην πρωτεύουσα.⁵¹ Γύρω της, υπήρχαν αρκετά ελίτ καταστήματα, πολυτελή ξενοδοχεία, κινηματογράφοι, καφενεία και εστιατόρια, καθιστώντας την τον κοσμικότερο χώρο της πόλης.⁵² Το 1930, λειτούργησε, ως στάση του πρώτου υπόγειου σιδηροδρόμου της γραμμής Αθήνα - Πειραιάς (εικ.14), με τις εισόδους και τις εξόδους, τοποθετημένες στο κέντρο της.⁵³ Το γεγονός αυτό ενέτεινε την κυκλοφορία πεζών στο εσωτερικό της και απομάκρυνε σταδιακά τα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα.

Αργότερα, με την αύξηση του κυκλοφοριακού φόρτου και την απομάκρυνση των προσβάσεων του σιδηρόδρομου, μετατράπηκε σε κυκλοφοριακό κόμβο (εικ.15). Λόγω του χαρακτηριστικού στρογγυλού σχήματός της συνδέθηκε πολύ γρήγορα με το αυτοκίνητο, τη μεταπολεμική Αθήνα⁵⁴ της ανάπτυξης και την ακτινική οργάνωση της πόλης. Διατήρησε τη

⁵¹ **Μελαμπιανάκη Ε.**, 2006, *Οι πλατείες της Αθήνας: διαδικασία διαμόρφωσης- λειτουργία- πολεοδομική σημασία*, σελ.177

⁵² **Χαραλαμπίδου Β.**, 25/02/2001, *Οι μεταμορφώσεις της πλατείας Ομόνοιας*, Το Βήμα

⁵³ **Σαρηγιάννης Γ.**, 23/01/94, *Η κοινωνική σύνθεση και χώροι συναθροίσεων των Αθηναίων στην πολύπαθη πλατεία*, Αφιέρωμα στην Καθημερινή, σελ.7

⁵⁴ **Κανελλοπούλου Δ.**, 2011, "Η μετακίνηση ως παράγοντας μετασχηματισμού του δημόσιου χώρου: το παράδειγμα τριών πλατειών της Αθήνας", *Public Space*, σελ.330



Εικ.14 _ Η κοσμική πλατεία Ομονοίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα_1932



Εικ.15 _ Η λαμπρή Ομόνοια, μεταμορφωμένη σε κυκλοφοριακό κόμβο_δεκαετία '60

μορφή αυτή, μέχρι την δεκαετία του 1990, όπου μετατράπηκε σ' ένα τεράστιο εργοτάξιο για την άφιξη του μετρό.⁵⁵ Την τελευταία της ανάπλαση υπέστη το 2000, στα πλαίσια των Ολυμπιακών Αγώνων.⁵⁶ Τότε άλλαξε για άλλη μια φορά το σχήμα της και *επεκτάθηκαν τα όριά της σ' ένα υπόγειο λαβύρινθο στοών και κυλιόμενων σκαλών.*⁵⁷

Ο Δημήτρης Φιλιππίδης σχολιάζοντας την Ομόνοια, υποστηρίζει ότι:

Η σταθερότητα της διαμόρφωσης της Ομόνοιας είναι ευθέως ανάλογη με την «ομορφιά» της. Ενώ μεταμορφώνεται συνεχώς κάτω από τα μάτια μας, διατηρεί πάντα την ανωνυμία της.⁵⁸ (...) Δεν απασχόλησε κανέναν σε ποιους απευθύνεται αυτή η πλατεία και πώς θα χρησιμοποιηθεί. Δεν επιδιώχθηκε να της αποδοθεί ένας χαρακτήρας ικανός να την αναδείξει και να της αποδώσει ζωντάνια.⁵⁹

Η σημερινή πλατεία Ομοנוίας, θα λέγαμε ότι *λειτουργεί ως πύλη μιας «μικρής πόλης» (του κέντρου της Αθήνας), μέσα στη μητρόπολη*, αλλά και ως κόμβος μετακίνησης για τους κατοίκους της πόλης και τους ταξιδιώτες.⁶⁰ Σε αυτόν τον κόμβο, με τα οχήματα να κινούνται στο βόρειο και νότιο τμήμα του, τοποθετούνται περιμετρικά οκτώ προσβάσεις Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, έλκοντας όλες τις κινήσεις στα άκρα του και

⁵⁵ **Κιμπουρόπουλος Γ.**, 23/01/94, *Η Ομόνοια όλων των Ελλήνων*, Αφιέρωμα στην Καθημερινή, σελ.5

⁵⁶ **Δοξιάδης Θ.**, ό.π. σελ.102

⁵⁷ **Χαραλαμπίδου Β.**, ό.π.

⁵⁸ **Φιλιππίδης Δ.**, *Για την ρευστότητα των πραγμάτων: σχόλια για τον ελληνικό δημόσιο χώρο*, ό.π. σελ.24

⁵⁹ **Φιλιππίδης Δ.**, 04/01/14, *Destroy Athens! ή μήπως όχι;*, Έθνος

⁶⁰ **Κανελλοπούλου Δ.**, ό.π. σελ.330

παραμένοντας κεντρικά ένα αμήχανο κενό.

Καθώς προβληματικοί όγκοι προεξέχουν σημειακά, -για να εξυπηρετήσουν ανάγκες φωτισμού του Αττικού μετρό- η πλατεία μετατρέπεται σε μια επιφάνεια δύσκολα προσπελάσιμη, που γίνεται αντιληπτή αποσπασματικά. Η υπερύψωση του βόρειου τμήματός της, έρχεται να δυσχεράνει την κατάσταση, αποκόπτοντας την κίνηση από και προς τον άξονα της Γ' Σεπτεμβρίου, ενώ ταυτόχρονα αδύναμη είναι και η σύνδεσή της με την οδό Αθηνάς (εικ.16, εικ.17).

Επιπλέον, ο άξονας βορρά-νότου είναι αποδυναμωμένος - ήδη από τη δεκαετία του '60- καθώς έχουν απομακρυνθεί οι κατακόρυφοι χώροι κίνησης από το κέντρο της, και μέχρι σήμερα δεν έχει τονιστεί με κάποια άλλη χειρονομία ή χρήση, με αποτέλεσμα να παύει να αποτελεί και τον σκελετό της πλατείας με φυγή προς την Ακρόπολη. Διακόπτοντας τον άξονα Ακρόπολη-Αθηνάς-Πατησίων, τον βασικό άξονα της νεοκλασικής Αθήνας των Κλεάνθη – Σάουμπερτ, διακόπτεται και η σύνδεση της πλατείας με την ιστορία και την πολεοδομική δυναμική του κέντρου.⁶¹

⁶¹ **Δοξιάδης Θ.**, 10/10/2010, *Ευκαιρίες μέσα από την αποτυχία*, Η Καθημερινή

Όλα οι παραπάνω χειρισμοί αστικού σχεδιασμού, σε συνδυασμό με το ευρύτερο πλαίσιο (ανεργία, μέτρα λιτότητας, αύξηση μεταναστών κ.α.), κατέστησαν την Ομόνοια ως τον πλέον προβληματικό δημόσιο χώρο. Έτσι, η κάποτε κεντρική και ζωντανή πλατεία Ομονοίας, μετατράπηκε σε εθνικό σύμβολο απελπισίας και κοινωνικής κατάρρευσης⁶², ενώ η εικόνα του περιβάλλοντα χώρου της, από λαμπρό τόπο συνάντησης για τους Αθηναίους⁶³, συντίθεται σήμερα από εγκαταλελειμμένα κτήρια, κενά καταστήματα, εμπόρους και χρήστες ναρκωτικών, άστεγους, μετανάστες και ιερόδουλες.⁶⁴ Αυτό το παράξενο συνονθύλευμα ανθρώπων, καθιστά την πλατεία αφενός ως σημείο με πολυπολιτισμικό και πολυφυλετικό χαρακτήρα και αφετέρου ως εγκληματικό πεδίο δράσης.

Μετά την ανάπλαση του 2000, συγκεντρωνόταν στην πλατεία Ομονοίας πλήθος από άνεργους λαθραίους μετανάστες, που στην αρχή ανέμεναν για την εύρεση προσωρινής εργασίας, ενώ αργότερα απλά για να περνάνε το χρόνο τους.⁶⁵ Καθώς λοιπόν, η πλατεία κατακλυζόταν, ως επί το πλείστον, από οικονομικούς μετανάστες, αναπτύχθηκε σ' αυτήν ένα είδος παρεμπορίου του δρόμου. Έπειτα, οι άστεγοι την οικειοποιήθηκαν και τη νύχτα τα παρτέρια, με το γρασίδι, μετατρέπονταν σε

⁶² Fairclough G., 08/01/2013, *Once-Lively Square is a Center of Greek Woe*, The Wall Street Journal

⁶³ Σαρηγιάννης Γ., 23/01/94, *Η κοινωνική σύνθεση και χώροι συναθροίσεων των Αθηναίων στην πολύπαθη πλατεία*, Αφιέρωμα στην Καθημερινή, σελ.7

⁶⁴ Λυγερός Σ., 17/05/2009, *Γκέτο εξασθλιωμένων λαθρομεταναστών η Ομόνοια*, Η Καθημερινή

⁶⁵ Δοξιάδης Θ., 2012, "Χώροι ενσαρκωμένης Δημοκρατίας", *made in Athens*, σελ.101



Εικ.16 _ Διάγραμμα κάτοψης Ομόνοιας



Εικ.17 _ Σημερινή άποψη Ομόνοιας

κρεβάτια, ενώ τα δέντρα της πλατείας σε υπαίθρια αποχωρητήρια. Τελικά, έγινε στέκι για ναρκομανείς, που έριχναν ενέσεις σε κάθε μέρος του σώματός τους ενώπιον των τρομοκρατημένων Αθηναίων.⁶⁶

Η πλατεία Ομόνοιας, περιχαρακωμένη από αόρατα τείχη και απρόθυμη να δεχτεί περαστικούς,⁶⁷ περιγράφεται από έννοιες, όπως αυτή του *γκέτο*⁶⁸. Οι αποσπασματικές ενέργειες τις Αστυνομίας, -όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα της αστυνόμευσης- έρχονται να μεταθέσουν προσωρινά αυτήν την κατάσταση, σε εφαιπόμενες οδούς ή σε κοντινές περιοχές, χωρίς να δίνουν πραγματική λύση.⁶⁹ Παραδείγματα τέτοιων οδών αποτελούν οι Μενάνδρου, Σωκράτους και Λυκούργου, όπου ενίοτε κατακλύζονται από μετανάστες και τοξικομανείς, η Αθηνάς, γνωστή κυρίως για την εκμετάλλευση γυναικών μέσω της πορνείας, αλλά και η Βερανζέρου, ως χώρος διεξαγωγής κάθε λογής εγκληματικής ενέργειας. Μετά το πέρας των κατασταλτικών ενεργειών, «επαναποικείται» από τις περιθωριοποιημένες ομάδες της, που δεν παύουν να τη διεκδικούν.⁷⁰ Ερειστικό, αποτελεί το ότι τα προαναφερθέντα γεγονότα διαδραματίζονται

λιγότερο από ένα χιλιόμετρο απόσταση από το Σύνταγμα, τη Βουλή και τα ξενοδοχεία των πέντε αστέρων.

Μιλώντας για την Ομόνοια, θα λέγαμε τελικά ότι *παρμένει ένα «καθαρτήριο»⁷¹*, αλλά και ένας παρηκμασμένος δημόσιος χώρος χωρίς πολιτικές⁷² και κοινωνικές δράσεις.⁷³ Αναζητώντας τα αίτια της αποσύνθεσής της, θα οδηγούμασταν στις τελευταίες προβληματικές μεταλλάξεις της πλατείας, ιδιαίτερα από τότε που μετατράπηκε σε κόμβο. Ως αποτέλεσμα αυτών, αλλά και της έλλειψης επαρκών χώρων πράσινου, οι χρήστες στερήθηκαν τη δυνατότητα οικειοποίησης με το χώρο της πλατείας και εν τέλει τον εγκατέλειψαν, με αποτέλεσμα στο «αφιλόξενο έδαφος» της Ομόνοιας να καρποφορήσουν φαινόμενα γκετοποίησης, εγκληματικότητας, ναρκωτικών και πορνείας. Εκεί, στην καρδιά της Αθήνας και με αφορμή το παράδειγμα της Ομόνοιας, φαίνεται **ο δημόσιος χώρος να υποβαθμίζεται και ο φόβος να κυριαρχεί.**

⁶⁶ **Δοξιάδης Θ.**, "Χώροι ενσάρκωσης Δημοκρατίας", ό.π. σελ.102

⁶⁷ **Λασκαράκη Γ.**, 13/02/2010, *Τα γκέτο της Αθήνας*, Το Βήμα

⁶⁸ *μία περιοχή, όπου άνθρωποι συγκεκριμένης εθνικότητας ή θρησκείας ή άλλου κοινού γνωρίσματος ζουν ομαδικά, εθελοντικά ή υποχρεωτικά, σε ήπια ή έντονη απομόνωση*

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%BA%CE%AD%CF%84%CE%BF>

⁶⁹ **Θεοδωράκης Σ.**, 20/06/2011, *Πεθαίνοντας στις πλατείες*, Πρωταγωνιστές

⁷⁰ **Βουτσινά Κ., Καρανίκας Χ., Παπαδόπουλος Γ.**, 25/10/2010, *Εδώ δεν είναι Ελλάδα. Εδώ είναι Ομόνοια*, Τα Νέα

⁷¹ Με τη λέξη «καθαρτήριο» (purgatorium), ο Θ. Δοξιάδης αναφέρεται κυρίως στο πρόβλημα των ναρκωτικών, που υφίσταται στις πλατείες και οδηγεί αρκετούς πολίτες στο θάνατο. Παρομοιάζει, λοιπόν, το χώρο της Ομόνοιας με τον «προθάλαμο του Παραδείσου ή της Κολάσεως», όπου η ψυχή περιπλανιέται ανυπόμονα και βασανιστικά έως ότου να μεταβεί «στον άλλο κόσμο», καθώς ο θάνατος αργά ή γρήγορα θα επέλθει.

⁷² Σε αντίθεση με σήμερα, στο παρελθόν είχε υπάρξει η Ομόνοια, τόπος εμβληματικός, ταυτισμένος με γεγονότα και ιδέες, με βιώματα, με κοινωνικές αλλά και πολιτικές δράσεις (π.χ. η συγκέντρωση της γενικής απεργίας του Φεβρουάριου του 1987).

Καπετάνιος Α., ό.π.

⁷³ **Δοξιάδης Θ.**, ό.π σελ.102

2.4.Ο δημόσιος χώρος υποβαθμίζεται. Ο φόβος κυριαρχεί στις πλατείες.

Ένας πρωτόγνωρος αστικός φόβος επικρατεί στο κέντρο της Αθήνας. Φόβος για την αυξανόμενη εγκληματικότητα, φόβος για τα κυκλώματα που καταχρώνται τον δημόσιο χώρο, φόβος για την τρομοκρατία των ακροδεξιών οργανώσεων, φόβος για την ίδια την αστυνομία. Ο νέος αστικός φόβος επιβαρύνει την ήδη κακή ψυχολογία της ασθμαίνουσας μεσαίας τάξης και συμβάλλει στην απομάκρυνση της από τον αθηναϊκό δημόσιο χώρο.⁷⁴

Η εικόνα του πιο φοβισμένου Ευρωπαίου, καταγράφεται στη χώρα μας, στο πρόσωπο του Αθηναίου πολίτη, που κυριαρχείται από το αίσθημα ανασφάλειας και θυματοποίησης.⁷⁵ Στο πλαίσιο μιας πόλης που ψυχορραγεί⁷⁶ δημιουργούνται συνθήκες, όπως η ανεργία, η φτώχεια, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η απαξίωση της κρατικής αυθεντίας, η οργή και η τάση για αυτοδικία -που αναφέρθηκαν εκτενέστερα

⁷⁴ **Δραγώνας Π.**, 04/2009, *Η πολεοδομία του φόβου*

⁷⁵ Χαρακτηριστικά, ενώ ο ευρωπαϊκός μέσος όρος του ποσοστού θυματοποίησης, δηλαδή του φόβου των πολιτών ότι θα πέσουν θύματα εγκληματικών ενεργειών, βρίσκεται στο 28%, στην Ελλάδα αγγίζει το 42%. Στην Αθήνα, το ποσοστό αυτό αυξάνεται στο 55%, ξεπερνώντας το μισό του πληθυσμού της.

Καλλίρη Φ., 18/11/200813, *Κυριαρχεί ο φόβος του εγκλήματος*, Η Καθημερινή

⁷⁶ τραπεζική κρίση, κρίση του δημόσιου χρέους, κοινωνική κρίση, κρίση αξιών, απονομιμοποίηση θεσμών, παράνομη μετανάστευση, κοινωνικός διαχωρισμός

Καλλίρη Φ., ό.π.

στην ενότητα για την υποβάθμιση της μεταολυμπιακής Αθήνας-, που είναι δεκτικές στην εκδήλωση πράξεων και συμπεριφορών αστικής βίας⁷⁷ και εγκληματικότητας, κάνοντας τον Αθηναίο να αισθάνεται πιο ευάλωτος από ποτέ. Σήμερα, λοιπόν, ο δημόσιος χώρος νοσεί από μια πρωτόγνωρη πάθηση με σύμπτωμα το φόβο, παγιδεύοντας τις πλατείες σ' έναν φαύλο κύκλο συνεχούς υποβάθμισης.

Καθώς, ο αθηναϊκός χάρτης κατακερματίζεται σε περιοχές με απροσπέλαστα όρια (γκέτο), οι αστικές πλατείες μετατρέπονται σε «άβατο», με το φόβο να υποβάλλει τους δικούς του κανόνες. Επιπλέον, παρόλο που αναφερόμαστε σε μία πολυφυλετική, πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική κοινωνία⁷⁸, ο φόβος για το ξένο δυσκολεύεται να καταλαγιάσει και αντιθέτως οξύνεται, με αποκορύφωμα την αποτροπιαστική δράση ακροδεξιών οργανώσεων. Ο ρατσισμός τότε, υπεισέρχεται σαν τυφώνας που μετατρέπει τις πλατείες σε χώρους ακραίων δράσεων, καθώς «απειλούνται» όσοι δεν εναρμονίζονται με τα εθνικά, φυλετικά και σεξουαλικά πρότυπα των οργανώσεων αυτών. Τέλος, η Αστυνομία αντί να αντιμετωπίσει τον υφιστάμενο αστικό φόβο, καλλιεργεί ένα νέο είδος φόβου, που περιγράφεται από τις βίαιες μεθόδους καταστολής.

Ο αστικός φόβος, όπως επίσης και η απομάκρυνση της μεσαίας τάξης από το χώρο της πόλης, συνιστούν τα κυριότερα αίτια της αποδιάρθρωσης και **ερήμωσης** των αθηναϊκών

⁷⁷ **Σιδηρόπουλος Γ., Τσιλιμίγκας Γ.**, 2010, *Το ζήτημα της αστικής βίας: Η περίπτωση της Αθήνας*, σελ.166

⁷⁸ **Αίσωπος Γ.**, 2005, *Το σύγχρονο αττικό τοπίο*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.90

κεντρικών πλατειών. Όμως, ο σχεδιασμός και οι αποφάσεις για τη διαχείριση του χώρου, δεν είναι αμέτοχοι σ' αυτή τη διαδικασία – όπως τεκμηριώθηκε στην ενότητα του δικτύου μέσω της σύγκρισης των επιμέρους πλατειών-, συμβάλλοντας στην χωροκοινωνική περιθωριοποίηση και δυσχεραίνοντας την έκφραση ελεύθερων δράσεων και αξιών.⁷⁹

Στο παράδειγμα της Αθήνας, παρατηρείται η λεγόμενη κατά τον Πάνο Δραγώνα «*πολεοδομία του φόβου*», η οποία υποβαθμίζει τη δημόσια ζωή του κέντρου, ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάπτυξη των προαστίων και τη δημιουργία, σ' αυτά, νέων ιδιωτικών χώρων που προσφέρουν ασφάλεια⁸⁰ -ένα ζήτημα που θα αναλυθεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο-. Με άλλα λόγια, η πολεοδομία του φόβου, σημαίνει την τάση προς τον **χωρικό και κοινωνικό διαχωρισμό**, μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, κατά κύριο λόγο, εξαιτίας της κυριαρχίας του φόβου.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όλα συγκλίνουν στη διατήρηση μιας διαχωριστικής γραμμής, μεταξύ θεάματος και καθημερινής ζωής⁸¹, που είναι ικανή να εξασφαλίσει ασφάλεια. **Η αστική πλατεία-σκηνή λειτουργεί ως «θέατρο» φόβου**, -και ενίοτε άλλων δράσεων- μετατρέποντας την πλειοψηφία των πολιτών από «ηθοποιούς» σε τρομοκρατημένους «θεατές».

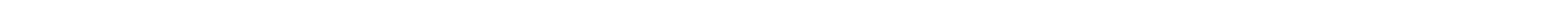
⁷⁹ Γαλανάκης Μ., 2010, *Ιδιωτικό Versus Δημόσιο*, Θέματα Χώρου + Τεχνών, σελ.44

⁸⁰ Δραγώνας Π., ό.π.

⁸¹ De Cauter L., 2004, *The Capsular Civilization: On the City in the Age of Fear*, σελ.36



Εικ.18 _ Ο φόβος αποτυπώνεται στο πρόσωπο ενός αγοριού, που αντικρίζει τα φλεγόμενα τοπία στους δρόμους και τις πλατείες της Αθήνας, μετά τη δολοφονία του Αλέξη_08.12.2008_Γιακουμίδης Ν.



3_Περιφερειακά αθηναϊκά Πολυλειτουργικά Κέντρα

Εκτεθειμένος ο καθένας στην εισβολή απειλών νιώθει μια προσωρινή ασφάλεια, μετέχοντας στη ροή του πλήθους που καταναλώνει.¹

¹ Σταυρίδης Σ., ό.π. σελ.19

3.1.Η τυπολογική προέλευση των πολύ-καταναλωτικών κέντρων

3.1.1. Το φαινόμενο του αμερικάνικου mall

Ο τύπος του περιφερειακού εμπορικού κέντρου γεννήθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στα προάστια των μητροπόλεων της Βόρειας Αμερικής και ιδιαίτερα σ' αυτά των Ηνωμένων Πολιτειών. Ο τόπος και ο χρόνος της γέννησης του, δεν ήταν τυχαίοι, καθώς τότε τα αμερικάνικα προάστια είχαν, όχι μόνο αρχίσει να αναπτύσσονται², αλλά και να επιφέρουν θεμελιώδεις κοινωνικές αλλαγές. Οι ουσιαστικότερες από αυτές, ήταν ο κοινωνικός και χωρικός διαχωρισμός -με την ταυτόχρονη εξάλειψη της αστικής ζωής-, που ευνοήθηκαν σαφέστατα, από την κυριαρχία του ιδιωτικού τομέα και του αυτοκινήτου, αλλά και από τη διεύρυνση του οδικού δικτύου (αυτοκινητόδρομοι), με σκοπό την εξασφάλιση μιας ήρεμης οικογενειακής ζωής σ' ένα εξιδανικευμένο περιβάλλον, που δεν ήταν άλλο από αυτό των προαστίων («αμερικάνικο όνειρο»)³. Τη δεκαετία του 1920, ήταν η πρώτη φορά, που το όνειρο αυτό, έκανε τον

² Οι κυριότεροι λόγοι, που συνέβαλαν στην ανάπτυξη των προαστίων ήταν η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού των κέντρων πόλεων, η ανάπτυξη των Μ.Μ.Μ. και η απελευθέρωση της αγοράς, στα πλαίσια μίας καπιταλιστικής οικονομίας.

King D., 2004, *Spaces of global cultures*, σελ.98

³ Zukin S., 1998, *Urban lifestyles: Diversity and standardization in spaces of consumption*, σελ.828



Εικ.19 _ Οικιστική ανάπτυξη στα προάστια στο Levittown της Pennsylvania_1920



Εικ.20 _ Το τετραόροφο "Southdale Center" -σχεδιασμένο από τον V. Gruen-, συνολικού εμβαδού 120.000 τ.μ. και 5.200 θέσεων στάθμευσης, κυριαρχεί στα προάστια της Μινεσότα.

πληθυσμό των προαστίων, να μεγαλώνει αρκετά γρηγορότερα από αυτόν στα κέντρα των πόλεων.⁴

Καθώς, λοιπόν, ο πληθυσμός αυξανόταν, η ανάγκη για νέες κατοικίες ήταν επιτακτική, καθιστώντας τα απομονωμένα προάστια⁵, μονολειτουργικά, με εξαίρεση την εμπορική λειτουργία των χώρων κατανάλωσης, που είχαν ήδη εμφανιστεί.⁶ Στις Η.Π.Α⁷, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως τη δεκαετία του '50, ο κτηριακός τύπος των εμπορικών κέντρων εξελισσόταν αλματωδώς, με αποτέλεσμα η χώρα να περάσει στα εμπορικά κέντρα «δεύτερης γενιάς», τα mall. Τα εξελιγμένα πλέον εμπορικά, εμφανίζονταν μεγαλύτερα και πολυπλοκότερα. Έπαψαν να έχουν χαρακτήρα «καθαρού» εμπορίου, καθώς δειλά εισάγονταν σε αυτά, ψυχαγωγικές χρήσεις και υπηρεσίες. Το "Southdale" (εικ.20) στη Μινεσότα, ήταν το πρώτο που, το 1956, ενσάρκωσε το νέο τύπο «κλειστού» και εσωστρεφούς, κλιματιζόμενου εμπορικού κέντρου, στο οποίο η «δράση» εκτυλίσσεται μέσα σ' ένα ενιαίο κέλυφος.⁸ Αυτά τα

⁴ Όταν το σύνολο του πληθυσμού των μεγάλων αμερικάνικων πόλεων μεγαλώνει κατά 19%, που μεταφράζεται σε 5.000.000 κατοίκους, την ίδια περίοδο στα προάστια αυξάνεται κατά 39%, δηλαδή 4.000.000 κατοίκους.

Knox P., 1994, *Urbanization: An Introduction to Urban Geography*, σελ.109
⁵ Αργότερα το αμερικάνικο προάστιο, αποκτά κεντρικές λειτουργίες και «αστικοποιείται». Περιγράφεται και ως: "suburban city", "edge city", "outer city", "new city", "neocity", "satellite sprawl", "urban village" κ.ά.

Τεντοκάλη Β., 2003, "Προ-άστιο ή παρα-άστιο;", *Χωρίς όρια: οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων*, σελ.33

⁶ **Jayne M.**, ό.π. σελ.54

⁷ Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι το 1964, στις Η.Π.Α, υπήρχαν 7.600 εμπορικά κέντρα, αριθμός που έως το 1972 διπλασιάστηκε. Σήμερα υπάρχουν περισσότερα από 43.000.

⁸ **Leong T.**, ό.π. σελ.116

λειτουργικά χαρακτηριστικά και οι προϋποθέσεις που τέθηκαν, καθόρισαν τους μετέπειτα χιλιάδες κλώνους του.⁹

Δύο δεκαετίες αργότερα, τα εμπορικά της Αμερικής, εξαιτίας του κορεσμού της αγοράς, άρχισαν να διέρχονται κρίση, η οποία κορυφώθηκε τη δεκαετία του '90. Τότε, ο μέσος χρόνος που ένας καταναλωτής περνούσε στα αμερικάνικα mall, μειώθηκε κατά το ήμισυ, αλλά και η κατασκευή νέων mall μειώθηκε κατά δύο τρίτα, σε σχέση με μία δεκαετία πριν.¹⁰ Ως στρατηγική για να επαναπροσελκύσουν το καταναλωτικό κοινό τους και να διευρύνουν την εμβέλεια τους, χρησιμοποίησαν πρόσθετες λειτουργίες ψυχαγωγίας, όπως κινηματογράφους και χώρους εστίασης. Ο συνδυασμός εμπορικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, αποδείχθηκε καίριος για την, κατά ένα ποσοστό, επανάκτηση του ενδιαφέροντος του κοινού τους, δίνοντάς στα ίδια την ταυτότητα ενός «πολυλειτουργικού» χώρου συλλογικής δραστηριότητας.

Τα ευρωπαϊκά εμπορικά κέντρα (πρώτης γενιάς) ακολούθησαν ανάλογη εξέλιξη με τα αμερικάνικα, καθώς αναπτύχθηκαν στις μεγαλουπόλεις και τα προάστια τους, ήδη από τη δεκαετία του '50, διαφέροντας όμως στο πλήθος και το μέγεθος¹¹. Η έλλειψη χώρου, σε αντίθεση με την αχανή αμερικάνικη ύπαιθρο, οι υφιστάμενοι πολεοδομικοί κανονισμοί και

⁹ **Πουρνάρα Μ.**, 18/01/2008, *Το εμπορικό κέντρο του 21ου*, Η Καθημερινή

¹⁰ **Koolhaas R.**, 2002, "Crisis", *Harvard design school, guide to shopping*, σελ.74,86

¹¹ Χαρακτηριστικά ο αριθμός των τετραγωνικών μέτρων των εμπορικών κέντρων ανά κάτοικο στις Η.Π.Α είναι 2.2 τ.μ., ενώ ο αντίστοιχος αριθμός στην Ευρώπη είναι 0.4 τ.μ. και στην Ελλάδα 0.1 τ.μ..

Koolhaas R., ICSC, 2002, "Scope: Shopping Estimates", *Harvard design school, guide to shopping*, σελ.51

τέλος, η ευρωπαϊκή κουλτούρα, επέβαλλαν σαφώς μικρότερες κλίμακες και διαφορετικής αισθητικής αρχιτεκτονήματα. Σε αντιδιαστολή με τα πρώτα εμπορικά κέντρα, τα mall έκαναν την εμφάνισή τους μόλις τα τελευταία χρόνια.¹² Συγκεκριμένα, ο εξελιγμένος τύπος, του πολυλειτουργικού mall διαδόθηκε στην Ευρώπη και στην Ελλάδα τον 21^ο αιώνα, δηλαδή αρκετά αργότερα από αυτόν του εμπορικού.¹³

3.1.2. Τα πρώτα εμπορικά κέντρα στον ελλαδικό χώρο και στην Αθήνα

Τυπολογική προέλευση του ελληνικού εμπορικού κέντρου, αποτελεί το εμπορικό κέντρο του 20^{ου} αιώνα, όπως αναπτύχθηκε στην Αμερική και αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Στο παράδειγμα της Αθήνας, τα λίγα μεγάλα λαϊκά ή συνοικιακά πολυκαταστήματα του κέντρου, απόηχοι του οικονομικού θαύματος της δεκαετίας του '60, αλλά και της αστικοποίησης, δεν άργησαν να *παραδώσουν τη σκυτάλη στο «καινούριο» που εκπροσώπησαν τα «εμπορικά κέντρα»*.¹⁴ Έτσι, λοιπόν, η εποχή του "Μινιόν"¹⁵, του "Λαμπρόπουλου" και του "Ατενέ"¹⁶, φαίνεται να έχει περάσει –ήδη από τη δεκαετία του '80¹⁷- ανεπιστρεπτί.

Τα πρώτα εμπορικά κέντρα εμφανίστηκαν, στις μεγάλες κυκλοφοριακές αρτηρίες των βορείων και δυτικών προαστίων της Αθήνας -περιοχών με καλό βιοτικό επίπεδο-, αλλά και ορισμένων επαρχιακών πόλεων της Ελλάδας, ως σύγχρονοι «ναοί» κατανάλωσης που θα δημιουργούσαν και θα εξυπηρετούσαν

¹⁴ **Ρηγόπουλος Δ.**, 2003, "Το παζλ της νέας Αθήνας", *Χωρίς όρια: οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων*, σελ.179

¹⁵ Το Μινιόν, ένα δόροφο πολυκατάστημα χωροθετημένο επί των οδών Πατησίων και Δώρου, διέθετε -από το 1950 και έπειτα- πάνω από 120.000 είδη και 1.000 εργαζομένους. Το 1980 καταστράφηκε σχεδόν εξ' ολοκλήρου από εμπρησμό. Έπειτα ανακατασκευάστηκε, χωρίς να καταφέρει να παρουσιάσει ποτέ ανάλογα κέρδη με πριν.

¹⁶ Τα «Μινιόν», «Λαμπρόπουλος» και «Ατενέ» αποτελούν ιστορικά πολυκαταστήματα για την Αθήνα, αλλά και την Ελλάδα.
<http://el.wikipedia.org/wiki/Πολυκατάστημα>

¹⁷ **Αντωνιάδης Α.**, 2006, *Πολή διαλυτικά- Πολυδύναμα*, Αρχιτέκτονες 58, σελ.74

¹² **Λαϊνά Ε.**, 2006, *Malls: Η διεθνής εμπειρία*, Αρχιτέκτονες, σελ.57

¹³ **Καραμάνου Ζ., Ροδολάκης Ν.**, 1995, *Οργάνωση και αρχιτεκτονική των εμπορικών συγκεντρώσεων*, σελ.161

διογκωμένες καταναλωτικές ανάγκες.¹⁸ Η επιλογή της χωροθέτησής τους στα προάστια, αντιτιθόταν στην χωροθέτηση των προγενέστερων πολυκαταστημάτων στο κέντρο, γεγονός που αιτιολογείται από το χαμηλό κόστος των μεγάλων αδόμητων και εύκολα προσπελάσιμων περιφερειακών εκτάσεων, το υψηλό εισοδηματικό επίπεδο των κατοίκων αυτών των περιοχών, αλλά και από τις διαδικασίες αποκέντρωσης που βρισκόνταν σε εξέλιξη.¹⁹

*Η αρχιτεκτονική των πρώτων εμπορικών υιοθέτησε πρωτόγνωρες για τα ελληνικά δεδομένα γυάλινες όψεις, πρωτοφανείς και παράδοξους όγκους, αίθρια με ορατούς ανελκυστήρες, αλλά και κατασκευαστική πολυτέλεια.*²⁰ Παράδειγμα αυτών, αποτελεί το εμπορικό κέντρο "Galleria" (εικ.21) στη Γλυφάδα -το οποίο ολοκληρώθηκε το 1983- με αρχιτέκτονα τον Γιάννη Βικέλα.

Ένα ακόμη στοιχείο τους, αποτέλεσε η αναζήτηση αναπαραστάσεων -κυρίως μέσω της διακόσμησης των προσόψεων ή επιμέρους στοιχείων τους- που υποδήλωναν κάποια ιστορική αναφορά. Χαρακτηριστικές είναι και οι ονομασίες πολλών εμπορικών κέντρων, όπως "Αγορά", "Domus", "Atrium" (εικ.22) κ.ά., που μοιάζουν να αναζητούσαν την νομιμοποίηση της υπόστασής τους σε πολύ μακρινές αλήθειες, όπως στις μνήμες δρόμων και πλατειών, εσωτερικών ημιδημόσιων χώρων και στοών.²¹

¹⁸ Σημαιοφορίδης Γ., 2006, *Από το παζάρι στα εμπορικά κέντρα*, Αρχιτέκτονες 58, σελ.71

¹⁹ Καραμάνου Ζ., Ροδολάκης Ν., 1995, ό.π. σελ.158

²⁰ Ρηγόπουλος Δ., ό.π. σελ.180

²¹ Σημαιοφορίδης Γ., 2005, *Διελεύσεις*, σελ.91



Εικ.21 _ Η πρόσοψη του "Galleria", επενδεδυμένη με υαλοπετάσματα, της οποίας η είσοδος τονίζεται με την κυβιστική διάσπαση των όγκων.



Εικ.22 _ Το εσωτερικό αίθριο του "Atrium" _ Καλαπόδας Δ.

Αναμφίβολα, τα πρώτα εμπορικά κέντρα στον ελλαδικό χώρο, σηματοδότησαν μία νέα εποχή για την ανάπτυξη της καταναλωτικής κουλτούρας²² και αποτέλεσαν προάγγελο για την έλευση ενός καινούριου, εξελιγμένου τύπου εμπορικού, του πολυλειτουργικού κέντρου, όπως αυτός θα αναλυθεί, στην ενότητα 3.3.

3.2.Η διάχυση της πόλης. Η εξάπλωση των mall.

3.2.1.Η «ήρεμη» ζωή στα προάστια

*Η ασφάλεια εκτρέφεται σε συνθήκες επιθυμίας να επεκταθεί το σήμερα στο μέλλον. Είναι σε οργασμό όταν απουσιάζουν τα γεγονότα.*²³

Η επιθυμία για μια ασφαλέστερη ζωή καλύτερου επιπέδου διαβίωσης, εκφράστηκε και διεκδικήθηκε, αρχικά, από πιο εύπορες οικονομικά τάξεις -και έπειτα από ασθενέστερες-, οι οποίες προσπάθησαν να ξεφύγουν από την υποβαθμισμένη²⁴ και επικίνδυνη ζωή του κέντρου της πόλης, όπως αναλύθηκε στην ενότητα 2.2.1.. Με την σταδιακή εγκατάλειψη του κέντρου και τη μετακίνηση του πληθυσμού προς τα προάστια, η επιθυμία αυτή πραγματοποιήθηκε, θυμίζοντας ένα μικρό ελληνικό «αμερικάνικο όνειρο»²⁵.

Μελετώντας τα χαρακτηριστικά των αθηναϊκών προαστίων, παρατηρούμε ότι διαθέτουν ενιαία κοινωνική σύνθεση, σε αντίθεση με αυτή του κέντρου της Αθήνας, όπου παρατηρείται μίξη κοινωνικών ομάδων.²⁶ Τα προάστια, λοιπόν, δεν συνάδουν με έννοιες, όπως της ανομοιογένειας και της άναρχης αστικής

²² Το πολυκατάστημα, το σούπερ μάρκετ και το ξενοδοχείο συνδέονται με τη μοντέρνα ζωή της πρωτεύουσας-μεγαλούπολης, το όνειρο της ανεξαρτησίας, την οριζόντια επέκταση και τη ψύχωση με το δρόμο.

Jayne M., ό.π. σελ.45

²³ **Χονδρός Θ.- Κατσιάνη Α.**, 2003, "Ασφαλείς στα προάστια", *Χωρίς όρια: Οι αχανείς εκτάσεις των Αθηναϊκών προαστίων* σελ.265

²⁴ Η υποβάθμιση αυτή αναφέρεται στις δυσμενείς περιβαλλοντικές και λειτουργικές συνθήκες του κέντρου, όπως η έλλειψη χώρων πρασίνου και επαρκών υποδομών, το νέφος, το καυσαέριο και ο κυκλοφοριακός φόρτος.

²⁵ **Τσάδαρη Σ.**, 2011, "Μεταλλαγές στη σχέση δημόσιου-ιδιωτικού χώρου στο Μαρούσι (1950 - 2010)", *PUBLIC SPACE*, σελ.97

²⁶ **Λέφας Π.**, 2003, "Υπάρχουν ακόμα προάστια;", *Χωρίς όρια: οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων*, σελ.22

ζωής. Μάλιστα, όσο πιο χαοτική εμφανίζεται η ζωή εντός άστεως, τόσο μεγιστοποιείται η ανάγκη για ομοιογένεια και τάξη εντός προαστίων.²⁷ Χρησιμοποιώντας ως μέσο τους την ιδιωτικότητα, καθιστούν τη ζωή πιο προβλέψιμη, άρα και πιο ήρεμη και πιο «ασφαλή».

Στα προάστια δε γίνονται ποτέ διαδηλώσεις και γενικευμένες ταραχές... Τα μάτια των παιδιών που μένουν στα προάστια δεν θα κλάψουν ποτέ από δακρυγόνα, αλλά και στις παιδικές ζωγραφιές, η Λόλα που τρώει το μήλο δεν θα αναμιχθεί ποτέ με ξυλοδαρμένους φοιτητές από αστυνομικά κλομπ. «Εκεί» ο κόσμος εξακολουθεί να είναι αγγελικά πλασμένος και όλα γύρω να μοιάζουν αθώα και ασφαλή.²⁸

Συνεπώς, επιδιώκεται η διάκριση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, δημιουργώντας, κατά μια έννοια, χωρική και κοινωνική πόλωση²⁹. Βέβαια, το φαινόμενο της πόλωσης, έχει ήδη αρχίσει να φθίνει από τη δεκαετία του '90, καθώς κάποιες κεντρικές περιοχές της πόλης εξευγενίζονται (π.χ. εντάσσοντας τη βιομηχανία της διασκέδασης), όπως έγινε αρχικά στο Γκάζι και στο Ψυρρή και αργότερα στο Μεταξουργείο, έλκοντας την ελίτ των προαστίων, είτε για να ψυχαγωγηθούν, είτε για να κατοικήσουν. Αντίστοιχα, όταν τα προάστια υιοθέτησαν ψυχαγωγικές και εμπορικές χρήσεις, προσέλκυσαν μεγάλο αριθμό αστών χαμηλότερης οικονομικής επιφάνειας, κάνοντας τη

διάκριση μεταξύ των δύο πόλων πιο ασαφή, κάτι που ενισχύθηκε αργότερα και με την εμφάνιση των mall.

Η μετακίνηση στον περιαστικό χώρο, όμως, έκτος από την εισαγωγή της ψυχαγωγίας, επωφελήθηκε και από τη διεύρυνση του οδικού δικτύου και του δικτύου των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς, διευκολύνοντας, έτσι, τον τρόπο μετακίνησης των κατοίκων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Ως αποτέλεσμα, η σημερινή δομή των προαστίων συντίθεται από δακτυλίους και λεωφόρους ταχείας κυκλοφορίας, που διαμορφώνουν μια μεγα-κλίμακα, η οποία σε σύγκριση με αυτήν του βασικού πολεοδομικού κυττάρου της πόλης, αποδεικνύεται συντριπτική.³⁰

²⁷ Παπαδοπούλου Β., 2003, "Για μια ανατομία του προαστίου", *Χωρίς όρια: Οι αχανείς εκτάσεις των Αθηναϊκών προαστίων*, σελ.61

²⁸ Παπαδοπούλου Β., ό.π., σελ.61

²⁹ Jayne M., ό.π. σελ.54

³⁰ Δημητρακόπουλος Α., 2005, *Αττική εκτοπία*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.105

3.2.2.Ο ρόλος των αυτοκινητόδρομων

Η μετακίνηση από το κέντρο στην περιφέρεια (προάστια), αδιαμφισβήτητα, είναι αποτέλεσμα μίας κινητικότητας, που αναδεικνύεται ως επιτακτική ανάγκη, για την προσαρμογή στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες του σύγχρονου ανθρώπινου βίου. Κατεξοχήν σύμβολο αυτής της κινητικότητας, αποτελεί το αυτοκίνητο, καθιστώντας τον *πολιτισμό των προαστίων, ένα πολιτισμό αυτοκινήτου*.³¹ Η εξασφάλιση της συνεχούς και ταχείας μετακίνησης -πρωτίστως μέσω του αυτοκινήτου-, από τον αστικό στον περιαστικό χώρο και αντιστρόφως, προϋπέθετε την επικράτηση της ασφάλτου, έναντι των παρθένων εκτάσεων και του φυσικού περιβάλλοντος. Σαν επακόλουθο, ένα θηριώδες οδικό δίκτυο, εμφανίστηκε και εξαπλώθηκε με ατέρμονους αυτοκινητόδρομους (πρώτη γενιά), στα περίχωρα της Αθήνας, αποτελώντας, ουσιαστικά, μια πραγμάτωση αμερικάνικων προτύπων.

Στην συνέχεια, μια δεύτερη διογκωμένη γενιά αυτοκινητοδρόμων, ήρθε να «αναβαθμίσει» το υφιστάμενο δίκτυο της Αττικής, εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων. Το 2001, με το σχεδιασμό του νέου αεροδρομίου, του Διεθνούς Αερολιμένα "Ελευθέριος Βενιζέλος"³² στα Σπάτα -30 χιλιόμετρα μακριά από το κέντρο της πόλης, στη μέση του ημιαγροτικού πεδίου των Μεσογείων³³-, τα όρια της πόλης επεκτάθηκαν, καθορίζοντας τη

³¹ Μουτσόπουλος Θ., 2003, "Οι λεωφόροι της ευτυχίας", *Χωρίς όρια: Οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων*, σελ.247

³² Αϊσωπος Γ., "Διάχυτη Αθήνα: Δίκτυα, Καταναλωτισμός και Κρίση", ό.π. σελ.121

³³ Αϊσωπος Γ., *Το σύγχρονο αττικό τοπίο*, ό.π. σελ.90



βορειοανατολική περιφέρειά της.³⁴ Η Αττική οδός -που ολοκληρώθηκε το 2004-, λειτούργησε ως περιφερειακός άξονας, που θα εξυπηρετούσε τις νέες ανάγκες σύνδεσης της πόλης³⁵ με το νέο αεροδρόμιο, καθώς και με τις περιβάλλουσες περιοχές, σημαίνοντας την επέκταση της Αθήνας, στην Αττική.

Στο ανεπτυγμένο αυτό δίκτυο, και ιδιαίτερα πάνω στην Αττική Οδό, αγκιστρώθηκαν τα πρώτα περιφερειακά υβρίδια κατανάλωσης – mall, όπως θα δούμε εκτενέστερα στην επόμενη ενότητα.

3.3.Σύγχρονα προασιακά πολυλειτουργικά κέντρα

3.3.1. Τα πρώτα mall στην περιφέρεια της Αθήνας

Η νέα κινητικότητα, που τα δίκτυα παρήγαγαν, οι συνεχείς τάσεις ιδιωτικοποίησης και το εύκολο χρήμα, που οι τράπεζες προσέφεραν πλουσιοπάροχα -με τη μορφή δανείων-, λάμβαναν χώρα στα πλαίσια μιας γοργά αναπτυσσόμενης, αλλά ανεξέλεγκτης οικονομίας, οδηγώντας στην ανάπτυξη μιας σύγχρονης καταναλωτικής κουλτούρας.³⁶ Την ταυτότητα αυτής της κουλτούρας, θα έφερε ο νέος τύπος προασιακού εμπορικού- ψυχαγωγικού κέντρου, το πολυλειτουργικό κέντρο, που αναδύθηκε μεταολυμπιακά και εξαπλώθηκε ταχύτατα, πάνω στις κυριότερες κυκλοφοριακές αρτηρίες του περιαστικού ιστού της Αθήνας, όπως προαναφέρθηκε.

Το σύγχρονο πολυλειτουργικό κέντρο, με τις θηριώδεις διαστάσεις του, αναζήτησε και συνεχίζει να αναζητά, άλλοτε αδόμεητα, μεγάλου μεγέθους και χαμηλού κόστους οικόπεδα της περιφέρειας και άλλοτε υφιστάμενα κελύφη, για να χωροθετηθεί. Τέτοια κελύφη, αποτελούν τα ολυμπιακά ακίνητα, καθώς προσφέρουν ένα τεράστιο απόθεμα από μεγάλα «αντικείμενα» προς επανάχρηση, όπως στάδια και κτηριακά συγκροτήματα αγώνων.³⁷ Ανεξαρτήτως της χωροθέτησής του mall, στο σύνολο

³⁴ Με ανάλογο τρόπο που το Ελληνικό επηρέασε την ανάπτυξη της νοτιοανατολικής.

Τζιρτζιλάκης Γ., Suburborama. Συναρμογές της διάχυτης πόλης, *Χωρίς όρια: οι αχανείς εκτάσεις των αθηναϊκών προαστίων*, σελ.133

³⁵ Αντιτιθέμενος στη θέση αυτή, ο Δημητρακόπουλος αναφέρει ότι «η Αττική Οδός δεν έρχεται να εξυπηρετήσει την Αθήνα, έρχεται να σβήσει την Αθήνα.» Αποτελεί, δηλαδή κατά τον ίδιο, μία πραγματική πόλη δίπλα στη μητρόπολη, που ίσως και η μητρόπολη -Αθήνα- να μην είναι καν πόλη.

Δημητρακόπουλος Α., ό.π. σελ.106

³⁶ **Δοξιάδης Θ.**, *Made in Athens*, ό.π. σελ.100

³⁷ Ορισμένα ολυμπιακά ακίνητα, μετατράπηκαν σε mall και χώρους συναυλιών, ενώ άλλα παραμένουν μέχρι και σήμερα κλειστά.

Αίσωπος Γ., "Διάχυτη Αθήνα: Δίκτυα, Καταναλωτισμός και Κρίση", ό.π. σελ.46

του, στεγάζει ολοένα και αυξανόμενο πλήθος εμπορικών καταστημάτων και ψυχαγωγικών λειτουργιών, φιλοδοξώντας να αποτελέσει υπερτοπικό κέντρο, να μεγιστοποιήσει την ακτίνα εμβέλειάς του και να αποτελέσει ένα νέο εμπορικό πυρήνα.

Αυτή η νέα γενιά εμπορικών πυρήνων, σηματοδοτείται, το 2005, με την κατασκευή και λειτουργία του “The Mall Athens”, στο Μαρούσι. Στην προσπάθεια, να υιοθετηθούν από το κοινό, καταναλωτικά και ψυχαγωγικά πρότυπα, περιλαμβάνει, σε ένα κτήριο 148.500τ.μ., πάνω από 25 χώρους αναψυχής και 200 καταστήματα.³⁸ Τα χιλιάδες τετραγωνικά μέτρα καταστημάτων, εστιατορίων και κινηματογράφων, βρίσκονται παραταγμένα σε σειρά, συνθέτοντας έναν αυτοτελή χώρο, που επιδιώκει να οικειοποιηθεί από ολόκληρη την πόλη.³⁹ Ήδη από τον πρώτο χρόνο λειτουργίας του, το επισκέφθηκαν περίπου 12.000.000 καταναλωτές, γεγονός που αποδεικνύει την ένταξη του στην καθημερινή ζωή του Αθηναίου, και γενικότερα του Έλληνα επισκέπτη του.⁴⁰ Λειτουργώντας, λοιπόν, ως πόλος έλξης για μεγάλες μερίδες πληθυσμού, παρομοιάζεται, συχνά, από αρχιτέκτονες ή πολεοδόμους, ως μια «νέα πόλη» μέσα σε πόλη.⁴¹

Τρία χρόνια αργότερα, και πάλι στην περιοχή του Αμαρουσίου, κατασκευάζεται το “Golden Hall”, το πιο ελίτ εμπορικό κέντρο της Αθήνας, σε κοντινή απόσταση από το The

Mall. Πρόκειται, για μια πολυτελή μέγα-κατασκευή, που μέσω της φαντασμαγορίας της, επιδιώκει να δημιουργήσει στον μέσο Έλληνα την επιθυμία απόκτησης μιας ζωής υψηλότερου βιοτικού επιπέδου, καθώς θεωρεί ότι μιμούμενος τον τρόπο ζωής των ανώτερων οικονομικά τάξεων, μετέχει στις αξίες που χαρακτηρίζουν τα πρότυπά τους.⁴² Η φαντασμαγορία, που προσφέρει το Golden Hall, στεγάζεται στο κέλυφος του *International Broadcasting Center* -πλησίον του Ολυμπιακού Σταδίου-, που αποτελεί ένα από τα κτήρια των Ολυμπιακών εγκαταστάσεων, που μετασηματίστηκαν σε χώρους κατανάλωσης.⁴³

Εξετάζοντας τη θέση των δύο παραπάνω mall (εικ.24), του Golden Hall κατά μήκος της Λεωφόρου Κηφισίας και του The Mall κατά μήκος της Αττικής Οδού, παρατηρείται ότι η χωροθέτησή τους, πραγματοποιείται πάνω σε ζώνες μετάβασης, γεγονός που αποδεικνύει την εξάρτησή τους, από κύριους οδικούς άξονες. Βέβαια, η ανάπτυξη αυτών των χώρων κατανάλωσης, σε στρατηγικές θέσεις των προαστίων,⁴⁴ στην περίπτωση μας του Αμαρουσίου, έχει αναμφίβολα αντίκτυπο στο οικονομικό⁴⁵, κοινωνικό και πολιτισμικό γίγνεσθαι της ευρύτερης περιοχής.

⁴² Το όραμα της κοινωνικής ανέλιξης ωθεί στη μίμηση και την αδιάκοπη προσπάθεια να υπερπηδηθούν οι οικονομικές διαφορές και να εξομοιωθούν οι οικονομικές δυνάμεις, μαζί με το κύρος που συνεπάγονται.

Σταυρίδης Σ., *Η συμβολική σχέση με το χώρο*, ό.π. σελ.49

⁴³ **Αίσωπος Γ.**, *Το σύγχρονο αττικό τοπίο*, ό.π. σελ.90

⁴⁴ Παλιότερα το Εμπορικό Κέντρο ακολουθούσε τον πληθυσμό. Τώρα, με υψηλότερο βαθμό προγραμματισμού και σχεδιασμού, το Εμπορικό Κέντρο συχνά προηγείται και κατευθύνει την οικιστική ανάπτυξη μίας περιοχής.

Loggan D., 1973, όπως παρατίθεται Καραμάνου Ζ., Ζωίδης Γ., 1983, *Εμπορικό Κέντρο. Γενική προβληματική: Ιστορικό - Αρχές οργάνωσης*, σελ. 7

⁴⁵ Ανεβαίνουν οι αξίες της γης και πυροδοτείται οικιστική ανάπτυξη.

³⁸ **Τσακίρη Τ.**, 25/09/2005, *Τα νέα εμπορικά κέντρα της Αθήνας*, Το Βήμα

³⁹ **Καραϊσκάκη Τ.**, 02/12/05, *Ψυχαγωγία στη γυάλα*, Καθημερινή

⁴⁰ **Χριστοδουλάκης Α. - Τσακίρη Τ.**, 29/07/2007, *Στα Εμπορικά κέντρα η Ελλάδα διασκεδάζει*, Το Βήμα

⁴¹ **Δανιήλ Μ.**, 2007, *Δημόσιος χώρος και δημόσια ζωή στην σύγχρονη πόλη. Κοινωνικοψυχολογική προσέγγιση του εμπορικού πολυλειτουργικού κέντρου στην Ελλάδα*, σελ.125

Συνεπώς, η λέξη «Μαρούσι» συνοδεύεται συνειρμικά, από τις εικόνες του Mall, του Golden Hall και της Αττικής οδού.⁴⁶

Τα επόμενα χρόνια, και σε άλλες περιφερειακές περιοχές, αναπτύχθηκαν και εξαπλώθηκαν τέτοια υβρίδια καταναλωτισμού, επιφέροντας ανακατατάξεις στην κοινωνική και οικονομική δομή της Αθήνας, την ίδια στιγμή που διεθνώς παρουσίαζαν φθίνουσα πορεία. Ωστόσο, από τότε που η οικονομική κατάσταση της χώρας άρχισε να δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο, παρουσιάστηκε εμφανής μείωση τόσο στην επισκεψιμότητά τους, όσο και στην αγοραστική δυνατότητα των επισκεπτών τους, που όμως δεν ήταν ικανή να τα πλήξει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να τα εξουδετερώσει, αντίθετα με αρκετές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Παρ' όλες τις αλλαγές που επέφερε η επιδείνωση της κρίσης, τα περιφερειακά shopping mall, συνεχίζουν να υφίστανται ως νέοι τόποι κοινωνικής επαφής και να αποτελούν **άλλους «δημόσιους» χώρους**, που επιβάλλονται επί των «παραδοσιακών», καθώς παραλαμβάνουν ορισμένες δραστηριότητες της δημόσιας σφαίρας και εκφράζουν κάποιες συλλογικότητες. Έτσι, προσφέρεται μια πρωτόγνωρη εμπειρία για ένα διευρυμένο πλέον κοινό, με τα ανώτερα και μεσαία στρώματα, να αυτονομούνται σταδιακά, κατά μια έννοια σε μια δικιά τους σφαίρα ιδιωτικοποιημένων «δημόσιων» και ημιδημόσιων χώρων.

⁴⁶ Τσαδάρη Σ., ό.π. σελ.97



3.3.2. Η φύση, η ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά τους

Η προσέγγιση της ταυτότητας των σύγχρονων πολυλειτουργικών κέντρων, συγκροτείται γύρω από αντιφατικούς πόλους. Τα shopping mall αποτελούν χώρους ιδιωτικής κτήσης και εν γένει οικονομικούς οργανισμούς (επιχειρήσεις), που πάραυτα, προορίζονται για «δημόσια» χρήση, καθιστώντας, έτσι, τη φύση τους πολύπλοκη και υβριδική.⁴⁷ «Μοιάζουν» με χώρους προσομοίωσης του δημόσιου χώρου, δημιουργώντας ένα νέο αίσθημα ενότητας, κοινότητας και συλλογικότητας, καθώς αποτελούν σημεία συνάντησης, διαφορετικών μεταξύ τους, καταναλωτών. Επιτυγχάνουν, κατ' αυτόν τον τρόπο, μια κοινωνική ανάμειξη, ικανή να καταστήσει τους πολυκαταναλωτικούς χώρους, θύλακες ποικίλων δραστηριοτήτων μια «περιφραγμένης» κοινότητας.⁴⁸

Μολονότι πρόκειται για κλειστές, αυτόνομες οντότητες, στο περιριαστικό περιβάλλον, καταφέρνουν να αποτελέσουν διάσπαρτες κεντρικότητες, στις οποίες εκδηλώνεται μια σύγχρονη μορφή αστικής ζωής. Αυτές οι διάσπαρτες κεντρικότητες, γίνονται αντιληπτές και ως αποσπασματικά πεδία, αποκομμένα από το ευρύτερο χωρικό, χρονικό, πολιτισμικό πλαίσιο.⁴⁹ Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να τους θεωρήσουμε ως «μη-τόπους», όπως αυτούς τους όρισε ο Marc Auge⁵⁰.

⁴⁷ Δανιήλ Μ., ό.π. σελ.124

⁴⁸ Καραμάνου Ζ., Ροδόλακης Ν., ό.π. σελ.71

⁴⁹ Τζιριτζιλιάκης Τ., ό.π. σελ.133, 146

⁵⁰ Ο Auge ονόμασε ως «μη τόπους» τους σύγχρονους χώρους, που αιωρούνται σε μία ιδιότυπη αυτονομία έξω από το χώρο και το χρόνο, με τη

Σε κάθε περίπτωση, είτε αξιολογούνται ως ΠΥΚΝΩΤΕΣ συλλογικής δραστηριότητας, είτε ως «μη-τόποι», τα shopping mall αποτελούν ένα φλέγον ζήτημα που απασχολεί μεγάλο πλήθος ερευνητών και αρχιτεκτόνων. Αρκετοί είναι αυτοί που εστιάζουν στην ιδιωτική και κερδοσκοπική φύση τους, στα χαρακτηριστικά που τη διέπουν, αλλά και στην ταυτότητα της αρχιτεκτονικής που παράγουν, αναπτύσσοντας έντονο θεωρητικό υπόβαθρο. Μεταξύ άλλων, ιδιαίτερα ο Koolhaas, έχει αναλύσει την προβληματική αρχιτεκτονική και τη σκηνοθετημένη οργάνωση των εσωστρεφών, κλιματιζόμενων και ελεγχόμενων χώρων, που επιδιώκουν μονάχα τον αποπροσανατολισμό των καταναλωτών, και ο ίδιος αποκαλεί «junkspace».

Οι «junkspace»⁵¹ είναι μια συγκεχυμένη αυτοκρατορία θαμπώματος, που συνδυάζει υψηλούς και χαμηλούς όγκους, ίσιες και καμπύλες επιφάνειες, το ιδιωτικό και το δημόσιο, φουσκωμένους και πεινασμένους επισκέπτες, προσφέροντας ένα απρόσκοπτο μωσαϊκό εικόνων, εννοιών και αντικειμένων, σαφώς ασυμβίβαστων και αντιφατικών.⁵²

Η αντιφατικότητα που χαρακτηρίζει το περιβάλλον αυτών των καταναλωτικών προορισμών, εγείρει πολλά ερωτήματα, όπως για παράδειγμα για το αν παράγεται αρχιτεκτονική ή όχι και τί

ζωή στο εσωτερικό τους να παρομοιάζεται με χωροχρονικά «κενά», στα οποία παραμένει, κανείς, για λίγο ανώνυμος, μεταξύ ανωνύμων.

Auge M., 1995, όπως παρατίθεται Σταυριδής Σ., *Από την πόλη θόνη στην πόλη σκηνή*, ό.π. σελ.124

⁵¹ Εκτός από τα εμπορικά κέντρα, στην ίδια κατηγορία κατατάσσει και τα αεροδρόμια (duty free), τα ξενοδοχεία (room service) και τα super market, ως χώρους που εξελίσσεται η καταναλωτική διαδικασία.

⁵² **Koolhaas R., OMA**, 2004, "Junkspace", *Content*, σελ.163

είδους, με το ζήτημα Αρχιτεκτονική έναντι «Αρχιτεκτονικής εμπορικών κέντρων», να αναδύεται. Στο παραπάνω ζήτημα, η θεώρηση του Koolhaas, φαίνεται να είναι επικριτική, καθώς ισχυρίζεται πως η προέλευση των junkspace, είναι έργο πολλών γενεών σχεδιαστών εσωτερικών χώρων, εργολάβων, συναρμολογητών ή εργατών και όχι αρχιτεκτόνων.⁵³

Η άποψη αυτή αιτιολογείται, εν μέρει, από το ότι ο σχεδιασμός των πολυλειτουργικών κέντρων, προσανατολίζεται στην εξυπηρέτηση της κατανάλωσης και όχι στην παραγωγή αρχιτεκτονικού έργου. Το αποτέλεσμα της σύνθεσης των mall, στερείται δημιουργικότητας και μορφής, ούτως ώστε το τελικό αρχιτεκτονικό προϊόν, να μην κερδίζει τις εντυπώσεις, έναντι των προϊόντων που διατίθενται προς κατανάλωση. Ο σχεδιασμός δημιουργεί απλώς «κελύφη-κουτιά», που συνδέονται επιδερμικά με την εσωτερική δομή των κτηρίων, με μοναδικό σκοπό να στεγάσουν πληθώρα λειτουργιών.

Από τη μεριά τους όμως και οι αρχιτέκτονες, δεν είναι άμοιροι ευθυνών, όπως ισχυρίζονται πολλοί θεωρητικοί⁵⁴ και ιδιαίτερα ο Koolhaas και οι συνεργάτες του, στο βιβλίο *Harvard design School guide to shopping*, όπου υποστηρίζεται ότι οι αρχιτέκτονες έχουν αποτύχει διπλά. Αρχικά, αντιμετωπίζοντας την αρχιτεκτονική, ως «υψηλή τέχνη», που δείχνει απροθυμία να αποδεχτεί τη μαζική κουλτούρα, διότι παράγει λαϊκής αισθητικής κτηριακά προϊόντα, αγνόησαν όχι μόνο τον σχεδιασμό⁵⁵ των

χώρων αυτών, αλλά και την σπουδαιότητα της αγοραστικής διαδικασίας στην καπιταλιστική κοινωνία. Στην συνέχεια, αρκετοί αρχιτέκτονες, αποδέχτηκαν τυφλά τα mall, αναπαράγοντας κλειστούς τύπους και τυποποιημένες μορφές, με αποτέλεσμα, η αρχιτεκτονική των mall να μην ευδοκιμεί και να μην εξελίσσεται. Αυτό, θεωρείται ως η δεύτερη αποτυχία τους.⁵⁶

Σήμερα, η μαζική τάση για κατανάλωση, που προτάσσει η καταναλωτική κουλτούρα, δεν βρίσκει γονιμότερο έδαφος για να αναπτυχθεί, από αυτό των εσωστρεφών περιφερειακών κέντρων. Καθώς τα shopping mall, έχουν αχανή όρια, αποτελούν ιδανικά πεδία για να αποπροσανατολίσουν⁵⁷ τους χρήστες από το χώρο. Βασικό εργαλείο για την επίτευξη αυτού, αποτελεί η σκηνογραφία, στο εσωτερικό τους, που στοχεύει αποκλειστικά στην κατανάλωση. Η σκηνογραφία, μέσω της χρήσης εικόνων, συμβόλων και οπτικοακουστικών εφέ, δημιουργεί την ατμόσφαιρα εκείνη, που θα διεγείρει και θα στρέψει τους καταναλωτές, σε μία ακατάπαυστη αγοραστική διαδικασία, που ξεκινάει από τη στιγμή της εισόδου τους.

Η ακατάπαυστη, αυτή, αγοραστική διαδικασία, υποβοηθάται και από την επιλογή και τοποθέτηση των υλικών, ως επιμέρους κομμάτι της σκηνογραφίας. Με την κατάλληλη επιλογή υλικών, επιδιώκεται αφενός η εξασφάλιση της βέλτιστης δυνατής κυκλοφορίας στο χώρο και αφετέρου η ανταπόκριση στις προσδοκίες των προτύπων των καταναλωτών. Για παράδειγμα, η επιλογή γυαλιστερών υλικών ή υλικών σε χρυσό χρώμα,

⁵³ Koolhaas R., OMA, ό.π., σελ.162

⁵⁴ Venturi, R., Scott Brown, D., Izenour, S.

⁵⁵ Την περίοδο του μοντέρνου κινήματος, αρχιτέκτονες όπως ο Le Corbusier, ο Mies Van der Rohe, ο Gropius και ο Kahn, ενώ στο σύνολο της πορείας τους παρήγαγαν πλούσιο αρχιτεκτονικό έργο, δεν υλοποίησαν κανένα εμπορικής χρήσης.

Herman D., 2002, "High Architecture", *Harvard design School guide to shopping*, σελ.392

⁵⁶ Herman D., ό.π. σελ.391

⁵⁷ Θεοδωράκη Κ., Θεοδωράκη Τ., 2006, *Υπεραγορά: η τυποποίηση της ψευδαίσθησης*, Αρχιτέκτονες 58, σελ.76

υποδηλώνει την ανάγκη αρκετών καταναλωτών -όπως έχει προαναφερθεί- να νιώσουν ότι βιώνουν μία ζωή, ανάλογη με αυτή ανώτερων οικονομικών στρωμάτων. Τα όρια, όμως, της σκηνογραφίας, δε σταματάνε εκεί, καθώς καθορίζουν ακόμα και το φέροντα οργανισμό ή τη δομή των mall, που *μοιάζει να σπεντάει κάτω από την διακόσμηση, ή ακόμα χειρότερα, να γίνεται διακοσμητική.*⁵⁸

Περνώντας από τη σκηνογραφία και τα υλικά, στην λειτουργικότητα και την κίνηση, είτε αυτή αναφέρεται στο σώμα είτε στο βλέμμα, θα λέγαμε ότι η διατήρηση της συνεχούς ροής, αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση, για την ομαλή λειτουργία των mall. Η κυλιόμενη σκάλα, ως εφεύρεση που επιτρέπει αυτή τη συνέχεια της κίνησης, τοποθετείται πάντα σε κεντρικά σημεία, υποδεικνύοντας προκαθορισμένες και στρατηγικά σχεδιασμένες πορείες. Η ανεμπόδιστη κίνηση στο χώρο εξασφαλίζεται, βέβαια, και μέσω της απουσίας τοίχων και χωρισμάτων, που επιτρέπουν ταυτόχρονα και μεγάλο πεδίο ορατότητας στους χρήστες.⁵⁹ Κατά αυτόν τον τρόπο, οι χρήστες ενθαρρύνονται να εξερευνήσουν περαιτέρω το χώρο και παρατείνουν τη παραμονή τους σε αυτόν, χάνοντας, τελικά, την αίσθηση του χρόνου.

Ανάλογα αποτελέσματα, επιτυγχάνονται και με τεχνάσματα, όπως τα εορταστικά γεγονότα και τις ανά εποχή, θεματικές ενότητες, όπου οι χώροι των mall, μεταμορφώνονται μέσω ορισμένων επεμβάσεων και διακοσμητικών επιλογών στις εξωτερικές και εσωτερικές όψεις τους. Τις περιόδους αυτές, τα mall μετατρέπονται, παράλληλα, και σε πομπούς μηνυμάτων,

⁵⁸ Koolhaas R., OMA, ό.π. σελ.163

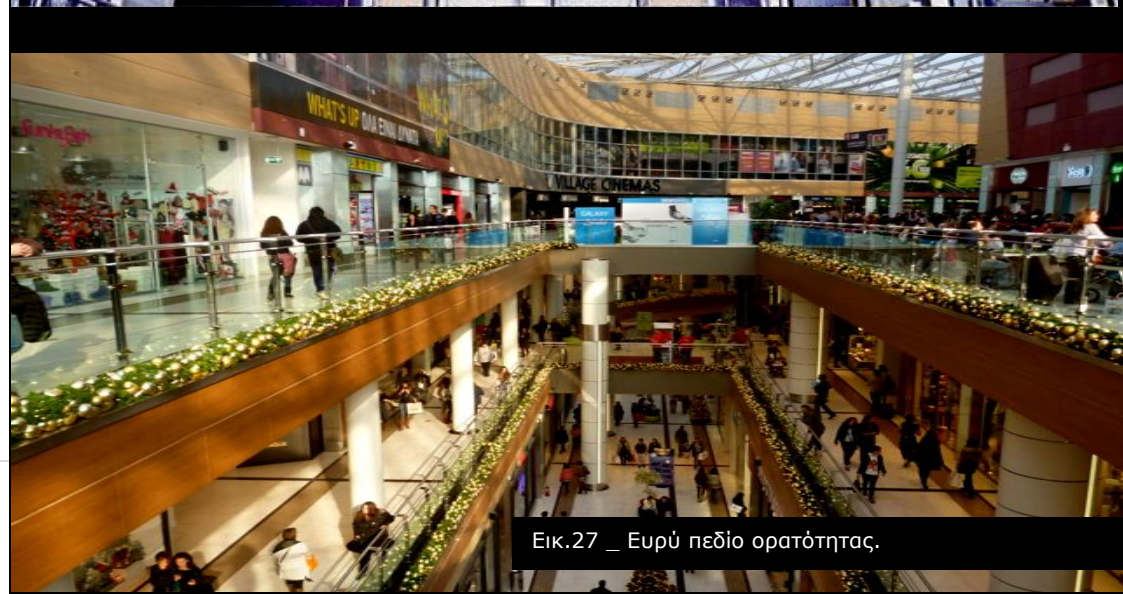
⁵⁹ Jovanovic Weiss S., Leong T., 2002, "Escalator", *Harvard design School guide to shopping*, σελ.337



Εικ.25 _ «Διακοσμητικός» φέρον οργανισμός.



Εικ.26 _ Κυλιόμενες σκάλες σε πολλαπλά επίπεδα.



Εικ.27 _ Ευρύ πεδίο ορατότητας.

επενδεδυμένων με τις αξίες της κατανάλωσης, αποτελώντας και τα ίδια προϊόν της δικής τους διαφημιστικής προπαγάνδας.

Κάθε γυναίκα⁶⁰, άνδρας και παιδί, αποτελεί ατομικό και ανυποψίαστο στόχο, της προπαγάνδας αυτής, που παρακολουθείται, έτσι ώστε να αποπροσανατολιστεί, να χειραγωγηθεί και τελικά να «αλιευθεί» μέσα από έναν παροξυσμό της ευημερίας. Έτσι, δημιουργούνται σύνολα, τα λεγόμενα «target groups», που δεν είναι τίποτα παραπάνω από κατηγοριοποιημένα αποτελέσματα στατιστικών στοιχείων και δημογραφικών χαρακτηριστικών. Άλλωστε ο Koolhaas θα έλεγε ότι:

*Σε όποιο target group και αν ανήκεις, τα mall, είναι βέβαιο ότι θα σε αποπροσανατολίσουν για το πού βρίσκεσαι, το πού πας και θα αναιρέσουν το που ήσουν. Γνωρίζουν όλες τις επιθυμίες σου, ποιός είσαι και ποιός θα ήθελες να είσαι!*⁶¹

Όλες αυτές οι κατηγοριοποιημένες ομάδες (target groups), εξαντλούν την ενέργειά τους, καθώς καταναλώνουν στα αχανή, και χωρίς χώρους στάσεις, εσωτερικά των mall και καταλήγουν στους επί πληρωμή χώρους ξεκούρασης, εστίασης και αναψυχής. Τότε, οι χώροι αυτοί αποκτούν ανάλογη, και σε ορισμένες περιπτώσεις και μεγαλύτερη, βαρύτητα από αυτή των

⁶⁰ Το γυναικείο φύλο, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, παρουσιάζεται πιο ευάλωτο στην διαφήμιση και την κατανάλωση. Την ίδια στιγμή, ο ρόλος του γυναικείου φύλου ως καταναλωτικό κοινό, θεωρείται χειραφετικός, καθώς αποτελεί πηγή για προσωπική ταυτότητα και ευχαρίστηση, αλλά και για την κατασκευή της θηλυκότητας.

Λαδά Σ., Φύλο και χώρος: Αρχικές προσεγγίσεις και νέα ερωτήματα ή μεταξύ ορατών και αόρατων

⁶¹ **Koolhaas R., OMA, ό.π. σελ.167**



Εικ.28 _ Διαφημιστική προπαγάνδα.



Εικ.29 _ Θεματικές ενότητες, προσελκύουν διαφορετικά target groups.

καταστημάτων, που περιλαμβάνουν. Μ' αυτό τον τρόπο, η «ψυχαγωγία στα mall» ή αλλιώς η αποκαλούμενη ως «ψυχαγωγία στη γυάλα»⁶², ανακηρύσσεται ως ο κατ' εξοχήν τρόπος διασκέδασης της καθημερινότητας και οι χώροι αυτής, σε χώρους έκφρασης κάποιας συλλογικότητας, που προσφέρουν ευχαρίστηση και νέες εμπειρίες ζωής για τους καταναλωτές.

Εντάσσοντας την ενότητα της ψυχαγωγίας στις λειτουργίες τους, τα πολυλειτουργικά κέντρα ικανοποιούν, περαιτέρω, την απαίτησή τους για αυτοτέλεια και εσωστρέφεια. Παρομοιάζονται, από τον Τζιρτζιλάκη, με γιγαντιαία αντικείμενα, που στο εσωτερικό τους περικλείουν *αχανείς πόλεις, νευρωτικά κατάφωτες και κλιματιζόμενες*.⁶³ Με άλλα λόγια, μέσα τους αναπτύσσεται μία μορφή μικροκλίματος, ρυθμιζόμενη, κυρίως, από τον κλιματισμό ("air conditioning"), αλλά και από τον τεχνητό ή φυσικό φωτισμό, μέσω αίθριων ή ανοιγμάτων οροφής. Ο χώρος, λοιπόν, γίνεται αναπόφευκτα χώρος με ανέσεις, που όμως κοστίζουν χρήματα, τα οποία κάποιες μερίδες πληθυσμού δεν έχουν να διαθέσουν.

Στις ανέσεις, που προσφέρουν τα mall, προστίθεται και η ασφάλεια, η οποία μέσω της προστασίας που παρέχεται, δίνει τη δυνατότητα μίας ξέγνοιαστης κατανάλωσης. Ένστολοι φρουροί βρίσκονται διάσπαρτοι στο χώρο, ώστε να αποθαρρύνουν ενδεχόμενες παρεκτροπές ή παράνομες πράξεις, αλλά και να

⁶² Η «ψυχαγωγία στη γυάλα», αναφέρεται στην ψυχαγωγία, που εξελίσσεται στους εσωστρεφείς, γυάλινους χώρους κατανάλωσης των πολυλειτουργικών κέντρων. Υποβιβάζει την κρίση των καταναλωτών, παρομοιάζοντας τους με ψάρια, που έχουν αλιευτεί και εγκλωβιστεί σε ένα αυστηρά οριοθετημένο περιβάλλον.

Καραϊσκάκη Τ., ό.π.

⁶³ **Τζιρτζιλάκης Γ.,** ό.π. σελ.152



Εικ.30 _ Κολάζ από διάφορες ομάδες, που ξεκουράζονται, ψυχαγωγούνται και καταναλώνουν στα mall.

ενισχύσουν το αίσθημα ασφάλειας.⁶⁴ Ο χώρος εποπτεύεται, όμως, και από κάμερες κλειστού κυκλώματος, που σε αντίθεση με τους φρουρούς, δεν εκτίθενται σε κοινή θέα.

Τα παραπάνω, ήταν εν συντομία τα χαρακτηριστικά που προσεγγίζουν το χαρακτήρα, τη φύση και την ταυτότητα των mall. Ορισμένα εξ αυτών, θα γίνουν κατανοητά μέσα από το παράδειγμα του The Mall Athens, που ακολουθεί.

3.3.3. *The Mall Athens*. Η ενσάρκωση της ψευδαισθησης.

Το *The Mall* ενέσκηψε στην Αθηναϊκή σκηνή σαν *θυελλώδες τσουνάμι*,⁶⁵ παρασέρνοντας στην είσοδό του, μικρομεσαίες επιχειρήσεις της περιφέρειας, αλλά και του κέντρου. Με την έναρξη της λειτουργίας του, το 2005, μια νέα εποχή για τα εμπορικά κέντρα στην Ελλάδα σηματοδοτείται, καθώς το *Mall* ξεπρόβαλλε ως κάτι παραπάνω από ένα γιγαντιαίο ναό κατανάλωσης. Ενσάρκωσε απόλυτα τη μεταστροφή από τα εμπορικά κέντρα, με αμιγής χρήσεις λιανεμπορίου, στα σύγχρονα πολυλειτουργικά και πολυκαταναλωτικά κέντρα, ακολουθώντας διεθνή πρότυπα αντίστοιχων κτηριακών τύπων.

Αποτελώντας υπερτοπικό προαστιακό κέντρο, κερδίζει τα ενδιαφέρον όχι μόνο των κατοίκων των προαστίων, αλλά και αυτών ολόκληρης της πόλης. Ταυτόχρονα, αποτελεί δικτυακό κόμβο 200 καταστημάτων, εστιατορίων και κινηματογράφων, συνολικής επιφάνειας 58.500τ.μ., που διατάσσονται σε τρία επίπεδα. Δρώντας ως ισχυρός μαγνήτης που έλκει ανθρώπους όλων των ηλικιών, μέσα στο προστατευμένο περιβάλλον του, συνδυάζει την κοινωνική συνεύρεση με την κατανάλωση.⁶⁶

Το *The Mall*, «γεννήθηκε» στην περιφέρεια της Αθήνας, επί της Αττικής οδού και συγκεκριμένα στην περιοχή του Αμαρουσίου⁶⁷, σε κοντινή απόσταση από τις Ολυμπιακές Εγκαταστάσεις (εικ.31) και δίπλα στο σταθμό της Νερατζιώτισσας.

⁶⁴ Σε προηγούμενες δεκαετίες, έχει διαπιστωθεί πως η παρουσία ατόμων security δρούσε αποτρεπτικά ως προς την καταναλωτική πράξη. Αντιθέτως, τα τελευταία χρόνια -μετά την έξαρση της εγκληματικότητας και της τρομοκρατίας-, η θέα ενός φρουρού ή αστυνομικού σε εμπορικού χώρους επιδρά θετικά στην ψυχολογία του αγοραστικού κοινού. Συχνά, και άλλοι υπάλληλοι εμπορικών κέντρων, φορούν στολές -παρόμοιες με αυτές των ανθρώπων της ασφάλειας-, γεγονός που ενισχύει περαιτέρω την αίσθηση της ασφάλειας.

Δανιήλ Μ., ό.π. σελ. 193

⁶⁵ **Φιλιππίδης Δ.**, 2006, *All in the Mall*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, σελ.12

⁶⁶ **Πουρνάρα Μ.**, ό.π.

⁶⁷ Είναι σαφέστατες οι επιπτώσεις ενός τέτοιου οργανισμού, στα οικονομικά και αναπτυξιακά δεδομένα της ευρύτερης περιοχής, καθώς εγκαινιάζεται η επιχειρηματική δραστηριότητα.

Ήδη από τις πρώτες μέρες λειτουργίας του, σύμφωνα με τον Φιλιππίδη, έμοιαζε ολόκληρη η Αθηναϊκή κοινωνία να έχει μεταναστεύσει εκεί.

Σ' αυτή τη θέση συναντιόνταν η ελληνική παράδοση, οι ένδοξες μνήμες των Αγώνων του 2004, οι αγελαίες τάσεις μιας ακόρεστης δίψας για το «νέο», το ακόμα «αξόδευτο». Η εφτάψυχη μόδα, που όλοι λοιδороύν, εδώ έδειχνε τα δόντια της χαμογελώντας ξεδιάντροπα.(...) Η ατμόσφαιρα έμοιαζε πανηγυριώτικη και κανείς δεν ασχολούταν με την αρχιτεκτονική αυτού του απίστευτου κύτους Λεβιάθαν – τέτοιες σκέψεις δεν ταιριάζουν σε μια τέτοια στιγμή.⁶⁸

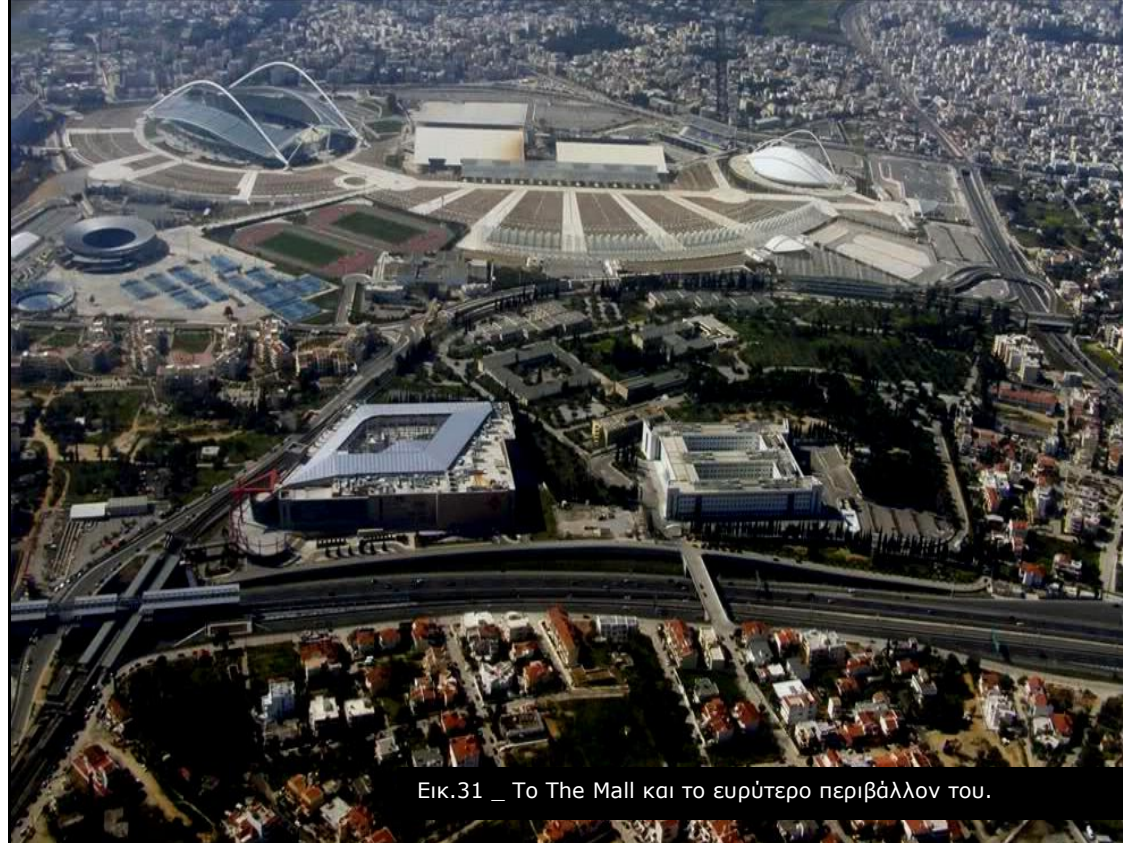
Με τη χωροθέτησή του επί της Αττικής οδού, το The Mall καθίσταται ενδογενές συστατικό μιας υπερτοπικής αρτηρίας, γεγονός που αφενός εξασφαλίζει την επανατροφοδότηση, την αυτονομία και την εσωστρέφειά του και αφετέρου την εύκολη πρόσβαση για τους αυτοκινητιστές.⁶⁹ Βέβαια, οι προϋποθέσεις για την συνεχή ροή της κίνησης και προσέλευσης του καταναλωτικού κοινού, είχαν ήδη τεθεί από το 2004, όταν το διευρυμένο συγκοινωνιακό δίκτυο του μετρό και του προαστιακού, τέθηκε σε λειτουργία.

Η χωρική εμπειρία του καταναλωτή στο mall, ξεκινά, είτε με την άφιξή του στον χώρο στάθμευσης⁷⁰ (τρία υπόγεια επίπεδα), είτε στην πλατεία υποδοχής, που συνδέεται μέσω μίας πεζογέφυρας με τον σταθμό Νερατζιώτισσα. Ο αυτοκινητιστής,

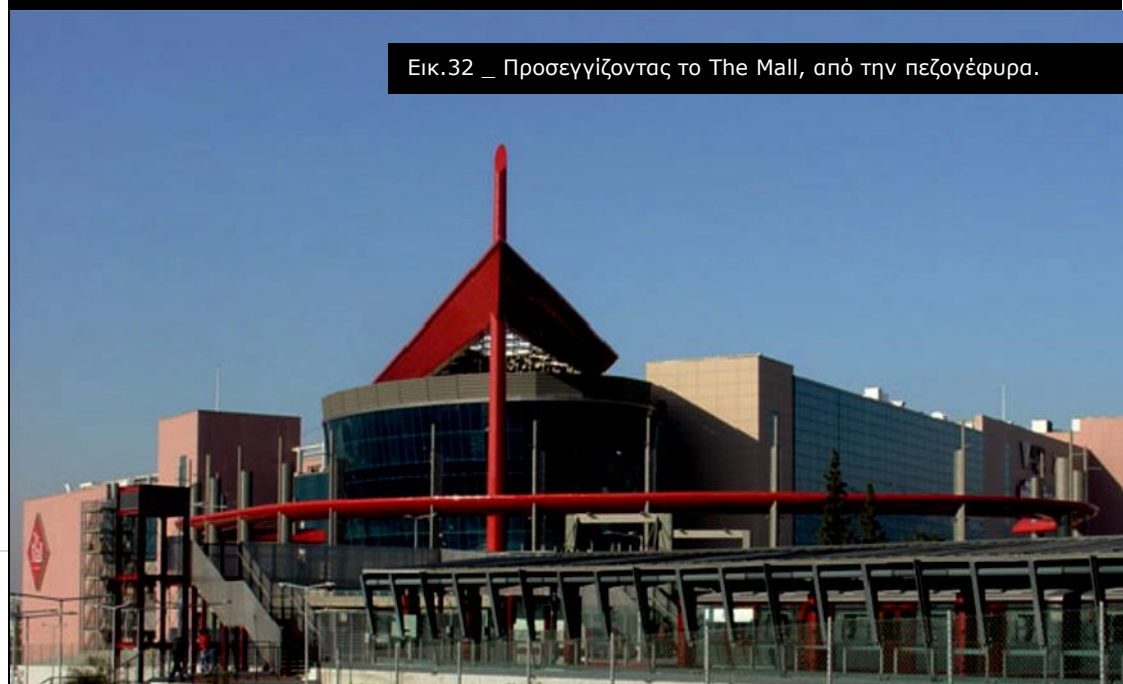
⁶⁸ Φιλιππίδης Δ., ό.π., 2006 σελ.13

⁶⁹ Δημητρακόπουλος Α., ό.π. σελ.108

⁷⁰ Για την εξασφάλιση της ομαλής μετάβασης του αυτοκινήτου από την Αττική οδό στον Mall, εκπονήθηκε πλήθος συγκοινωνιακών μελετών, προκειμένου να σχεδιαστούν οι απαιτούμενοι κυκλοφοριακοί κόμβοι και ζώνες επιβράδυνσης.



Εικ.31 _ Το The Mall και το ευρύτερο περιβάλλον του.



Εικ.32 _ Προσεγγίζοντας το The Mall, από την πεζογέφυρα.

καταφθάνει στον υπόγειο χώρο στάθμευσης -χωρητικότητας 2.100 θέσεων- και έπειτα μεταβαίνει απευθείας στο εσωτερικό του, μέσω κλιμακοστασίων ή ανελκυστήρων. Από την άλλη, ο χρήστης των ΜΜΜ, προσεγγίζει τον προεξέχον όγκο της εισόδου (εικ.32), ως πεζός και έπειτα εισέρχεται στον ιδιωτικό προστατευμένο χώρο⁷¹.

Με την είσοδο στο The Mall (εικ.33), ο επισκέπτης αντικρίζει ένα μεγάλο ενιαίο χώρο, με κεντρικό αίθριο, περιμετρικά του οποίου διατάσσονται εμπορικά καταστήματα. Έτσι, ο επισκέπτης ωθείται να ακολουθήσει τις πορείες, που του υποδεικνύονται, και αφού τις ολοκληρώσει, οδηγείται μέσω των κυλιόμενων σκαλών στα άλλα δύο επίπεδα. Οι κυλιόμενες, αυτές, σκάλες βρίσκονται σε κεντρικά και εμφανή, σχεδόν από κάθε τμήμα του κτηρίου, σημεία μέσα στο αίθριο και ουσιαστικά, ωθούν στην ομαλή λειτουργία και στη διευκόλυνση της κίνησης των καταναλωτών, ως ζωντανοί πυρήνες κατακόρυφης κυκλοφορίας. Όμως, κυλιόμενες σκάλες και αίθρια υπάρχουν και σε άλλα τμήματα του mall, ακολουθώντας την ίδια λογική διάταξης, με το μέγεθος των αιθρίων να αυξάνεται καθ' ύψος, έτσι ώστε να μεγιστοποιείται το πεδίο ορατότητας ανά επίπεδο και ιδιαίτερα στο τελευταίο, που εμπεριέχονται οι ψυχαγωγικές λειτουργίες.

Και στα τρία επίπεδα, φαίνεται να είναι όλα περίτεχνα σχεδιασμένα και στρατηγικά τοποθετημένα, από τα υλικά στα δάπεδα, που κατά κύριο λόγο είναι λεία, ή τη διακόσμηση μέχρι και το τεχνητό φωτισμό, που διατηρώντας το άθροισμά του με το φυσικό φωτισμό πάντα σταθερό, καταφέρνει να αλλοιώνει την

⁷¹ Περαιτέρω προστασία, εξασφαλίζεται με την ύπαρξη φυλάκων - security και εντός του χώρου, διαφυλάσσοντας έτσι την ασφάλεια των καταναλωτών, από ενδεχόμενα απρόοπτα συμβάντα.



Εικ.33 _ Εσωτερικό αίθριο του The Mall Athens.

αίσθηση του πραγματικού χρόνου.⁷² Εκτός, όμως, από τα υλικά ή τα διακοσμητικά στοιχεία, ο χώρος σκηνοθετείται και από διάφορες μορφές διαφημιστικών μηνυμάτων, όπως αφίσες και ταπετσαρίες τοίχων, που εκπέμπουν συνεχώς καταναλωτικά ερεθίσματα για το κοινό. Όλα αυτά τα στοιχεία του χώρου, δημιουργούν την ψευδαίσθηση πως βρίσκεται ο καταναλωτής κάπου «αλλού», σ' ένα χώρο που τον υποβάλλει στη διαδικασία να καταναλώνει και να διασκεδάζει συνεχώς.⁷³ Η ψευδαίσθηση αυτή, κορυφώνεται τις περιόδους που δημιουργούνται θεματικές ενότητες, όπως «Χριστούγεννα», «Ημέρα της γυναίκας», «Επιστροφή στα σχολεία», προσελκύνοντας κάθε φορά μεγαλύτερο κοινό στο εσωστρεφές περιβάλλον του.

Τελικά, θα έλεγε κανείς ότι το The Mall Athens είναι ένας χώρος με αυστηρά όρια και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως αυτά περιγράφηκαν, αλλά εκείνο το χαρακτηριστικό που του αποδίδει περισσότερο ενδιαφέρον, είναι αυτό της «δημοσιότητας», παρόλο που φαινομενικά μοιάζει να συγκρούεται με τη φύση του. Εντάσσοντας συλλογικές δραστηριότητες και μιμούμενο μορφές της δημόσια ζωής στην πόλη, επιδιώκει να αποκτήσει «δημόσιο» χαρακτήρα και να αποτελέσει «νέο δημόσιο χώρο». Από την άλλη μεριά, όμως, επιζητά ομοιογένεια και ηρεμία, χαρακτηριστικά που υπενθυμίζουν την ιδιωτική του ταυτότητα.

⁷² Στο The Mall, δίπλα στις πηγές φυσικού φωτός -τις γυάλινες οροφές- τοποθετούνται μικρές και κρυμμένες πηγές τεχνητού φωτισμού, οι οποίες καθώς το φυσικό φως ξεθωριάζει, τα τεχνητά φώτα ανάβουν, σταδιακά, με τρόπο ώστε το φωτεινό αποτέλεσμα να διατηρείται σταθερό.

Δανιήλ Μ., ό.π. σελ. 191

⁷³ **Πανταζή Μ., Φιλίππου Α.**, 2006, *Shopping malls... αναζητώντας ταυτότητα στους καταναλωτικούς μη-τόπους της σύγχρονης πραγματικότητας*, Αρχιτέκτονες, σελ. 83

Ο Δημήτρης Λάλας, με αφορμή τα παραπάνω, σχολιάζει:

*Εντός του The Mall Athens το βλέμμα δεν αναμετράται με την ποικιλία των κοινωνικών δράσεων, καταστάσεων και συμπεριφορών του αστικού χώρου. Δεν συναντά άτομα, ομάδες διαφορετικών εθνικών, πολιτισμικών προελεύσεων και κυρίως κοινωνικών τάξεων. Δεν σκοντάφτει στα νήματα του πολύπλοκου δικτύου της καθημερινής κοινωνικής ζωής και στις βιο-τροχιές που διαγράφουν καθημερινά οι χρήστες της πόλης.*⁷⁴

Παρόλα αυτά, προωθεί την συνεύρεση μεταξύ ξένων ανθρώπων και υφίσταται, ανεξάρτητα από το βαθμό δημοσιότητας που του αποδίδεται εκάστοτε από διάφορους μελετητές, ως ένας χώρος που εκφράζει μία μορφή συλλογικότητας. Υφίσταται, ακόμη, και ως υβρίδιο μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου, στο σημείο όπου δύο πραγματικότητες συναντώνται μέσα από κλιμακώσεις ιδιωτικότητας και δημοσιότητας.⁷⁵

⁷⁴ **Λάλας Δ.**, 2012, *Στον μικρόκοσμο του Mall*, σελ.156

⁷⁵ **Κούρτη Π.**, ό.π. σελ.32

3.4. Τα mall προάγουν τον πολιτισμό της «κάψουλας», προσφέροντας «ασφάλεια».

Δεδομένων των συνθηκών που επικρατούν στο κέντρο της Αθήνας, αφενός εξαιτίας της υποβάθμισης της δημόσιας, αστικής ζωής και αφετέρου εξαιτίας της εγκληματικότητας, το **ζήτημα της ασφάλειας** έρχεται και πάλι στο προσκήνιο. Αυτή η αποσύνθεση του κέντρου, αναλύθηκε στο κεφάλαιο για τις αστικές αθηναϊκές πλατείες, με ορισμένες από αυτές να λειτουργούν ως «πυρήνες φόβου», που στιγματίζονται από βίαια ή ακραία συμβάντα και απαξιώνονται από την πλειοψηφία των πολιτών. Με την απαξίωση, λοιπόν, του παραδοσιακού δημόσιου χώρου, καθίσταται επιτακτική η αναζήτηση νέων ασφαλέστερων μορφών του.

Τότε, τα περιφερειακά πολυλειτουργικά κέντρα, έρχονται να εκπληρώσουν, από λειτουργικής πλευράς, το ρόλο των αστικών πλατειών, προσφέροντας «ασφαλείς δημόσιους χώρους», που περιορίζουν ορισμένες συλλογικές δραστηριότητες, σε ιδιωτικά κτήρια με εμπορικές και ψυχαγωγικές χρήσεις.⁷⁶ Έτσι, κατά μια έννοια, τα mall συμβάλλουν στην **ανάκτηση της χαμένης αστικότητας**, αν και «ιδιωτικοποιούν» μέρος της δημόσιας ζωής. Θεραπεύουν εν μέρει το αίσθημα φόβου-ανασφάλειας και επουλώνουν, έστω και προσωρινά, τις πληγές, που φέρει σήμερα ο δημόσιος χώρος και η κοινωνία.

Οι «άλλοι» δημόσιοι χώροι των mall, εκφράζουν τη «**νέα συλλογικότητα**», που δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι πάντοτε θα είναι δέσμια της ιδιωτικής φύσης αυτών των επιχειρήσεων. Τα

⁷⁶ Δανιήλ Μ., ό.π. σελ.125

σύγχρονα πολυκαταναλωτικά υβρίδια εντείνουν την ιδιωτικότητά τους, μέσα στον ιστό των προαστίων, «*υψώνοντας τα τείχη τους*» στην «*πολυτάραχη*» και «*απρόβλεπτη*» ζωή της πόλης.⁷⁷ Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούν, έναντι στις ενδεχόμενες ταραχές του κέντρου, έναν **προστατευτικό κλοιό** που μπορεί να περιγραφεί και από την έννοια της «κάψουλας», δηλαδή του εγκλεισμού σε ένα αυστηρά οριοθετημένο, ιδιωτικό χώρο, που δεν αλληλεπιδρά με το περιβάλλον του και χαρακτηρίζεται από συνθήκες απόλυτου ελέγχου και προστασίας.

«Ζούμε στον πολιτισμό της κάψουλας. Δηλαδή στην εποχή, όπου ο φόβος οδηγεί στον εγκλεισμό μέσα σε κάψουλες (encapsulation) και ο δημόσιος χώρος εκκενώνεται.»⁷⁸

Στην αθηναϊκή πραγματικότητα, τα λεγόμενα του De Cauter για τον «εγκλεισμό σε κάψουλες», θα επαληθεύονται όσο η κοινωνική κατάρρευση και η αύξηση των επιπέδων εγκληματικότητας, βίας και ανασφάλειας συνεχίσουν να δρουν επιδημικά για την πόλη και όσο οι «**παράδεισοι των προαστίων**»⁷⁹ ανθούν⁸⁰. Την ταυτόχρονη εμφάνιση mall και αντίστοιχα βίας στο δημόσιο χώρο, έζησε η πόλη στο παράδειγμα του 2008, όταν η Αθήνα διαμαρτυρόταν για τον Αλέξη και οι αστικές πλατείες βίωναν την οργή του εξεγερμένου πλήθους,

⁷⁷ De Cauter L., ό.π. σελ.80

⁷⁸ De Cauter L., ό.π. σελ.81

⁷⁹ Gehl J., 1996, *Life between buildings: using public space*, σελ.171

⁸⁰ Οι ρυθμοί ανάπτυξης τους, βέβαια, δεν είναι συναρτημένοι μόνο από το ζήτημα του φόβου, αλλά και από άλλους παράγοντες, ιδίως οικονομικής φύσης.

άλλοι Αθηναίοι, σε παράλληλο χρόνο, κατανάλωναν και διασκεδάζαν ατάραχοι στα εγκαίνια του Golden Hall. Δύο άλλες χαρακτηριστικές, πρόσφατες εικόνες αναγνωρίζει και ο Πάνος Δραγώνας. Η πρώτη είναι αυτή του φυλασσόμενου από τα ΜΑΤ χριστουγεννιάτικου δέντρου της πλατείας Συντάγματος, ενώ η δεύτερη του κατάμεστου, στολισμένου εορταστικά The Mall Athens.⁸¹

Μέσα από τις παραπάνω αντιφατικές εικόνες, αλλά και από την ανάλυσή που προηγήθηκε, θα συμπεραίναμε ότι τα περιφερειακά mall κερδίζουν συνεχώς έδαφος μέσω της ασφάλειας που προσφέρουν, μετατρέποντας, την ίδια στιγμή, το κοινό τους, σε ένα κοινό που παρακολουθεί παθητικά και αποστασιοποιημένα τις «παραστάσεις» του κέντρου.

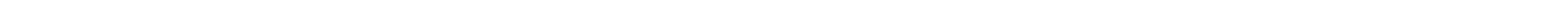


Εικ.34 _ Το φυλασσόμενο δέντρο της πλατείας Συντάγματος.



Εικ.35 _ Το χριστουγεννιάτικο σκηνικό του The Mall Athens_Μαυρέλης Φ.

⁸¹ Δραγώνας Π., *Merry Crisis...and a happy new year*, ό.π. σελ.10



4_Συμπεράσματα

4.1. Από τις αστικές πλατείες στα προαστιακά mall

Στο δεύτερο κεφάλαιο, όπου μελετήθηκαν οι αστικές πλατείες του κέντρου της Αθήνας, παρατηρήθηκε ότι ο δημόσιος χώρος της πόλης έχει κλονιστεί και συνεχίζει να κλονίζεται, με τις πλατείες να έχουν μετατραπεί σε έρημα τοπία, σε καθημερινά πεδία υποβάθμισης, εξαθλίωσης, ρήξης, σπανιότερα επανάστασης και ενίοτε εκδήλωσης ακραίων φαινομένων. Παράλληλα, αναλύθηκε το ευρύτερο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο της χώρας, με σκοπό την ανάγνωση των παραγόντων μετάλλαξης των πλατειών, εκ των οποίων κυριότεροι θεωρήθηκαν οι ταχείες διαδικασίες αστικοποίησης, το δημόσιο χρέος, η αδιάκοπη μεταναστευτική εισροή, τα μέτρα λιτότητας, η ανεργία, η φτώχεια, οι μεταβολές της ανθρωπογεωγραφίας, καθώς και ποικίλες χρόνιες παθολογίες. Στην τελευταία ενότητα «ο δημόσιος χώρος υποβαθμίζεται. Ο φόβος κυριεύει τις πλατείες.», εξάχθηκε το συμπέρασμα ότι η αθηναϊκή κοινωνία «φοβίζεται»¹ και φοβάται στις πλατείες -λόγω των εγκληματικών δράσεων που λαμβάνουν χώρα σε αυτές-, με αποτέλεσμα να ερημώνουν.

Στο επόμενο κεφάλαιο για τα περιφερειακά πολυλειτουργικά κέντρα, καταγράφηκε η προέλευση και οι λόγοι της γρήγορης εξαπλώσής τους στην πρωτεύουσα, με κυριότερους εξ' αυτών, την ανάπτυξη των προαστίων, την διόγκωση του οδικού δικτύου, την κυριαρχία του αυτοκινήτου, την ανάπτυξη καταναλωτικής κουλτούρας (lifestyle) κ.α. Ακόμη, περιγράφηκαν τα χαρακτηριστικά τους, αλλά και οι ίδιοι, ως περικόκιστοι,

¹ Με τον όρο «φοβίζεται», εννοούμε ότι ένα μέρος της κοινωνίας, είτε είναι ντόπιοι είτε μετανάστες, μέσω της δραστηριοποίησής τους στις πλατείες (ναρκωτικά, πορνεία κ.α.) τρομοκρατεί την υπόλοιπη κοινωνία.

ιδιωτικής κτήσης, χώροι με ανέσεις και κυκλώματα παρακολούθησης, ενώ η ανάλυσή τους ολοκληρώθηκε, με την εκπόνηση του συμπεράσματος ότι η κοινωνία της Αθήνας καταναλώνει και «καταναλώνεται»² στους «ασφαλείς» χώρους των mall.

Συνθέτοντας, λοιπόν, αυτά τα δύο επιμέρους συμπεράσματα των κεφαλαίων, ανάγουμε ένα συνδυαστικό συμπέρασμα για την Αθήνα, ότι **ενώ το κέντρο παρακμάζει και οι πλατείες του ερημώνουν, εξαιτίας κυρίως του φόβου που επικρατεί, τα «ασφαλή» περιφερειακά κέντρα πλημμυρίζουν από κόσμο**. Ακόμη και τα τελευταία πέντε χρόνια, όπου η επισκεψιμότητα των mall έχει μειωθεί, λόγω της ύφεσης (παραμονής) της κρίσης, συνεχίζουν να έλκουν κοινό, του οποίου προφανώς έχει μειωθεί η αγοραστική δυνατότητα, με αποτέλεσμα να έχει περιοριστεί και η αγοραστική διαδικασία. Τα μέλη αυτού του κοινού, προσεγγίζουν τους χώρους των mall λιγότερο ως αγοραστές, και περισσότερο ως παρατηρητές, που περνάνε το χρόνο τους κοιτάζοντας βιτρίνες και επισκέπτονται τους χώρους εστίασης και αναψυχής. Πλήθος επισκεπτών, λοιπόν, συνεχίζει να προσελκύεται από τα mall και όσο αυτό κι αν φαίνεται ασύμβατο με την κρίση, -πολλοί υποστηρίζουν ότι- σε αρκετές μερίδες πληθυσμού η ίδια η κρίση δημιουργεί την ανάγκη της ξεγνοιασιάς, που προσφέρουν οι ψυχαγωγικοί ή καταναλωτικοί χώροι.

² Με τον όρο «καταναλώνεται», εννοούμε ότι η κοινωνία δαπανεί αρκετό χρόνο στα εμπορικά κέντρα, αδιαφορώντας για τις υπόλοιπες, σπουδαιότερες δραστηριότητες του δημόσιου βίου.

Το παραπάνω συμπέρασμα, γίνεται κατανοητό και μέσα από την παράλληλη ανάγνωση του παραδείγματος της Ομόνοιας, στο οποίο σκιαγραφείται η εικόνα της πιο κεντρικής, αστικής, αθηναϊκής πλατείας και αυτού του The Mall Athens, του πιο κερδοφόρου περιφερειακού πολυκαταναλωτικού χώρου της Αθήνας. Συγκεκριμένα, η Ομόνοια παρουσιάζει την εικόνα ενός έρημου, προβληματικού δημόσιου χώρου, που ιδιαίτερα τις νυχτερινές ώρες, φοβάται κανείς να προσεγγίσει, εξαιτίας της δράσης παράνομων κυκλωμάτων, της διακίνησης και χρήσης ναρκωτικών, αλλά και της παρουσίας ομάδων με ισχυρά προσδιορισμένη ταυτότητα που την διεκδικούν. Αντίθετα, το προστατευμένο περιβάλλον του The Mall δέχεται, καθημερινά, πληθώρα κόσμου που συρρέει για να το αποθεώσει, με αποκορύφωμα τις εορταστικές περιόδους και τις περιόδους που διοργανώνει θεματικές ενότητες.

Από τη μία πλευρά, λοιπόν έχουμε το κέντρο της Αθήνας, συνηθέστερα, ως ένα πεδίο βίαιων συγκρούσεων, έναν ρυπαρό, παρηκμασμένο, παραμελημένο, απαξιωμένο, αλλά, ορισμένες φορές, ενεργό δημόσιο χώρο και, από την άλλη πλευρά, την ασφαλή περιφέρεια της διάχυτης πόλης, βασισμένη στην -έστω και με μειωμένους ρυθμούς πλέον- συνεχιζόμενη συλλογή καταναλωτικών αγαθών.³ Συνεπώς, **η διάχυτη Αθήνα του 21^{ου} αιώνα, μοιάζει να έχει οδηγηθεί, εν μέρει, στον διαχωρισμό κέντρου – περιφέρειας.** Ο διαχωρισμός αυτός δημιουργεί κοινωνική και χωρική πόλωση, αλλά ενίοτε τα όρια μεταξύ των δύο πόλων (κέντρου – περιφέρειας) δεν είναι τόσο σαφή, καθώς μερίδες πληθυσμού της περιφέρειας μετακινούνται

³ **Αίσωπος Γ.**, “Διάχυτη Αθήνα: δίκτυα, καταναλωτισμός και κρίση”, ό.π. σελ.44

κατά τη διάρκεια της μέρας ή της νύχτας –παραδείγματος χάρη για να διασκεδάσουν- προς το κέντρο και αντίστροφα.

Η μετακίνηση από τις πλατείες στα πολυλειτουργικά κέντρα δεν σημαίνει μόνο τη γεωγραφική μετακίνηση από το κέντρο στην περιφέρεια –διαδικασία που εντάθηκε, αλλά είχε ήδη ξεκινήσει από τη δεκαετία του ’70-, αλλά και την **ΠΟΙΟΤΙΚΗ μετακίνηση** από τους δημόσιους χώρους της πόλης στους συλλογικούς χώρους των mall. Τα mall όπως, διαπιστώθηκε σε προηγούμενες ενότητες, αποτελούν ιδιωτικούς χώρους, που προσπαθούν να προσομοιώσουν χαρακτηριστικά και ποιότητες δημόσιου χώρου. Παρέχουν ελεύθερη πρόσβαση και δημιουργούν συνθήκες που αποπνέουν το αίσθημα της ελευθερίας, εξασφαλίζοντας δυνατότητες ισότητας στην κατανάλωση και επιτρέποντας, έτσι, τη δημοσιότητα, καθώς άγνωστοι μεταξύ τους καταναλωτές συνευρίσκονται στον ίδιο χώρο.

Υπό αυτή την έννοια και αν λάβουμε υπόψιν ότι πληρούν ορισμένα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου –όπως ορίστηκε σε εισαγωγική ενότητα- θα μπορούσαμε να τους θεωρήσουμε ως συλλογικούς ή εν μέρει δημόσιους χώρους, καθώς και να τους παρομοιάσουμε με «πλατείες νέου τύπου», που φιλοξενούν και μετασχηματίζουν εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής, μιας και σε «αυτές» περνάει το χρόνο του, μεγάλο μέρος των πολιτών, αντί να επισκέπτεται τις πραγματικές πλατείες⁴ της Αθήνας,

⁴ Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι το πρόβλημα της εγκατάλειψης των αστικών χώρων της Αθήνας δεν είναι πρόσφατο φαινόμενο και δεν οφείλεται στα mall, αν και επηρεάστηκε μέχρι ένα ποσοστό από την εμφάνισή και την επιτυχία τους. Είχε αρχίσει ήδη να εμφανίζεται γύρω από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και οι ρίζες του ανάγονται σε ποικίλα ζητήματα, όπως αυτά αναλύονται στην ενότητα 2.1..

φιλοξενώντας και μετασχηματίζοντας εκδηλώσεις της δημόσιας ζωής. Εξάλλου, μόνο με μία τέτοια παραδοχή, θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε αυτούς τους δύο ιδιαίτερους χώρους για την πόλη, αλλιώς ίσως και να ήταν άτοπο να συγκρίνουμε δύο τόσο αντιθετικές έννοιες, με τα νοήματα που τις πλαισιώνουν. Η θεώρηση τους ως «δημόσιους», βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι τα mall μπορούν να αντικαταστήσουν τις πλατείες, καθώς η φύση τους θα ναι πάντα ιδιωτική και η ταυτότητά τους κερδοσκοπική.

Έτσι, σήμερα, το ενδιαφέρον για το δημόσιο χώρο επανέρχεται από ένα μέρος της κοινωνίας που αφυπνίζεται, δημιουργώντας κινήματα για την ανάκτηση του χαμένου κοινού εδάφους της πόλης. Τέτοια κινήματα υπεράσπισης του δημόσιου χώρου και των πλατειών της Αθήνας, μέσω της ανεξάρτητης και αυτόνομης δράσης, της ελεύθερης έκφρασης και της διαμαρτυρίας, αποτελούν οι εξεγερμένοι του 2008 μετά το θάνατο του Α. Γρηγορόπουλου και οι αγανακτησμένοι του 2011, που μας απασχόλησαν στην ενότητα 2.2.1., καθώς και οι “λόκαλ/Athens”, οι “Freeday”, οι “Critical Mass” και οι “ΠΟΔΗΛΑΤισσΕΣ”, που συνδέουν το δικαίωμα της μετακίνησης μέσω του ποδηλάτου με τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου. Πέρα, όμως, από τις ελεύθερες δράσεις των πολιτών, κινητοποιείται και ο κόσμος των αρχιτεκτόνων, μέσω ιστότοπων, forum και συνεδρίων, όπως “Δημόσιος Χώρος Αναζητείται”, “Αθήνα: πόλη σε κρίση” και “Οι δημόσιοι χώροι ως κοινωνικό αγαθό σε κρίση” του Νέου Κινήματος Αρχιτεκτόνων.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω ζητήματα, θα λέγαμε τελικά ότι παρόλο που γίνονται προσπάθειες ανάκτησης της χαμένης αστικότητας, **ο δημόσιος χώρος των πλατειών**

συνεχίζει να υφίσταται περισσότερο **ως πεδίο ρήξης και εγκατάλειψης, ενώ ο «δημόσιος» χώρος των mall να λειτουργεί ως πεδίο κατανάλωσης.** Αυτό το δίπολο αιτιολογεί και την επιλογή του τίτλου της ερευνητικής εργασίας, αλλά περιγράφεται και από τις εξής **ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΕΣ** έννοιες και επιμέρους δίπολα:

- **Πλατεία** (αστικός χώρος) – **Πολυλειτουργικό Κέντρο** (χώρος κατανάλωσης)
- **Ερήμωση – Κοσμοσυρροή**
- **Δημόσιο – Ιδιωτικό** (ή Συλλογικό)
- **Κέντρο – Περιφέρεια**
- **Εξέγερση – Διασκέδαση**
- **Εξαθλίωση – Κατανάλωση**
- **Φόβος – Ασφάλεια**

πλατείες vs mall

αντιφατικές έννοιες / δίπολα



VS

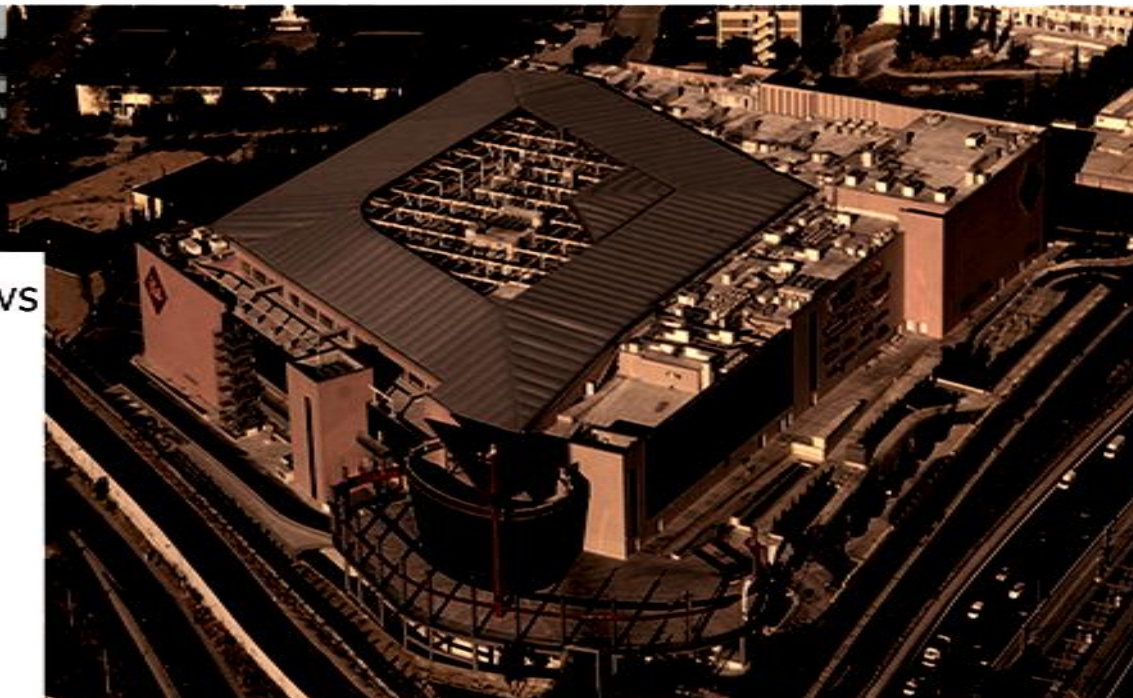


(Ομόνοια) έρημες πλατείες- κατάμεστα mall (The Mall Athens)

(παραδοσιακό) δημόσιο – ιδιωτικό («νέο δημόσιο»)



VS





VS



(Σύνταγμα) **Κέντρο- περιφέρεια** (Golden Hall)

εξέγερση - διασκέδαση



VS





VS



εξαθλίωση – κατανάλωση

φόβος – ασφάλεια



VS



4.2. Δυνατότητες και προοπτικές με αφορμή τη θέση του Koolhaas.

Η κατανάλωση και η διασκέδαση, η βασική επιδίωξη των mall, αποτελούν –όπως έχουμε ήδη προαναφέρει– σημαντικές μορφές της δημόσιας δραστηριότητας του σήμερα, *με τις ίδιες να έχουν διεισδύσει, «αποικήσει», ή ακόμη και αντικαταστήσει, σχεδόν, ορισμένες πτυχές της αστικής ζωής.*⁵ Οι αρχιτέκτονες, όμως, σύμφωνα με τον Koolhaas, έχουν αγνοήσει σε μεγάλο βαθμό αυτήν τη δύναμη της αγοραστικής διαδικασίας. Έτσι, ακόμη, ισχυρίζεται ότι η κοινωνία στερείται της δυνατότητας να εποικοδομήσει οποιαδήποτε θετική, ποιοτική επίδραση από αυτήν (την αγοραστική διαδικασία) ή τους χώρους στους οποίους πραγματοποιείται. Κατανοώντας τις αξίες της κατανάλωσης –στο πλαίσιο της δημόσιας ζωής–, αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα, που έχουν αποκτήσει τα mall, ως οι αντιπροσωπευτικότεροι καταναλωτικοί χώροι, και δεν μπορεί παρά να τα αποδεχτεί, προτείνοντας την **σχεδιαστική τους εξέλιξη και τελικά επιτυγχάνοντας την ποιοτική τους αναβάθμισή.**

«Ελπίδα μου αποτελεί ότι η διερεύνηση των σύγχρονων πολυκαταναλωτικών χώρων, μπορεί να μας ελευθερώσει ως αρχιτέκτονες. Για παράδειγμα, μια εντελώς «γυμνή» και αυστηρή αρχιτεκτονική, ίσως θα μπορούσε να επανακτήσει το ενδιαφέρον μας, καθώς δεν θα μας έφερνε αντιμέτωπους με κάποια επίθεση σκοπιμότητας, που χαρακτηρίζει τους χώρους κατανάλωσης. Ένα είδος απελευθέρωσης θα μπορούσε να προέλθει. (...) Δεν είναι,

⁵ Koolhaas R., 2002, *Harvard project on the city, guide to shopping*, σελ.260

*όμως, μόνο οι ίδιοι οι χώροι κατανάλωσης, αλλά και οι χώροι, που τους περιβάλλουν ή βρίσκονται ενδιάμεσά τους, που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, αλλά και δίνουν μεγαλύτερη ελευθερία κατά το σχεδιασμό.»*⁶

Ενδιαφέρον, λοιπόν, ίσως είχε η αντικατάσταση των ενδιάμεσων, κενών σε χρήσεις –συνήθως στεγασμένων αιθρίων- χώρων των mall, ή των χώρων που τα περιβάλλουν, από σχεδιασμένες πλατείες (πυρήνες αστικότητας). **Τα mall, τότε, θα συνδιαλέγονταν με πραγματικούς δημόσιους χώρους**, στους οποίους ένα διευρυμένο **ΕΤΕΡΟΓΕΝΕΣ ΚΟΙΝΟ** θα μπορούσε να συννευρεθεί, να συνομιλήσει, να ξεκουραστεί, να κοινωνικοποιηθεί κ.τ.λ. Τότε, σκηνές πραγματικής και μη εξιδανικευμένης καθημερινής ζωής, αυτής που λαμβάνει χώρα στον ελεύθερο δημόσιο χώρο, θα εξελίσσονταν παράλληλα ή ακόμα και θα εμπλέκονταν με τις καταναλωτικές σκηνές του προστατευμένου περιβάλλοντος του mall.

Ταυτόχρονα, αλληλεπιδρώντας με τις πλατείες, τα πολυκαταναλωτικά κέντρα θα επικοινωνούσαν και με τον περιβάλλοντα χώρο τους, κάτι που μέχρι πρότινος δεν ενέπιπτε στο πεδίο ενδιαφέροντος ούτε των επενδυτών, αλλά ούτε και των σχεδιαστών τους. Συνεπώς, τα mall θα λειτουργούσαν ποιοτικότερα και θα εξελίσσονταν, κυρίως μέσω της ένταξης, σε αυτά, εκφάνσεων δημόσιου αστικού βίου, αλλά και οι πλατείες δεν θα κινδύνευαν της ερήμωσης, καθώς θα περιβάλλονταν από ποικίλες εμπορικές και ψυχαγωγικές χρήσεις, που παραμένουν ζωντανές καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας.

⁶ Koolhaas R., 2001, *Koolhaas on shopping, interview*, αρq, σελ.201

Στην εργασία, μελετήθηκαν αστικές πλατείες των οποίων η κεντρικότητα, δεν αρκούσε για να τις καταστήσει λειτουργικές και βιώσιμες, καθώς και περιφερειακά πολυλειτουργικά κέντρα, που λειτουργούσαν, εν μέρει, ως αστικές οντότητες και δεν επιδίωκαν να συνομιλήσουν με το περιαστικό περιβάλλον τους. Λαμβάνοντας υπόψιν τις δύο παραπάνω συνιστώσες, ο «νέος τύπος mall», που προτείνεται, θα μπορούσε να ενταχθεί καλύτερα στο αστικό περιβάλλον, καθώς θα συνδεόταν με την μνήμη, τον τόπο, την ιστορία και τη ζωή στην πόλη. Στο κέντρο της Αθήνας, σήμερα, αν και υπάρχουν εμπορικά κέντρα τύπου mall που αναπτύσσονται εφάπτομενικά σε δημόσιους χώρους, δεν συνυπάρχουν συμπληρωματικά το ένα για το άλλο, καθώς αυτό, ποτέ, δεν αποτέλεσε επιδίωξή τους. Από την άλλη, ο νέος αυτός τύπος, θα βασιζόταν και θα εκμεταλλευόταν αυτή τη συνύπαρξη, προσφέροντας μία νέα αστική εμπειρία για την Αθήνα, εξασφαλίζοντας την ομαλή διεξαγωγή του δημόσιου βίου, εξυγιάνοντας ολόκληρη την περιοχή που χωροθετούνται και τελικά ενισχύοντας το αίσθημα ασφάλειας.

Εάν, όμως το ζήτημα της ποιοτικής αναβάθμισης των πολυλειτουργικών κέντρων αγνοηθεί και συνεχίσουν να αναπτύσσονται περιφερειακά υβρίδια, που μετασχηματίζουν τη δημόσια ζωή και την αποκόπτουν από το χωροχρονικό πλαίσιο της πόλης, *ίσως η αρχή του εικοστού πρώτου αιώνα, να μείνει στην ιστορία ως το σημείο, όπου το αστικό δεν μπορούσε πλέον να νοείται χωρίς "shopping" και διασκέδαση⁷*, με τα mall του μέλλοντος να θυμίζουν κάτι από τα mall της ταινίας *Minority Report (2002)* του Steven Spielberg (εικ.36). Δηλαδή, να αποτελούν πολυκαταναλωτικούς κλειστούς χώρους, με ζητούμενο

τον απόλυτο έλεγχο, στους οποίους θα εξελίσσεται η ζωή των πολιτών, ως μία καταναλωτική «ζωή μέσα σε κουτί» ("life in a box").

Άλλωστε ο Koolhaas, εκφράζοντας την ανησυχία του, αναφέρει:

- *Τι κάναμε χθες το απόγευμα;*
- *Δεν θυμάμαι πια. Τίποτε το ιδιαίτερο. Απλά φλυαρούσαμε, νομίζω.*

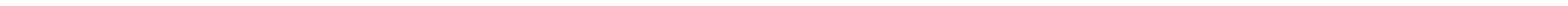
- *Ίσως σε λίγο η απάντηση να είναι..*
- *Δεν θυμάμαι πια. Απλά ψωνίζαμε, νομίζω.⁸*

⁷ **Koolhaas R.**, *Harvard design school guide to shopping*, ό.π. σελ.260

⁸ **Koolhaas R.**, όπως παρατίθεται Λαϊνά Ε., 07/08/2006, *Malls: Η διεθνής εμπειρία, Αρχιτέκτονες*, σελ.59

Εικ.36 _ Ψηφιακοί «πωλητές» με εξελεγμένα συστήματα οπτικής αναγνώρισης που καταγράφουν και εξυπηρετούν τον κάθε πελάτη, προτείνοντάς του προϊόντα, που συμβαδίζουν με τις καταχωρημένες επιλογές και προτιμήσεις





Βιβλιογραφικές πηγές

βιβλιογραφία_ελληνική

Ανανιάδου Μ., Καραδήμου Α., 2009, *Πλατείες της Ευρώπης, Πλατείες για την Ευρώπη*, εκδόσεις ΖΗΤΗ, Θεσσαλονίκη

Γκαραγκούνης Θ., 2011, *Η καταναλωτική κοινωνία*, εκδόσεις Αμφιλύκη, Πάτρα

Δανιήλ Μ., 2007, *Δημόσιος χώρος και δημόσια ζωή στην σύγχρονη πόλη. Κοινωνικοψυχολογική προσέγγιση του εμπορικού πολυλειτουργικού κέντρου στην Ελλάδα*, διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη

13^η Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής – La Biennale di Venezia (Ελληνική Συμμετοχή), 2012, *Made in Athens*, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Αθήνα

Ημερίδα συναντήσεων, (15 Ιανουαρίου 2011, Νομική σχολή Αθήνας), 2011, *Οι δημόσιοι χώροι ως κοινωνικό αγαθό σε κρίση*, πρωτοβουλία του Νέου Κινήματος Αρχιτεκτόνων, Αθήνα

Καζέρος, Λέφας Π., 2003, *Χωρίς όρια: οι αχανείς εκτάσεις των Αθηναϊκών προαστίων*, εκδόσεις Futura, Αθήνα

Καραμάνου Ζ., Ροδολάκης Ν., 1995, *Οργάνωση και αρχιτεκτονική των εμπορικών συγκεντρώσεων*, εκδόσεις Γιαχουδής – Γιαπούλης, Θεσσαλονίκη

Καρδαμίτση Μ., Κωνσταντίνου Φ., 2004, *Αθήνα τότε και τώρα*, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα

Λάλλας Δ., 2012, *Στον μικρόκοσμο του Mall*, εκδόσεις Νησίδες, Θεσσαλονίκη

Μελαμπιανάκη Ε., 2006, *Οι πλατείες της Αθήνας: διαδικασία διαμόρφωσης- λειτουργία- πολεοδομική σημασία*, διδακτορική διατριβή, Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα

Πρακτικά Συνεδρίου: Δημόσιος χώρος ... αναζητείται, (20-22 Οκτωβρίου 2011 Ολύμπιον Θεσσαλονίκη), 2011, *PUBLIC SPACE*, Τεχνικό επιμελητήριο Ελλάδος, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας

Σημαιοφορίδης Γ., 2005, *Διελεύσεις : κείμενα για την αρχιτεκτονική και τη μετάπολη*, Metropolis press, Αθήνα

Σταυριδής Σ., 2002, *Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή*, εκδόσεις Ελληνικά γράμματα, Αθήνα

Σταυριδής Σ., 1990, *Η συμβολική σχέση με τον χώρο*, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα

Φιλιππίδης Δ., 2009, *Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα*, Πολιτιστικό ίδρυμα ομίλου Πειραιώς, Αθήνα

βιβλιογραφία_ξενόγλωσση

Arendt H., 1986, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, μτφρ Ροζάνης Σ. και Λυκιαρδόπουλος Γ., εκδόσεις Γνώση, Αθήνα

Baudrillard J., 1970, *The consumer society, myths and structures*, Danoel editions, Paris

De Caeter L., 2004, *The Capsular Civilization: On the City in the Age of Fear*, NAI Publishers, Rotterdam

Gehl J., 1996, *Life between buildings : using public space*, Arkitektens εκδόσεις Forlag, Copenhagen

Jayne M., 2006, *Cities and consumption*, εκδόσεις Routledge, London

King A., 2004, *Spaces of global culture*, εκδόσεις Routledge, New York

Knox P., 1994, *Urbanization: An Introduction to Urban Geography*, εκδόσεις Prentice Hall, New Jersey

Koolhaas R., Inaba J., Chung C., Leong S., 2002, *Harvard design school guide to shopping, project on the city 2*, εκδόσεις Taschen, Kohl

Koolhaas R., OMA, 2004, *Content*, εκδόσεις Taschen, Kohl

Sennett R., 1977, *The Fall of Public Man*, Cambridge University Press, New York

Zukin S., 1998a, *Urban lifestyles: Diversity and standardization in spaces of consumption*, εκδόσεις Urban Studies 35, σελ.825-839

άρθρα_σε περιοδική έκδοση

Αντωνιάδης Α., 07-08/2006, *Πόλη διαλυτικά - Πολυδύναμα*, περιοδικό του ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ, τεύχος 58, σελ.73-74

Αίσωπος Γ., 2005, *Το σύγχρονο αττικό τοπίο*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 39, σελ.86-91

Αίσωπος Γ., 2003, *Ο ελληνικός δημόσιος χώρος*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 37, σελ.144

Γαλανάκης Μ., 2010, *Ιδιωτικό Versus Δημόσιο*, Θέματα Χώρου + Τεχνών, τεύχος 41, σελ.44-47

Δημητρακόπουλος Α., 2005, *Αττική εκτοπία*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 39, σελ.104-109

Δραγώνας Π., 2003, *Η σκηνοθεσία του αστικού θεάματος. Ο δημόσιος χώρος στην Ευρώπη σήμερα*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 37, σελ.62-67

Δραγώνας Π., 2005, *Μετασχηματισμοί του αττικού τοπίου*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 39, σελ.75-85

Δραγώνας Π., 2009, *(Merry Crisis...) ...and a happy new fear*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 43, σελ.8-10

Θεοδωράκη Κ, Θεοδωράκη Τ., 07-08/2006, *Υπεραγορά: Η τυποποίηση της ψευδαίσθησης*, Αρχιτέκτονες, περιοδικό του ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ, τεύχος 58, σελ.75-77

Interview, 2001, *Koolhaas on shopping*, αρq, τεύχος 5, σελ.201-203

Λαϊνά Ε., 07/08/2006, *Malls: Η διεθνής εμπειρία*, Αρχιτέκτονες, περιοδικό του ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ, τεύχος 58, σελ.57-60

Πανταζή Μ., Φιλίππου Α., 07-08/2006, *Shopping malls.. Αναζητώντας ταυτότητα στους καταναλωτικούς μη-τόπους της σύγχρονης πραγματικότητας*, Αρχιτέκτονες, περιοδικό του ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ, τεύχος 58, σελ.57-60

Σαρηγιάννης Γ., 07-08/2006, *Ο εκφυλισμός των κέντρων της πόλης, τα malls και τα παιχνίδια των επενδυτών*, Αρχιτέκτονες, περιοδικό του ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ, τεύχος 58, σελ.78-81

Σημαιοφορίδης Γ., 07-08/2006, *Από το παζάρι στα εμπορικά κέντρα*, Αρχιτέκτονες, περιοδικό του ΣΑΔΑΣ- ΠΕΑ, τεύχος 58, σελ.71-72

Φιλιππίδης Δ., 2005, *Για τη ρευστότητα των πραγμάτων: σχόλια για τον ελληνικό δημόσιο χώρο*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 39, σελ.24-25

Φιλιππίδης Δ., 2006, *All in the Mall*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 40, σελ.12-13

άρθρα_σε διαδίκτυακή έκδοση

Alderman L., 22/05/2013, *Societal Ills spike in crisis-stricken Greece*, The New York Times, http://lens.blogs.nytimes.com/2013/05/22/societal-ills-spike-in-crisis-stricken-greece/?_r=0, ημερομηνία επίσκεψης: 24/08/2013

Βασιλείου Μ., 20/02/2013, *Χριστουγεννιάτικο σαφάρι από νέα εμπορικά κέντρα*, Τα Νέα, <http://www.tanea.gr/news/economy/article/4490800/?iid=2>, ημερομηνία επίσκεψης: 20/02/2013

Βουτσινά Κ., Καρανίκας Χ., Παπαδόπουλος Γ., 25/10/2010, *Εδώ δεν είναι Ελλάδα. Εδώ είναι Ομόνοια*, Τα Νέα, <http://www.tanea.gr/news/greece/article/4600773/?iid=2>, ημερομηνία επίσκεψης: 09/10/2013

Δανιήλ Μ., 2010, *Τελικό αρχιτεκτονικό προϊόν και αντίληψη του χρήστη. Ζητήματα ταυτότητας και σχεδιασμού του Εμπορικού Κέντρου*, τεύχος 2, ΤΕΕ, http://portal.tee.gr/portal/page/portal/PUBLICATIONS/SCIENTIFIC_PUBLICATIONS/2010/2o_teuxos2010/02_3813.pdf, ημερομηνία επίσκεψης: 07/11/2012

Δοξιάδης Θ., 10/10/2010, *Ομόνοια: Ευκαιρίες ανάμεσα από την αποτυχία*, Η καθημερινή, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_100021_10/10/2010_417947, ημερομηνία επίσκεψης: 25/09/2013

Δραγώνας Π., 21/10/2011, *Από τη φαντασίωση στην διεκδίκηση. Στοιχεία ταυτότητας του αθηναϊκού δημόσιου χώρου*, <http://panosdragonas.net/>, ημερομηνία επίσκεψης: 27/09/2013

Δραγώνας Π., Απρίλιος 2009, *Η πολεοδομία του φόβου*, <http://panosdragonas.net/?p=8>, ημερομηνία επίσκεψης: 07/10/2013

Fairclough G., 08/01/2013, *Once-Lively Square is a Center of Greek Woe*, The Wall Street Journal,

<http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324731304578192982711429180.html>, ημερομηνία επίσκεψης: 06/03/2013

Καλλίρη Φ., 18/11/2013, *Κυριαρχεί ο φόβος του εγκλήματος*, Η Καθημερινή, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_1_18/04/2009_311658, ημερομηνία επίσκεψης: 19/11/2013

Καπετάνιος Α., 24/06/2010, *Σιωπηλές πλατείες*, Αρχιτεκτονικές ματιές, <http://www.greekarchitects.gr/gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/σιωπηλες-πλατειες-a-μερος-id3167>, ημερομηνία επίσκεψης: 07/01/2014

Καραϊσκάκη Τ., 02/12/2005, *Ψυχαγωγία στη γυάλα*, Η καθημερινή, <http://11dim-kaval.kav.sch.gr/main/keimena/gyala.htm>, ημερομηνία επίσκεψης: 14/12/2012

Καρανάση Ε., 09/02/2010, *Η «χαρτογράφηση» της υποβάθμισης*, Η καθημερινή, http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_ell_1_09/02/2010_390099, ημερομηνία επίσκεψης: 24/09/2013

Καρύδης Β., 03/04/2010, *Η μετάλλαξη της «εγκληματικότητας του δρόμου»*, Το Βήμα, www.tovima.gr/PrintArticle/?aid=324008, ημερομηνία επίσκεψης: 12/02/2013

Κρίκου Ν., 04/04/2008, *Η προσπελασιμότητα της πόλης, μέσα από τις αστικές πλατείες*, Αρχιτεκτονικές ματιές, <http://www.greekarchitects.gr/αρχιτεκτονικες-ματιες/η-προσπελασιμοτητα-της-πολης-μεσα-απο-τις-αστικες-πλατειες-id717>, ημερομηνία επίσκεψης: 12/11/2013

Λασκαράκη Γ., 13/02/2010, *Τα γκέτο της Αθήνας*, Το Βήμα, <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=119303>, ημερομηνία επίσκεψης: 05/10/2013

Λυγερός Σ., 17/05/2009, *Γκέτο εξαθλιωμένων λαθρομεταναστών η Ομόνοια*, Η Καθημερινή,

news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles_ell_1_17/05/2009_315064,
ημερομηνία επίσκεψης: 15/02/2013

Μπαίλης Π., 15/09/2008, *Το πολύχρωμο παζλ της εγκληματικότητας*,
Ελεύθερος Τύπος,
<http://metaxourgeio.wordpress.com/2008/09/15/egklimatikotita/>, ημερομηνία
επίσκεψης: 26/09/2013

Πουρναρά Μ., 18/01/2008, *Το εμπορικό κέντρο του 21ου*, Η
Καθημερινή,
http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_world_9_18/01/2008_255875,
ημερομηνία επίσκεψης: 16/04/2013

Ράμφος Σ., 06/10/2013, *Η ανασφάλεια οδήγησε στη Χρυσή Αυγή*, Η
Καθημερινή,
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathfiles_1_06/10/2013_521819,
ημερομηνία επίσκεψης: 16/11/2013

Σιδηρόπουλος Γ., Τσιλιμιάκας Γ., 2010, Το ζήτημα της αστικής βίας: Η
περίπτωση της Αθήνας, ΤΕΕ, τεύχος 3, σελ.163-173,
http://portal.tee.gr/portal/page/portal/PUBLICATIONS/SCIENTIFIC_PUBLICATIONS/2010/3o_teuhos%202010/11_3843_.pdf, ημερομηνία επίσκεψης: 21/11/2013

Τσακίρη Τ. - Χριστοδουλάκης Α., 29/07/2007, *Στα Εμπορικά κέντρα η
Ελλάδα διασκεδάζει*, Το Βήμα,
<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=182683>, ημερομηνία επίσκεψης:
12/12/2012

Τσακίρη Τ., 25/09/2005, *Τα νέα εμπορικά κέντρα της Αθήνας*, Το Βήμα,
<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=168526>, ημερομηνία επίσκεψης:
12/12/2012

Φιλιππίδης Δ., 04/01/2014, *Destroy Athens! 'Η μήπως όχι;*, Έθνος,
<http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22784&subid=2&pubid=140372>,
ημερομηνία επίσκεψης: 04/01/2014

Χαραλαμπίδου Β., 25/02/2001, *Οι μεταμορφώσεις της πλατείας
Ομόνοιας*, Το Βήμα, <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=130998>,
ημερομηνία επίσκεψης: 25/08/2013

Χεκίμογλου Α., 14/12/2009, *Το αθηναϊκό τρίγωνο της αμαρτίας*, Το
Βήμα, <http://metaxourgeio.wordpress.com/2009/12/14/to-trigono-tis-amartias/>,
ημερομηνία επίσκεψης: 25/09/2013

Πηγές_διαδικτυακές

Habermas J., 1989, *The Structural Transformation of the Public
Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*,
[http://pages.uoregon.edu/koopman/courses_readings/phil123-
net/publicness/habermas_structural_trans_pub_sphere.pdf](http://pages.uoregon.edu/koopman/courses_readings/phil123-net/publicness/habermas_structural_trans_pub_sphere.pdf)

The Mall, Μαρούσι [official site],
[http://www.themallathens.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=13
&Itemid=36](http://www.themallathens.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=36), ημερομηνία επίσκεψης: 14/02/2013

International Council of Shopping Centers,
<http://www.icsc.org/srch/lib/SCDefinitions99.pdf>, ημερομηνία επίσκεψης:
12/12/2012

Ε.Κ.Δ.Α. Καινοτόμο Εργαστήριο: *Αθήνα: πόλη σε κρίση;*, 2011,
[http://www.ekdd.gr/ekdda/images/ektheseis_politikis/Policy_paper_City_in_crisis
.pdf](http://www.ekdd.gr/ekdda/images/ektheseis_politikis/Policy_paper_City_in_crisis.pdf), ημερομηνία επίσκεψης: 07/03/2013

Η Καθημερινή, *Αφιέρωμα στην Ομόνοια*, 23/01/94,
<http://www.kathimerini.gr/kath/7days/1994/01/23011994.pdf>, ημερομηνία
επίσκεψης: 25/09/2013

Καλλιβρετάκης Λ., *Ο σχεδιασμός της νέας πόλης. Η Αθήνα τον 19ο
αιώνα: Από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,*
πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου, Ινστιτούτο Νεοελληνικών

Ερευνών, http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_9.aspx, ημερομηνία επίσκεψης: 07/10/2013

Μαλούτας Θ., 2008, *Κοινωνικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21^{ου} αιώνα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, http://arxeio.gsdb.gr/books/athens_2008.pdf, ημερομηνία επίσκεψης: 26/08/2013

Μαλούτας Θ., 2011, *Χωρικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις της Κρίσης στην Αθήνα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, http://courses.arch.ntua.gr/el/kateuyynsh_g_uevries_gia_th_sygxronh_polh/ek_paideytiko_yliko/xvrikes_kai_koinvnikes_epiptvseis_ths_krshs_sthn_aaina__epiu_evrhsh_koinvnikvn_ereynvn_www2_ekke_gr_.html, ημερομηνία επίσκεψης: 27/08/2013

<http://panosdragonas.net/>, ημερομηνία επίσκεψης: 27/09/2013

Λαδά Σ., *Φύλο και χώρος: Αρχικές προσεγγίσεις και νέα ερωτήματα ή μεταξύ ορατών και άορατων*, http://www.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/Praktika_Synedriou.pdf, ημερομηνία επίσκεψης: 01/05/2013

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Mall_Athens, ημερομηνία επίσκεψης: 04/07/2013

wikipedia.org/wiki/Πεδίον_του_Άρεως, ημερομηνία επίσκεψης: 08/10/2013

<http://el.wikipedia.org/wiki/Πολυκατάστημα>, ημερομηνία επίσκεψης: 28/11/2013

Πηγές_ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΕΣ

Αίσωπος Γ., Δραγώνας Π., Καρδαμίτση Μ., 15/05/2013, *Η πολεοδομική ιστορία της Αθήνας*, κύκλος συζητήσεων: "Παγκόσμια πόλη. Ξανασκέψου την Αθήνα", Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, Ίδρυμα Ωνάση, http://www.sgt.gr/players/rethinkathens_15.5/gr/, ημερομηνία επίσκεψης: 12/10/2013

Δαλάκογλου Δ., 2012, *Athens social meltdown*, σκηνοθεσία Domoney R., <http://vimeo.com/50028620>, ημερομηνία επίσκεψης: 10/10/2013

Θεοδωράκης Σ., *Πεθαίνοντας στις πλατείες*, Τηλεοπτική εκπομπή "Πρωταγωνιστές" 20/06/2011, Mega, <http://www.megatv.com/protagonistes/default.asp?catid=25583&subid=2&pubid=27456151>, ημερομηνία επίσκεψης: 25/09/2013

Τσίμας Π., *Αθήνα: Η ζωή στο όριο*, Τηλεοπτική εκπομπή "Ερευνα" 19/01/2012, Mega, <http://www.youtube.com/watch?v=J-VASnUmvM8>, ημερομηνία επίσκεψης: 22/12/2012

Τσίμας Π., *Πέντε λεπτά από την Ομόνοια*, Τηλεοπτική εκπομπή "Ερευνα" 22/10/2008, Mega, <http://www.youtube.com/watch?v=vGs32HvVIng>, ημερομηνία επίσκεψης: 20/12/2013

Παράρτημα εικόνων

Εικ.1 _ Η αντιπαράθεση των δύο γεγονότων, μέσα από φωτογραφίες, <http://www.newmoney.gr/article/32868/ti-perilamvanei-shedio-anaptyxis-tis-lamda-development-gia-ti-syneheia-toy-golden-hall> (πάνω εικόνα) https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=en&article_id=945151 (κάτω εικόνα)

Εικ.2 _ Η κοινωνική διάσταση της αστικής πλατείας, **Πρακτικά Συνεδρίου: Δημόσιος χώρος ... αναζητείται**, 2011, Public Space, σελ.52

Εικ.3 _ Βανδαλισμοί από ομάδα διαδηλωτών στο κέντρο της Αθήνας **Βανδαλισμοί, 13.12.08_Laban-Mattei O.**, http://www.boston.com/bigpicture/2008/12/2008_greek_riots.html

Εικ.4 _ Τρομοκρατημένοι πολίτες διασχίζουν το δημόσιο χώρο, ανάμεσα από ναρκομανείς και εξαθλιωμένους, <http://lefteria-news.blogspot.gr/2013/01/wall-street-journal.html>

Εικ.5 _ Ναρκομανής σε απόσταση μόλις λίγων λεπτών από την Ομόνοια_ *Nowhere 2010-13_Μιχαλάκης Δ.*, <http://dimitrismichalakis.com/?p=38>

Εικ.6 _ Μία νέα γενιά αστέγων φιλοξενείται στις πλατείες, *EUROKINISSI_Μπόλαρη Τ.*, <http://www.koutipandoras.gr/category/others/page/3>

Εικ.7 _ Συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μεταναστών στις πλατείες _ *portfolio 2010-13_Μιχαλάκης Δ.*, <http://dimitrismichalakis.com/?p=30>

Εικ.8 _ Την τρίτη μέρα των ταραχών, μετά τη δολοφονία του μικρού Αλέξη, οι βανδαλισμοί κατά της δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας συνεχίζεται, *11.12.2008_Γιαννακούρης Π.*, http://www.boston.com/bigpicture/2008/12/2008_greek_riots.html

Εικ.9 _ Εκδηλώσεις της Χρυσής Αυγής με εθνικιστικό χαρακτήρα προκαλούν οργή, καθώς και τη γιγάντωση των αντιδράσεων από ομάδες αντιφασιστικής δράσης, <http://www.osiaefxi.com/2013/09/4-400-o.html>

Εικ.10 _ Ενέργειες καταστολής και συλλήψεις κατά τη διάρκεια του συλλαλητηρίου για τη δολοφονία του Π. Φύσσα, στην *Αμφιάλη_19.09.2013_REUTERS_Αβραμίδης Α.*, <http://www.naftemporiki.gr/photos/700534>

Εικ.11 _ Διάγραμμα δικτύου πλατειών – συνδετήριων αξόνων

Εικ.12 _ Διάγραμμα απεικόνισης κοινωνικών φαινομένων δικτύου

Εικ.13 _ Η Ομόνοια αποτελεί άκρο του ιστορικού τριγώνου της πόλης με προσανατολισμό την Ακρόπολη, <http://www.greekscapes.gr/~landscapesatlas/index.php/2010-01-21-16-47-29/landscapescat/34/110-athens-centre.html>

Εικ.14 _ Η κοσμική πλατεία Ομονοίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα_1932, **Φιλιππίδης Δ.**, 2009, Εφήμερη και Αιώνια Αθήνα, σελ.172 (φωτογραφικό αρχείο Μπενάκη)

Εικ.15 _ Η λαμπρή Ομόνοια, μεταμορφωμένη σε κυκλοφοριακό κόμβο, δεκαετία '60, <http://bill-files.blogspot.gr/2013/09/athens-by-night.html>

Εικ.16 _ Διάγραμμα κάτοψης Ομόνοιας

Εικ.17 _ Σημερινή άποψη Ομόνοιας, http://weloveathens.files.wordpress.com/2010/01/20100120_omoneia_5.jpg

Εικ.18 _ Ο φόβος αποτυπώνεται στο πρόσωπο ενός αγοριού, που αντικρίζει τα φλεγόμενα τοπία στους δρόμους και τις πλατείες της Αθήνας, μετά τη δολοφονία του Αλέξη, *08.12.2008_Γιακουμίδης Ν.*, http://www.boston.com/bigpicture/2008/12/2008_greek_riots.html

Εικ.19 _ Το τετραόροφο “Southdale Center” -σχεδιασμένο από τον V. Gruen-, συνολικού εμβαδού 120.000 τ.μ. και 5.200 θέσεων στάθμευσης, κυριαρχεί στα προάστια της Μινεσότα,
<http://www.mnopedia.org/structure/southdale-center>

Εικ.20 _ Οικιστική ανάπτυξη στα προάστια στο Levittown της Pennsylvania, 1920, <http://blogs.the-american-interest.com/wrm/2012/01/29/beyond-blue-part-one-the-crisis-of-the-american-dream/>

Εικ.21 _ Η πρόσοψη του “Galleria”, επενδεδυμένη με υαλοπετάσματα, της οποίας η είσοδος τονίζεται με την κυβιστική διάσπαση των όγκων,
http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B60_t.html

Εικ.22 _ Το εσωτερικό αίθριο του “Atrium”._ *Καλαπόδας Δ.*,
<http://www.greekarchitects.gr/gr/κτηρια-γραφειων/εμπορικό-κέντρο-“atrium“-αθήνα-id6548>

Εικ.23 _ Αττική Οδός, *PUBLIC SPACE*, 2011 , σελ.123

Εικ.24 _ Χωροθέτηση των πρώτων πολυλειτουργικών κέντρων

Εικ.25 _ «Διακοσμητικός» φέρον οργανισμός,
<http://www.tovima.gr/finance/article/?aid=451919>

Εικ.26 _ Κυλιόμενες σκάλες σε πολλαπλά επίπεδα, *Koolhaas R., Inaba J., Chung C., Leong S.*, 2002, *Harvard project on the city, guide to shopping*, σελ.365

Εικ.27 _ Ευρύ οπτικό πεδίο, προσωπικό αρχείο

Εικ.28 _ Διαφημιστική προπαγάνδα, The Mall Athens, official page_ facebook,

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=501261739892097&set=a.501261663225438.120915.307003159317957&type=3&theater>

Εικ.29 _ Θεματικές ενότητες προσελκύουν διαφορετικά target groups, The Mall Athens, official page_ facebook,
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=501261959892075&set=a.501261663225438.120915.307003159317957&type=3&theater>

Εικ.30 _ Κολλάζ από διάφορες ομάδες, που ξεκουράζονται, ψυχαγωγούνται και καταναλώνουν στα mall

Εικ.31 _ Το The Mall και το ευρύτερο περιβάλλον του,
<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=322887&page=15>

Εικ.32 _ Προσεγγίζοντας το The Mall, από την πεζογέφυρα,
<http://www.aspadesign.gr/default.php?pname=TheMallAthens&la=1>

Εικ.33 _ Εσωτερικό αίθριο του The Mall Athens, <http://poseidonsimons-s.deviantart.com/art/the-mall-Athens-HDR-6-49-183528501>

Εικ.34 _ Το φυλασσόμενο δέντρο της πλατείας Συντάγματος,
<http://amartolipoli.yooblog.gr/mat/>

Εικ.35 _ Το χριστουγεννιάτικο σκηνικό του The Mall Athens._ *Μαυρέλης Φ.*, <http://www.panoramio.com/photo/10802060>

Εικ.36 _ Ψηφιακοί «πωλητές» με εξελιγμένα συστήματα οπτικής αναγνώρισης που καταγράφουν και εξυπηρετούν τον κάθε πελάτη, προτινόντάς του προϊόντα, που συμβαδίζουν με τις καταχωρημένες επιλογές και προτιμήσεις του, <http://www.educadictos.com/b/la-publicidad-del-futuro-ya-esta-aqui/minority-report3/>

